

Crna Gora
Ministarstvo ekonomije

**Strategija regionalnog razvoja Crne Gore za period
2014-2020. godina
-NACRT-**

Maj, 2014.

REZIME

Crna Gora, kao zemlja sa 620.029 stanovnika je u skladu sa Regulativom Evropske komisije (EC) 1059/2003, definisana kao jedan NUTS region na sva tri nivoa (NUTS 1=NUTS 2=NUTS 3), od ukupno 272 NUTS II regiona u okviru EU-28. U skladu sa navedenim, Crna Gora kao jedan statistički region, čini 41% prosjeka razvijenosti EU-28, mjereno BDP PPS za 2012. godinu, odnosno nalazi se ispod prosjeka razvijenosti EU. Jedan od ključnih razloga niskog stepena razvijenosti Crne Gore u odnosu na EU je neravnomjeran regionalni razvoj u Crnoj Gori, odnosno neujednačen razvoj njena tri geografska regiona: Sjevernog, Središnjeg i Primorskog¹. Sjeverni region, koji zauzima 52,8% teritorije Crne Gore i čini svega 1/3 njenog stanovništva, je najmanje razvijen region u zemlji. S druge strane, ovaj region istovremeno raspolaže sa najvećim dijelom prirodnih resursa Crne Gore, čija efikasna valorizacija može doprinijeti približavanju Crne Gore prosjeku razvijenosti EU. U skladu sa navedenim, unutrašnja **politika regionalnog razvoja Crne Gore treba da doprinese definisanju jasnih procesa, mehanizama i mjera koji će omogućiti povećanje produktivnosti, prvenstveno u Sjevernom, ali i u ostalim regionima države, odnosno povećanje konkurentnosti, koja na dugi rok vodi povećanju stepena razvijenosti.**

Osnovni strateški cilj Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina je **postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju.**

Polazeći od toga da su **ključni prioriteti razvoja na nacionalnom nivou postizanje pametnog, održivog i inkluzivnog rasta**, definisani su prioriteti Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina, i to **kroz sektorski pristup**, odnosno definisani su prioritetni sektori razvoja. Prioritetni sektori razvoja na nivou Crne Gore do kraja 2020. godine, a koji su najrelevantniji za ravnomjerniji regionalni razvoj su: (i) saobraćaj i ostala javna infrastruktura; ii) poljoprivreda i ruralni razvoj; iii) energetika; iv) zaštita životne sredine; v) konkurentnost i inovacije; vi) industrija vii) turizam viii) obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike. Drugim riječima, valorizacija resursa u prioritetnim razvojnim sektorima na efikasan i održiv način, treba da doprinese ostvarenju ključnog strateškog cilja Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. godine, kao i vizije razvoja Crne Gore u posmatranom periodu.

Polazeći od sektorskog pristupa u ostvarenju ravnomjernijeg regionalnog razvoja, Strategija definiše ključne razvojne oblasti na nivou svakog od tri geografska regiona: Sjevernog, Središnjeg i Primorskog. Na ovaj način će se doprinijeti ubrzanom razvoju manje razvijenih jedinica lokalne samouprave i Sjevernog regiona (koji karakteriše visoka nezaposlenost, nizak dohodak per capita, niži sopstveni budžetski prihodi per capita, odliv stanovništva). Pri tome se ključne razvojne oblasti na nivou regiona vezuju za iste na nacionalnom nivou, odnosno za tri ključna pravca razvoja Crne Gore: **pametan, održiv i inkluzivan rast.**

Implementacija Strategije regionalnog razvoja u dosadašnjem periodu je bila dominantno usmjerena na ravnomjerniji regionalni razvoj kroz ulaganje u infrastrukturu, odnosno elemente

¹ Podjela države na tri geografska regiona: Sjeverni, Središnji i Primorski je izvršena Prostornim planom Crne Gore do 2020. godine, Strategijom regionalnog razvoja 2010-2014. i Zakonom o regionalnom razvoju.

održivog rasta, a manje u pametan i inkluzivan rast, tako da njena primjena nije u većoj mjeri doprinijela povećanju zaposlenosti odnosno smanjenju nezaposlenosti u manje razvijenim opštinama, odnosno Sjevernom regionu. U narednom periodu je, uzimajući u obzir prioritete i mjere u ključnim razvojnim sektorima, *moгуće dostići ubrzani rast manje razvijenih jedinica lokalne samouprave i Sjevernog regiona, i to kroz dalje ulaganje u osnovnu infrastrukturu, ali i unapređenje ostalih elemenata važnih za podizanje konkurentnosti, kako manje razvijenih opština, tako i Crne Gore u cjelini, kao i povećano zapošljavanje stanovništva*. Drugim riječima, implementacija Strategije regionalnog razvoja u narednom periodu je fokusirana na realizaciju mjera u ključnim razvojnim sektorima, naročito na Sjeveru, koga karakteriše najveći broj komparativnih prednosti i neiskorišćanih resursa, čijom valorizacijom može da se doprinese povećanju stepena razvijenosti ovog regiona i približavanju prosjeka razvijenosti Crne Gore, prosjeku razvijenosti u EU-28.

Strategija u sadržajnom smislu obuhvata analizu postojećeg stanja uz detaljnu analizu regionalnih razlika, SWOT analizu, viziju, strateški cilj i prioritetne oblasti koje su u funkciji ostvarenja strateškog cilja regionalnog razvoja i vizije razvoja Crne Gore, dio o implementaciji kroz predloge unapređenja institucionalnog okvira i finansiranje regionalnog razvoja, kao i monitoring i evaluaciju Strategije.

Izrada Strategije je podržana kroz Projekat Njemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ): „Jačanje kapaciteta za regionalni i lokalni ekonomski razvoj” čiji je korisnik Ministarstvo ekonomije.

SADRŽAJ

REZIME	2
UVOD	6
I ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA	9
1.1 Makroekonomski okvir u Crnoj Gori	9
1.1.2 Stanovništvo, zaposlenost i nezaposlenost	13
1.1.3 Konkurentnost crnogorske ekonomije, regionalna i lokalna konkurentost	21
1.2 Teritorijalna i statistička podjela Crne Gore i pravni okvir politike regionalnog razvoja	27
1.2.1 Teritorijalna i statistička podjela Crne Gore	27
1.2.2 Pravni i institucionalni okvir za vođenje politike regionalnog razvoja	28
1.3 Regionalne razlike u Crnoj Gori	30
1.3.1 Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprave i regiona	31
1.4 Postojeći instrumenti za smanjenje regionalnih razlika	35
II SWOT ANALIZA	40
2.1 SWOT analiza crnogorske ekonomije	40
2.2 SWOT analiza na nivou tri geografska regiona Crne Gore	42
III VIZIJA, PRAVCI I CILJEVI REGIONALNOG RAZVOJA DO KRAJA 2020. GODINE	49
3.1 Vizija razvoja Crne Gore do kraja 2020. godine	49
3.2 Pravci razvoja Crne Gore, vizija cilj i prioriteti regionalnog razvoja do kraja 2020. godine	49
3.3 Ciljevi i prioriteti razvoja na nivou tri geografska regiona Crne Gore	65
3.3.1 Ciljevi i prioriteti razvoja Sjevernog regiona	66
3.3.2 Ciljevi i prioriteti razvoja Središnjeg regiona	72
3.3.3 Ciljevi i prioriteti razvoja Primorskog regiona	77

IV IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE	82
4.1 Načela na kojima se bazira realizacija strategije.....	82
4.2 Institucionalni okvir	83
4.3 Koordinacija sprovođenja strategije	90
V FINANSIRANJE REGIONALNOG RAZVOJA	92
5.1 Tri scenarija finansiranja regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina	92
5.2 Finansiranje regionalnog razvoja po pravcima razvoja i regionima	96
5.3 Optimizacija međunarodnih i nacionalnih izvora finansiranja	101
5.3.1 Domaći izvori finansiranja regionalnog razvoja i podsticajne mjere za regionani razvoj.....	101
5.3.2 Međunarodni izvori finansiranja regionalnog razvoja	103
VI MONITORING I EVALUACIJA REALIZACIJE STRATEGIJE.....	108
VII ZAKLJUČAK I PREPORUKE.....	110
Aneks.....	111

UVOD

Politika regionalnog razvoja predstavlja jedan od najznačajnijih instrumenata razvojne politike, koji se realizuje intervencijom u distribuciji različitih aktivnosti između pojedinih regiona, a obično je usmjerena na raspodjelu ekonomskih aktivnosti, pri čemu je jedan od ciljeva često odnosi na smanjenje razlika u nivou razvijenosti između regiona u zemlji.

Crna Gora, kao zemlja sa 620.029 stanovnika je u skladu sa Regulativom Evropske komisije (EC) 1059/2003, definisana kao jedan NUTS region na sva tri nivoa (NUTS 1=NUTS 2=NUTS 3), od ukupno 272 regiona na nivou NUTS II u okviru EU-28. U skladu sa navedenim, Crna Gora kao jedan statistički region, čini 41% prosjeka razvijenosti EU-28, mjereno BDP PPS za 2012. godinu, odnosno nalazi se ispod prosjeka razvijenosti EU. Jedan od ključnih razloga niskog stepena razvijenosti Crne Gore u odnosu na EU je neravnomjeran regionalni razvoj u Crnoj Gori, odnosno neujednačen razvoj njena tri geografska regiona: Sjevernog, Središnjeg i Primorskog². Sjeverni region, koji zauzima 52,8% teritorije Crne Gore i čini svega 1/3 njenog stanovništva, je najmanje razvijen region u zemlji. S druge strane, ovaj region istovremeno raspolaže sa najvećim dijelom prirodnih resursa Crne Gore, čija efikasna valorizacija može doprinijeti približavanju Crne Gore prosjeku razvijenosti EU. U skladu sa navedenim, unutrašnja **politika regionalnog razvoja Crne Gore treba da doprinese definisanju jasnih procesa, mehanizama i mjera koji će omogućiti povećanje produktivnosti, prvenstveno u Sjevernom, ali i u ostalim regionima države, odnosno povećanje konkurentnosti, koja na dugi rok vodi povećanju stepena razvijenosti.**

Srednjoročna politika regionalnog razvoja Crne Gore je utvrđena Strategijom regionalnog razvoja Crne Gore, koja je usvojena 2010. godine za period 2010-2014 godina i kojom su definisani razvojni ciljevi usmjereni ka socio-ekonomskom razvoju države, smanjenju regionalnih razlika i jačanju potencijala za razvoj onih djelova zemlje koji zaostaju u razvoju. Implementacija ove Strategije je dala određene pozitivne efekte, ali su oni manji od očekivanih, imajući u vidu da se Strategija sprovodila u vremenu svjetske ekonomske krize i restriktivnog budžetskog okvira u Crnoj Gori. Realizacija ove Strategije u prethodne četiri godine je najvećoj mjeri bila usmjerena na održivi rast odnosno ulaganje prvenstveno u javnu i komunalnu infrastrukturu, kako u Sjevernom, tako i u Središnjem i Primorskom regionu³, a mnogo manje na jačanje ljudskih resursa, konkurentnost i inovacije. U tom smislu, realizacijom Strategije regionalnog razvoja u prethodnom periodu se nije doprinijelo smanjenju nezaposlenosti, kao jednom od glavnih indikatora razvijenosti. Stoga, u periodu do kraja 2020. godine, da bi se ostvarila ključna razvojna vizija Crne Gore, potrebno je, **paralelno sa ulaganjem u osnovnu infrastrukturu, realizovati i niz mjera koje se odnose na podizanje stepena konkurentnosti manje razvijenog regiona, kao i na jačanje ljudskih resursa i**

² Podjela države na tri geografska regiona: Sjeverni, Središnji i Primorski je izvršena Prostornim planom Crne Gore do 2020. godine, Strategijom regionalnog razvoja 2010-2014. i Zakonom o regionalnom razvoju.

³ U 2011. i 2012. godini je realizovano 277 EUR po glavi stanovnika uglavnom u osnovnu infrastrukturu (održivi rast), dok je svega 26 EUR po glavi stanovnika bilo opredijeljeno za pametan i 11 EUR po glavi stanovnika za inkluzivni rast.

zapošljavanje. Ovo istovremeno predstavlja ključne elemente pametnog i inkluzivnog rasta, koji su, pored održivog rasta definisani kao ključni pravci razvoja Crne Gore. U skladu sa navedenim, Strategija regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina se nadovezuje na strateške ciljeve i prioritete prethodne Strategije regionalnog razvoja, kao i na prethodna ulaganja u izgradnju kapaciteta vezane za regionalni razvoj u okviru prethodne Strategije, uz definisanje najvažnijih prioriteta i mjera za naredni period.

U pripremi Strategije regionalnog razvoja Crne Gore za period 2014-2020. **godina se težilo postizanju potpune usaglašenosti sa ostalim strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore, poput Pravaca razvoja Crne Gore za period 2013-2016. godina⁴, Prostornog plana Crne Gore do 2020. godine⁵, Strategije održivog razvoja Crne Gore,** sektorskih razvojnih strategija (naročito u oblasti poljoprivrede, turizma, prerađivačke industrije, energetike, malih i srednjih preduzeća, razvoja ljudskih resursa i zapošljavanja, obrazovanja, kulture itd), kao i strateških razvojnih planova i prostorno-planskih dokumenata jedinica lokalne samouprave. Paralelno sa tim, Strategija regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina je usaglašena **sa ključnim strategijama EU, poput „Evropa 2020“, „Strategija Jugoistočne Evrope 2020“, „Strateški dokument za Crnu Goru 2014- 202 (CSP)“** itd. Pored navedenog, u izradi Strategije regionalnog razvoja je sproveden i konsultativni proces sa predstavnicima jedinica lokalne samouprave, organa državne uprave, privrede, nevladinog sektora i drugih organa i organizacija, sa težnjom da se na osnovu njihovih potreba i planova, odnosno poštujući princip „odozdo prema gore“, obezbijedi optimalna integrisanost potencijala sektorskih politika u politiku regionalnog razvoja. U okviru procesa, identifikovani su strateški ciljevi i prioriteti sektorskih politika u Crnoj Gori, kao i procjena mogućeg uticaja na politiku regionalnog razvoja.

U okviru konsultativnog procesa, prikupljene su neophodne informacije od svih ključnih aktera na nacionalnom nivou sa ciljem da se utvrde relevantne veze politike regionalnog razvoja sa drugim politikama utvrđenim na nacionalnom nivou, a to su naročito:

- strateški ciljevi relevantnih politika
- prioriteti relevantnih politika koje utiču na regionalni razvoj
- konkretne aktivnosti u okviru identifikovanih prioriteta, koje utiču na regionalni razvoj i koje će se realizovati u okviru politike regionalnog razvoja
- utvrđene su relevantne informacije koje se tiču planiranja i realizacije pomenutih aktivnosti, okviran iznos i izvor finansiranja, da li su istog prioriteta ranga kao

⁴ **Pravci razvoja** definišu viziju i starteški fokus razvoja na sljedeći način: „Crna Gora u 2016. godini je institucionalno razvijena država, koja društveno-ekonomski razvoj bazira na konkurentnosti, efikasnosti i razvijenim ljudskim kapacitetima. Privredni razvoj je zasnovan na znanju, efikasnoj valorizaciji značajnih prirodnih resursa, većoj produktivnosti, uz poštovanje principa očuvanja životne sredine, sa uspostavljenom tijesnom saradnjom javnog, privatnog i civilnog sektora i jednakim mogućnostima za sve građane.“

⁵ **Prostorni plan** Crne Gore do 2020 godine, kao jedan od opštih ciljeva utvrđuje potrebu *ublažavanja regionalnih nejednakosti u ekonomskom i društvenom razvoju* sa ciljem da se ublaži izražena regionalna nejednakost u razvoju Crne Gore, zasnovano na: (i) *Dinamičniji ukupni ekonomski i društveni razvoj* Crne Gore; (ii) *Stvaranje uslova za trajan i održiv razvoj, prema razvojnim resursima i potencijalima datog područja*, (iii) *Skladan razvoj područja sa sličnim ili zajedničkim razvojnim mogućnostima i/ili problemima* (iv) *Koordinacija svih nivoa upravljanja i odlučivanja*; (v) *Institucionalna i organizaciona prilagođavanja*, konstruktivno učešće Crne Gore u evro-atlanskoj i mediteranskoj saradnji i integracijama.

druge aktivnosti koje se realizuju u okviru sektorske politike za čiju realizaciju je zadužena institucija itd.

- utvrđeni su očekivani rezultati, indikatori i efekti realizacije aktivnosti.

Na tim osnovama, stvoreni su uslovi za integraciju sektorskih politika utvrđenih sljedećim nacionalnim strateškim dokumentima: Strategija naučno-istraživačke djelatnosti 2012-2016, Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2010-2015, Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja 2011-2017, Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Crnoj Gori (2010-2014), Nacionalna strategija cjeloživotne karijerne orijentacije 2011-2015, Strategija razvoja i finansiranja visokog obrazovanja u Crnoj Gori 2011-2020, Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2012-2015, Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2011-2015, Strategija podsticanja konkurentnosti na mikro novou 2011-2015, Strategija održivog ekonomskog rasta uvođenjem klastera 2012-2016, Strategija za razvoj informacionog društva 2012-2016 (Crna Gora digitalno društvo), Zdravstvena politika u Crnoj Gori do 2020, Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja 2014-2020, Program razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Crne Gore u okviru IPA II 2014-2020 (IPARD), Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025, Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, Nacionalni program razvoja kulture 2011-2015; Program razvoja kulture na sjeveru Crne Gore i Program razvoja kulture u Nikšiću, Strategija razvoja turizma do 2020. godine, Predlog strategije razvoja energetike do kraja 2030. godine itd.

Na osnovu navedenog, u predmetnoj Strategiji regionalnog razvoja 2014-2020. je definisana vizija razvoja do kraja 2020. godine, a to je „povećanje *kvaliteta života svih građana Crne Gore* ,uz održiv i ravnomjerniji društveno-ekonomski razvoj, zasnovan na konkurentnosti, efikasnosti i zapošljavanju.“ Vizija razvoja definisana u okviru Strategije regionalnog razvoja 2014-2020. je usaglašena sa Pravicima razvoja Crne Gore 2013-2016. godine, i ova vizija će se operacionalizovati kroz tri ključna pravca: *pametni, održivi i inkluzivni rast*, koji treba da doprinesu dostizanju veće zaposlenosti, produktivnosti i socijalne kohezije u zemlji.

Polazeći od toga da su **ključni prioriteti razvoja na nacionalnom nivou postizanje pametnog, održivog i inkluzivnog rasta**, u funkciji njihovog dostizanja, definisani su prioriteti Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina, i to **kroz sektorski pristup**, odnosno definisani su prioritetni sektori razvoja. Prioritetni sektori razvoja na nivou Crne Gore do kraja 2020. godine, a koji su najrelevantniji za ravnomjerniji regionalni razvoj su: i) saobraćaj i ostala javna infrastruktura; ii) poljoprivreda i ruralni razvoj; iii) energetika; iv) zaštita životne sredine; v) konkurentnost i inovacije; vi) industrija vii) turizam i kultura; viii) obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike. **Strategija dalje razradjuje navedene prioritetne oblasti na nivou tri geografska regiona u Crnoj Gori, u cilju dostizanja pametnog, inkluzivnog i održivog rasta.** Realizacija ovih sektorskih prioriteta na nivou regiona treba da doprinese smanjenju regionalnih razlika sa projekcijom stepena razvijenosti Sjevernog regiona od najmanje 70% nacionalnog prosjeka do kraja 2020. odnosno realizaciji ključnih pravaca i vizije razvoja Crne Gore, i približavanju nivoa razvijenosti Crne Gore na najmanje 60% prosjeka razvijenosti EU do kraja 2020. godine.

I ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

1.1 Makroekonomski okvir u Crnoj Gori

Imajući u vidu ključne globalne trendove posljednjih godina koje karakterišu posljedice velike svjetske ekonomske krize, spoljni faktori koji mogu imati bitnog uticaja na ukupan, ali i na regionalni razvoj u Crnoj Gori su:

- Razvoj globalne ekonomije i jačanje konkurencije;
- Dalje ubrzanje razvoja informaciono-komunikacioni tehnologija i digitalizacije, elektronskog poslovanja i umrežavanja;
- Neophodnost podizanja konkurentnosti pojedinačnih ekonomija na svim nivoima;
- Zahtjev za konstantnim unaprjedenjem sistema edukacije, razvoj i primjena novih znanja i vještina
- Snabdijevanje obnovljivim izvorima energije;
- Klimatske promjene i njihov uticaj na okruženje;
- Zaštita životne sredine.

Crna Gora je u periodu nakon obnavljanja nezavisnosti, imala period snažnog ekonomskog rasta, koji je sada relativno ograničen, usljed negativnog uticaja svjetske ekonomske i finansijske krize. "Ekonomska i finansijska kriza otkrila je mnoštvo strukturnih ranjivosti crnogorske privrede, koje su bile u sjenci snažnog ekonomskog rasta u periodu od 2006. do 2008. godine⁶." Karakteristično za period između 2009. i 2011. godine je pad stranih direktnih investicija, negativan saldo javnih finansija, te rast nezaposlenosti. Crnogorska ekonomija je otvorena ekonomija, a njen BDP u tekućim cijenama je u 2013. godini iznosio 3,035 miliona € (Monstat, preliminarni podaci). U smislu realnog rasta, BDP Crne Gore je u periodu 2006-2009. godina imao veoma visoke stope u poređenju sa državama članicama EU i zemljama kandidatima za članstvo, kako prikazuje tabela 1, ali je 2009. godine, usljed posljedica ekonomske krize, Crna Gora ušla u recesiju, kada je realni BDP imao negativnu stopu rasta od 5,7%. Nakon toga, negativan ekonomski rast je zabilježen još u 2012. godini, dok 2013. godinu karakteriše izlazak iz recesije i realni rast BDP-a od 3,5%.

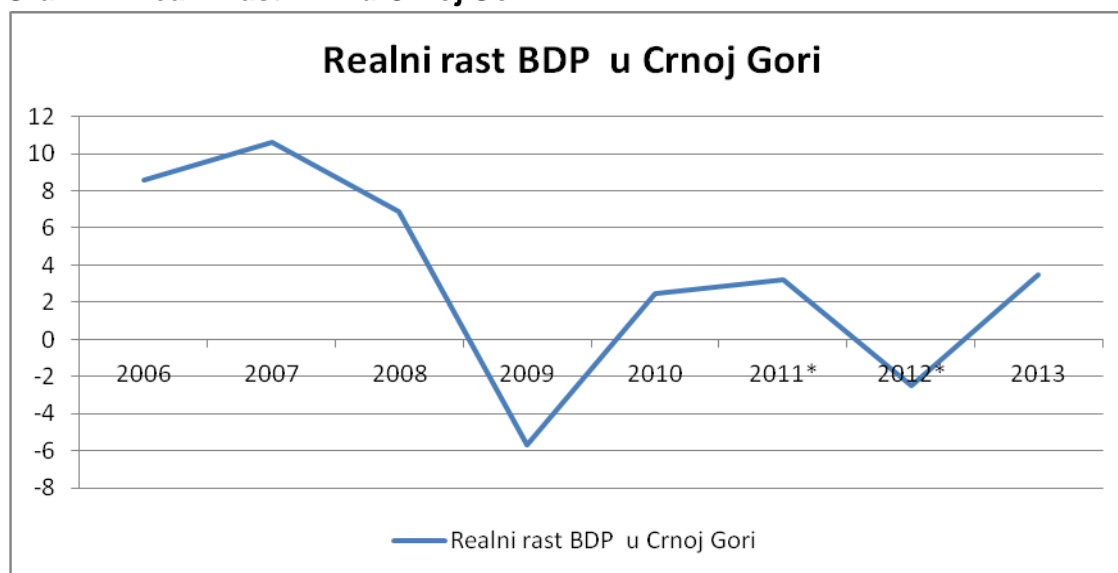
⁶ Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016.

Tabela 1: Stope realnog rasta BDP u zemljama EU

Stopa rasta realnog BDP	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Crna Gora	8,6	10,6	6,9	-5,7	2,5	3,2	-2,5	3,5 ⁷
Hrvatska	4,9	5,1	2,1	-6,9	-2,3	0,0	-2,0	-1,0
Slovenija	5,8	6,9	3,6	-7,9	1,3	0,7	-2,5	-1,1
Portugal	1,4	2,4	0,0	-2,9	1,9	-1,3	-3,2	-1,4
Slovačka	8,3	10,5	5,8	-4,9	4,4	3,0	1,8	0,9
Litvanija	7,8	9,8	2,9	-14,8	1,6	6,0	3,7	3,3
Letonija	11,2	9,6	-3,3	-17,7	-1,3	5,3	5,0	4,1
Rumunija	7,9	6,3	7,9	-6,6	-1,1	2,2	0,7	-
Bugarska	6,5	6,4	6,2	-5,5	0,4	1,8	0,8	0,9
EU 27	3,3	3,2	0,3	-4,5	2,0	1,7	-0,4	0,1 ⁸

Izvor: Monstat/Eurostat

Grafik 1: Realni rast BDP u Crnoj Gori

Izvor: Monstat/Eurostat; Podaci za 2013. godinu su preliminarni

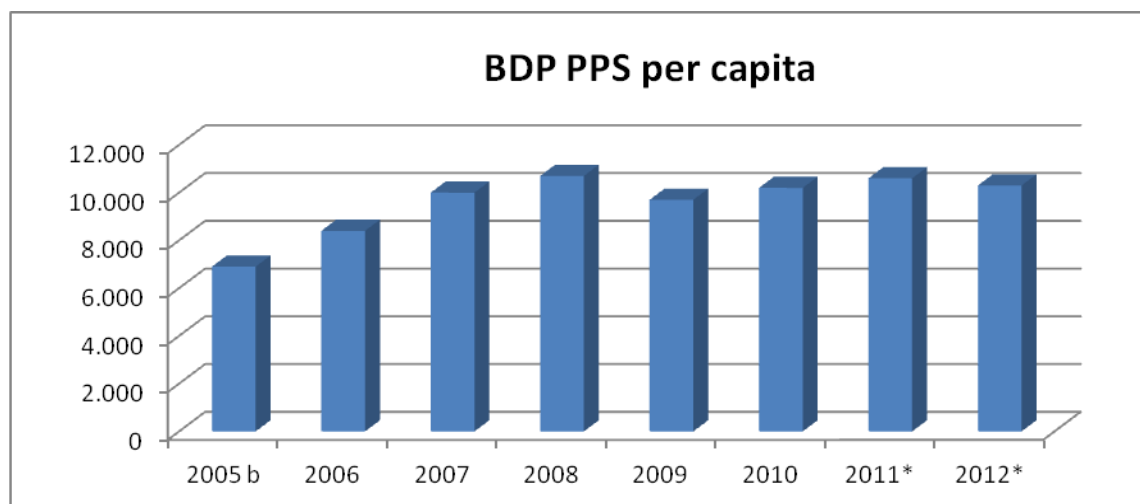
BDP po glavi stanovnika u tekućim cijenama je u 2009. godini iznosio 4.720 EUR, a u naredne dvije godine je ostvaren njegov rast i u 2011. godini je iznosio 5.211 EUR. Ipak, zbog pada ekonomskih aktivnosti u 2012. godini i BDP po glavi stanovnika je neznatno pao i iznosio je 5.063 EUR. U 2013. godini, BDP po glavi stanovnika je iznosio 4.895 EUR. Posmatrano po paritetu kupovnih standarda, BDP per capita je u 2012. godini iznosio 10.300 ili nešto manje

⁷ Preliminarni rezultat MONSTAT, konačni rezultat biće objavljen u septembru 2014. godine

⁸ Podatak za 2013. je za EU 28

nego u prethodnoj godini, što je pokazatelj da Crna Gora i dalje spada u grupu zemalja sa srednjim dohotkom. (vidjeti grafik 2)

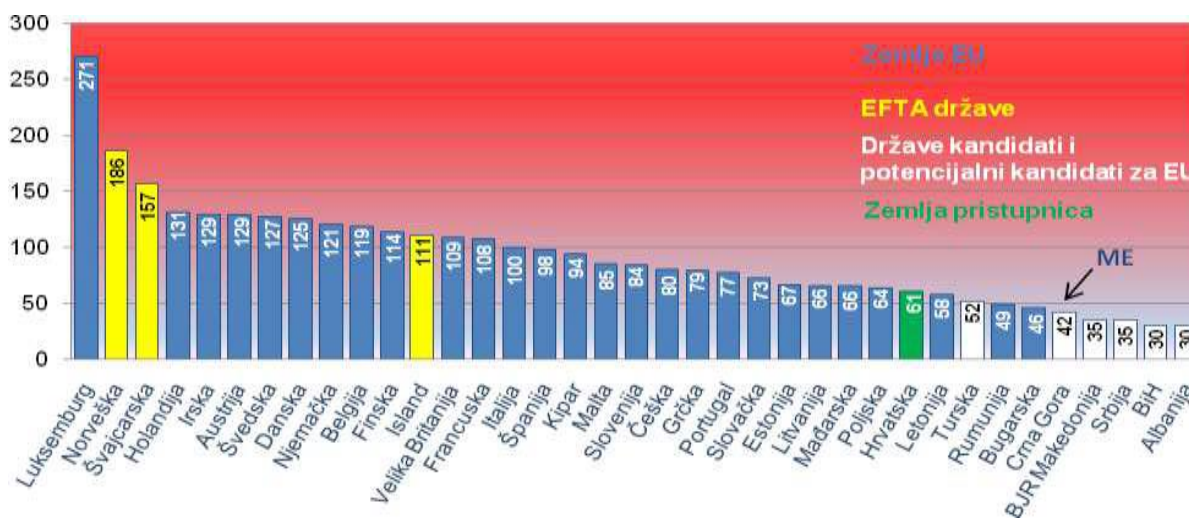
Grafik 2: BDP PPS per capita u periodu 2005-2012

Izvor: Eurostat

Dostignuti nivo BDP po stanovniku mjereno paritetom kupovnih standarda je ispod prosjeka EU i u 2012. godini je iznosio 41% prosjeka EU-28, što Crnu Goru svrstava u manje razvijene regione (u kontekstu NUTS klasifikacije) u Evropi.

Grafik 3: BDP PPS per capita prosjek zemalja članica, kandidata i potencijalnih kandidata u odnosu na EU-28

Izvor: Monstat

Takođe, na osnovu podataka za 2012. godinu, može se zaključiti da Crna Gora ima niži BDP PPS per capita od svake od zemalja EU-28, ali da je njeno odstupanje u stepenu razvijenosti od

prosjeka EU-28, mjereno BDP PPS u 2012. godini bilo manje od odstupanja ostalih zemalja u regionu koje su potencijalni kandidati ili kandidati za članstvo, a to su: BJR Makedonija, Srbija, Bosna i Hercegovina i Albanija.

U sljedećoj tabeli je dat pregled pojedinih makroekonomskih indikatora Crne Gore zaključno sa 2013. godinom.

Tabela 2: Osnovni makroekonomski pokazatelji za Crnu Goru

Makroekonomski indikatori	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
BDP u tekućim cijenama u EUR	2.680,0	3.085,6	2.981,0	3.104,0	3.234,0	3.148,9	3.350 ⁹
BDP realna stopa rasta	10,7	6,9	-5,7	2,5	3,2	-2,5	3,5 ¹⁰
BDP per capita u EUR	4.280	4.908	4.720	5.006	5.211	5.063	5.402
BDP PPS per capita	10.000	10.700	9.700	10.200	10.600	10.300	-
Industrijska proizvodnja - stopa rasta %	0,1	-2	-32,2	17,5	-10,3	-7,1	10,6
Prerađivačka industrija - stopa rasta %	9,3	-11,3	-38,6	-0,3	6,8	-10,1	-5,0
Inflacija, metod potrošačkih cijena (%) - decembar	4,2	8,5	3,6	0,7	2,8	5,1	0,3
Broj turista	1.150.000	1.188.100	1.207.700	1.263.000	1.373.500	1.439.500	1.492.006
Broj zaposlenih lica	216.902	166.221	174.152	161.742	163.082	166.531	171.474
Stopa nezaposlenosti (%)	11,9	16,8	19,1	19,7	19,7	19,7	
Izvoz roba i usluga (mil. EUR)	1.156,4	1.226,4	1.027,8	1.157,7	1.382,6	1.389,4	1.460,5 ¹¹
Uvoz roba i usluga (mil. EUR)	2.305,7	2.880,5	1.948,8	1.960,5	2.099,6	2.166,4	2.143,7
Trgovinski bilans (mil. EUR)	-1.149,3	-1,654,1	-921,0	-802,9	-717,0	-776,9	683,2
Strane direktne investicije - neto (mil. EUR)	524,9	567,6	1.06,4	552,0	389,1	461,1	323,9
Stopa siromaštva (%)	8,0	4,9	6,8	6,6	9,3	11,3	

Izvori: Monstat, Eurostat, CBCG, Ministarstvo finansija Crne Gore, Zavod za zapošljavanje Crne Gore

⁹ Monstatat, preliminarni podaci

¹⁰ Monstat, preliminarni podaci

¹¹ Bilten CBCG (januar 2014) – preliminarni podaci za 2013. godinu

U Crnoj Gori je u periodu od 2009. došlo do opadanja ekonomske aktivnosti i rasta nelikvidnosti privrede, kao posljedica negativnih trendova u EU i zemljama u okruženju koji su se prenijeli na domaće tržište. Na području javnih finansija, došlo je do povećanja javnog duga, što zahtijeva sprovođenje strukturnih reformi na dugi rok.

Dokument „Smjernice makroekonomske i fiskalne politike 2013 – 2016“, predviđaju rast ekonomske aktivnosti u srednjem roku u Crnoj Gori prosječno 3,6%, kao rezultat blagog rasta potošnje domaćinstava i snažnog rasta investicione aktivnosti u sektorima turizma, energetike, saobraćaja i poljoprivrede i ruralnog razvoja. Vlada Crne Gore je već usvojila paket fiskalnih mjera, a u toku su i reforme u drugim oblastima koje treba da doprinesu:

- zaustavljanju negativnog trenda kreditne aktivnosti i njen rast,
- realizaciji planiranih investicija i stabilan nivo priliva neto stranih investicija,
- rješenje pitanja proizvodnje aluminijuma, kao najvećeg dijela industrijske proizvodnje,
- povećanje naplate poreskih prihoda.

1.1.2 Stanovništvo, zaposlenost i nezaposlenost

Promjena u broju stanovnika i struktura stanovništva predstavljaju osnovne demografske indikatore, dok zaposlenost i nezaposlenost predstavljaju glavne pokazatelje privrednih aktivnosti u jednoj zemlji.

Prema popisu iz 2011. godine, u Crnoj Gori živi 620.029 stanovnika ili 1,3% više u odnosu na 2003. godinu u kojoj je obavljen prethodni popis stanovništva. Od ukupnog broja stanovnika u 2011. najveći broj je u Središnjem regionu 293.509 (47,3%), zatim Sjevernom regionu 177.837 (28,7%), dok je Primorski region sa najmanjim brojem stanovnika 148.683 (24,0%). U međupopisnom periodu primjetn je smanjenje broja stanovnika Sjevernog regiona, dok je u Središnjem i Primorskom zabilježeno povećanje. Pomenute promjene uzrokovane su prirodnim kretanjem stanovništva, kao i izrazitim migracionim tokovima usmjerenim od sjevera ka središnjem i primorskom dijelu zemlje. Pored pomenutih kretanja zabilježene su i promjene u strukturi stanovništva, u prvom redu starosnoj, koja može biti značajan faktor uticaja na dalji razvoj regiona.

Na osnovu podataka iz posljednja dva popisa, u sledećoj tabeli je dat pregled demografskih kretanja po regionima i jedinicama lokalne samouprave.

Tabela 3: Osnovni demografski pokazatelji u Crnoj Gori

	Broj stanovnika				Broj domaćinstava				Radno sposobno stanovništvo 15-64 godine				Prosječna starost stanovništva
	2003	2011	Promjena 2011/03	Stopa rasta 2011/03 (%)	2003	2011	Promjena 2011/03	Stopa rasta 2011/03 (%)	2003	2011	Promjena 2011/03	Stopa rasta 2011/03 (%)	
Crna Gora	612.267	620.029	7.762	1,3	180.517	192.242	11.725	6,5	399.049	421.693	22.644	5,7	37,2
SJEVERNI	191.610	177.837	-13.773	-7,2	54.167	52.884	-1.283	-2,4	123.191	117.647	-5.544	-4,5	37,3
Andrijevica	5.727	5.071	-656	-11,5	1.789	1.666	-123	-6,9	3.572	3.316	-256	-7,2	39,9
Berane	28.738	28.488	-250	-0,9	8.185	8.443	258	3,2	18.625	18.776	151	0,8	36,7
Bijelo Polje	49.297	46.051	-3.246	-6,6	13.288	13.082	-206	-1,6	31.919	30.762	-1.157	-3,6	36,1
Kolašin	9.859	8.380	-1.479	-15,0	3.168	2.836	-332	-10,5	6.357	5.599	-758	-11,9	40,0
Mojkovac	9.953	8.622	-1.331	-13,4	2.881	2.775	-106	-3,7	6.601	5.867	-734	-11,1	38,4
Petnjica	5.773	5.482	-291	-5,0	1.438	1.321	-117	-8,1	3.604	3.523	-81	-2,2	34,4
Plav	13.659	13.108	-551	-4,0	3.535	3.601	66	1,9	8.334	8.464	130	1,6	36,0
Pljevlja	34.968	30.786	-4.182	-12,0	11.260	10.627	-633	-5,6	22.772	20.454	-2.318	-10,2	41,8
Plužine	4.213	3.246	-967	-23,0	1.347	1.137	-210	-15,6	2.744	2.080	-664	-24,2	43,7
Rožaje	22.382	22.964	582	2,6	5.004	5.455	451	9,0	14.143	15.075	932	6,6	31,7
Šavnik	2.914	2.070	-844	-29,0	919	690	-229	-24,9	1.816	1.365	-451	-24,8	42,5
Žabljak	4.127	3.569	-558	-13,5	1.353	1.251	-102	-7,5	2.704	2.366	-338	-12,5	41,9
SREDIŠNJI	277.279	293.509	16.230	5,9	80.490	89.559	9.069	11,3	186.086	201.695	15.609	8,4	36,6
Podgorica	168.015	185.937	17.922	10,7	48.416	56.847	8.431	17,4	113.668	128.150	14.482	12,7	35,7
Cetinje	18.335	16.657	-1.678	-9,2	5.865	5.697	-168	-2,9	12.358	11.718	-640	-5,2	40,3
Danilovgrad	16.470	18.472	2.002	12,2	4.963	5.477	514	10,4	10.604	12.726	2.122	20,0	38,1
Nikšić	74.459	72.443	-2.016	-2,7	21.246	21.538	292	1,4	49.456	49.101	-355	-0,7	37,8
PRIMORSKI	143.378	148.683	5.305	3,7	45.860	52.884	7.024	15,3	89.772	102.351	12.579	14,0	38,4
Bar	39.539	42.048	2.509	6,3	12.447	13.789	1.342	10,8	26.194	28.729	2.535	9,7	37,9
Budva	15.488	19.218	3.730	24,1	5.218	7.042	1.824	35,0	10.628	13.747	3.119	29,3	36,5
H. Novi	32.254	30.864	-1.390	-4,3	11.076	11.090	14	0,1	15.208	21.208	6.000	39,5	40,0
Kotor	22.599	22.601	2	0,0	7.290	7.604	314	4,3	15.555	15.648	93	0,6	39,5
Tivat	13.422	14.031	609	4,5	4.502	4.834	332	7,4	9.206	9.775	569	6,2	38,0
Ulcinj	20.076	19.921	-155	-0,8	5.327	5.440	113	2,1	12.981	13.244	263	2,0	37,8

Izvor: Monstat

Prema podacima iz popisa 2011. broj stanovnika i broj domaćinstava u Sjevernom regionu Crne Gore je smanjen u odnosu na popis iz 2003. godine za 7,2% i 2,37% respektivno. Posmatrajući Sjeverni region po opštinama, karakteristično je izraženo demografsko praznjenje skoro svih opština ovog regiona, naročito opština Šavnik, Plužine, Kolašin, Žabljak, Mojkovac, Pljevlja, Andrijevica, sa stopama rasta stanovništva od -29%, -23%, -15,0%, -13,50%, -13,4%, -12,0% i -11,50% respektivno, u 2011. godini u odnosu na popis 2003. godine. Od svih opština Sjevernog regiona, jedino opština Rožaje bilježi pozitivan rast stanovništva od 2,6% u 2011. godini. Istovremeno je, pored opštine Rožaje, povećan broj domaćinstava u opštinama Berane i Plav, dok je u ostalim opštinama Sjevernog regiona smanjen broj domaćinstava.

Na drugoj strani, u istom periodu između dva posljednja popisa, povećan je broj stanovnika i domaćinstava u Središnjem regionu za 5,8% i 11,7% respektivno. Rast broja stanovnika u međupisnom periodu je zabilježen u Podgorici (10,7%) i Danilovgradu (12,2%), dok je u ostale dvije opštine središnjeg regiona zabilježeno smanjenje Cetinje (-9,2%) i Nikšić (2,7%). U Primorskom regionu je, prema popisu iz 2011. godine, broj stanovnika povećan za 3,7%, dok je broj domaćinstava povećan za 8,6% u odnosu na popis iz 2003. godine. Rast populacije je zabilježen u opštinama Budva, Tivat, Bar i Kotor, dok su opštine Herceg Novi i Ulcinj suočene sa problemom depopulacije. Pomenuta kretanja su u najvećoj mjeri rezultat migracija. Takođe, u periodu 2003-2013. zabilježen je pozitivan prirodni priraštaj u sva tri regiona, međutim treba istaći da je čak osam opština u pomenutom periodu imalo negativan prirodni priraštaj od čega čak sedam pripada Sjevernom regionu (Andrijevića, Kolašin, Mojkovac, Pljevlja, Plužine, Šavnik i Žabljak), izuzev opština Sjevernog regiona, problem negativnog prirodnog priraštaja izražen je na području Cetinja.

Tabela 4: Kretanje broja stanovnika po regionima (2003-2011)

	2003	2011	Promjena 2011/2003	Prirodni prirastaj (2003-2011)	Migracioni saldo ¹² (2003- 2011)
Sjeverni region	191.610	177.837	-13.773	3.388	-17.161
Središnji region	277.279	293.509	16.230	11.571	4.659
Primorski region	143.378	148.683	5.305	3.237	2.068
Crna Gora	612.267	620.029	7.762	18.196	-10.434

Izvor: Monstat

U periodu između popisa stanovništva (2003-2011) radno sposobno stanovništvo je uvećano za 22.644 što predstavlja stopu rasta od 5,7%. Posmatrano po regionima rast broja zabilježen je u Središnjem (8,4%) i Primorskom regionu (14,0%), dok je kontigent radno sposobnog stanovništva smanjen u Sjevernom regionu (-4,7%). Ovakvo kretanje može biti ograničavajući faktor razvoja sjevernih opština. Analiza strukture **radno-sposobnog stanovništva** u ukupnom stanovništvu po regionima je, prema popisu iz 2011. pokazala da je učešće radno sposobnog stanovništva¹³ u Sjevernom regionu je u 2011. godini povećano u ukupnom broju stanovnika i bilo je 66% ukupnog stanovništva tog regiona, dok je ovo učešće u 2003. godini bilo 64,7%. Pored toga, paralelno sa povećanjem ukupnog stanovništva u Središnjem i Primorskom regionu, raste i broj radno sposobnog stanovništva. Na to ukazuju i podaci iz popisa 2011. godine, po kojima je udio radno-sposobnog stanovništva u Središnjem regionu prema popisu iz 2011. godine bio 69% (u odnosu na 63,46% 2003. godine), dok je u Primorskom regionu ovaj udio u 2011. godini bio 68,8% (u odnosu na 68,4% 2003. godine).

¹² Migracioni saldo dobijen je na osnovu razlike u broju stanovnika između dva popisa i prirodnog priraštaja za period 2003-2011.

¹³ Stanovništvo starosti između 15 i 64 godine

Tabela 5: Radno sposobno stanovništvo (15-64 godine) po regionima

	2003		2011		Promjena 2011/2003	Stopa rasta (%)
	Broj	Učešće (%)	Broj	Učešće (%)		
Sjeverni region	123.191	30,87	117.647	27,90	-5.544	-4,5
Središnji region	186.086	46,63	201.695	47,83	15.609	8,4
Primorski region	89.772	22,50	102.351	24,27	12.579	14,0
Crna Gora	399.049	100,00	421.693	100,00	22.644	5,7

Izvor: Monstat

Pored kretanja stanovništva, značajni indikatori socio-ekonomskog razvoja, u Crnoj Gori su **zaposlenost i nezaposlenost**, koji imaju izraženu regionalnu dimenziju. Kretanja na tržištu rada i u nekoliko prethodnih godina, pokazuju njegovu izloženost uticaju globalne ekonomske krize, posebno ako se to, kroz obim i strukturu tražnje i zapošljavanja, upoređuje sa stanjem i trendovima iz perioda prije velike ekonomske krize.

Osnovne karakteristike kretanja i stanja na tržištu rada u posljednjih nekoliko godina, su sljedeće:

- visoka **dugoročna nezaposlenost**;
- visoka **nezaposlenost mladih**;
- izražene **disproporcije između ponude, tražnje i zapošljavanja**;
- **sezonski karakter zapošljavanja**;
- znatan rast **broja nezaposlenih visokoškolaca**;
- **relativno veliki broj zapošljavanja strane radne snage**;
- velike **regionalne razlike** u nezaposlenosti i
- **veliki broj nezaposlenih lica koji se smatra teže zapošljivim**¹⁴.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, ukupan broj nezaposlenih je krajem 2013. godine bio 34.514, što je povećanje za 10,5% u odnosu na 31.232 nezaposlena u 2012. godini. **Stopa nezaposlenosti**, posmatrana kao odnos broja registrovanih nezaposlenih i aktivnog stanovništva, na dan 31. decembar 2013. godine je bila **14,88%** (u odnosu na 13,46% na kraju 2012.). Najniže stope nezaposlenosti na kraju 2013. su bile u opštinama Budva (8,74%), Plužine (9,7%) i Herceg Novi (10,49%), a najveće u opštinama Andrijevica (32,5%), Bijelo Polje (26,59%), Kolašin (26,24%) i Mojkovac (24,45%). Stopa nezaposlenosti u Podgorici je bila 11,25%.

Posmatrano po regionima, vezano za broj **nezaposlenih i stope nezaposlenosti**, Sjeverni region je karakterisalo ukupno 12.810 nezaposlenih lica ili 37,1% ukupnog broja nezaposlenih u Crnoj Gori na kraju 2013. godine. Pri tome je broj nezaposlenih lica u Sjevernom regionu na kraju 2012. godine iznosio 12.055 ili 38,6% ukupno nezaposlenih lica u Crnoj Gori. Iako se u 2013. godini udio broja nezaposlenih iz Sjevernog regiona u ukupnom broju nezaposlenih u

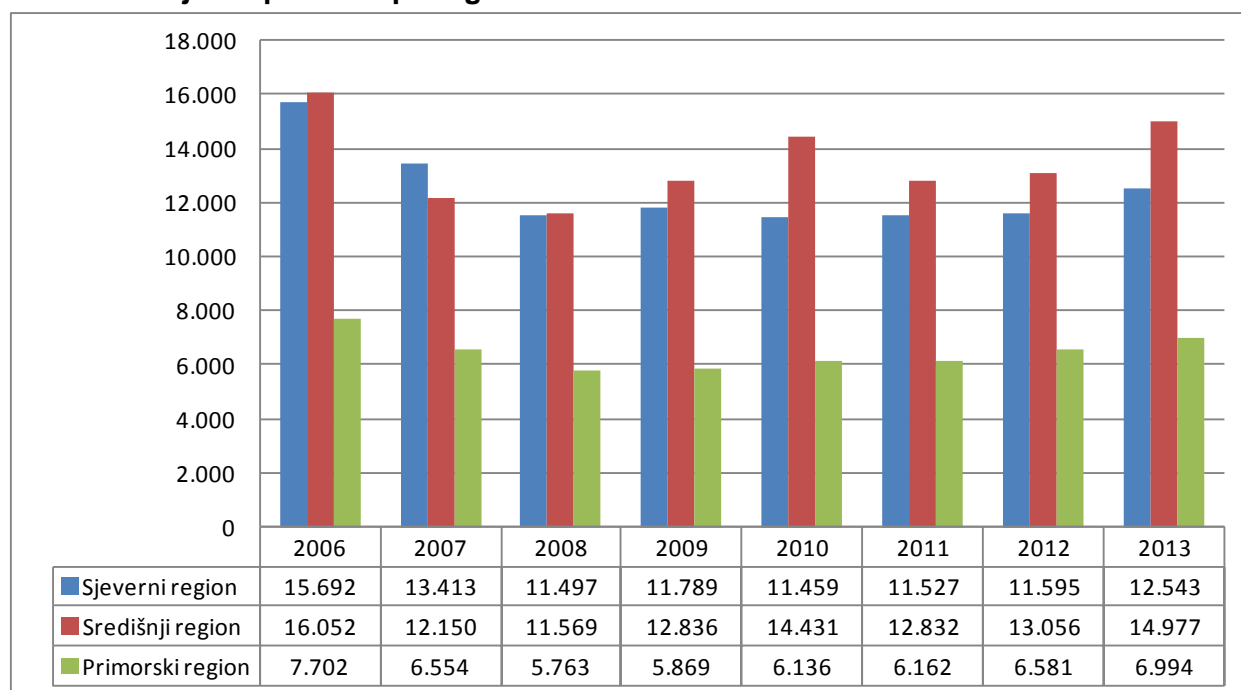
¹⁴ Izvor: Izvještaj Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za 2013. godinu

Crnoj Gori smanjilo u odnosu na 2012. godinu, broj nezaposlenih lica se ipak povećao za 6,2%. Stopa nezaposlenosti u Sjevernom regionu je u 2013. godini iznosila 21,9%.

U Središnjem regionu, broj nezaposlenih lica na kraju 2013. godine je iznosio 14.977 ili 43,4% ukupnog broja nezaposlenih lica u Crnoj Gori. Broj nezaposlenih lica u Središnjem regionu se u 2013. godini povećao za 14,7% u odnosu na prethodnu godinu, prvenstveno usljed rasta nezaposlenosti u Podgorici i Nikšiću, kao najvećim opštinama Središnjeg regiona. Stopa nezaposlenosti u Središnjem regionu je na kraju 2013. godine iznosila 13,1%.

Broj nezaposlenih lica u Primorskom regionu je na kraju 2013. godine iznosio 6.727 ili 19,5% ukupnog broja nezaposlenih u Crnoj Gori. Pri tome je u posmatranom period došlo do povećanja broja nezaposlenih lica za 9,9%. Stopa nezaposlenosti u Primorskom regionu je na kraju 2013. godine iznosila 11,7%.

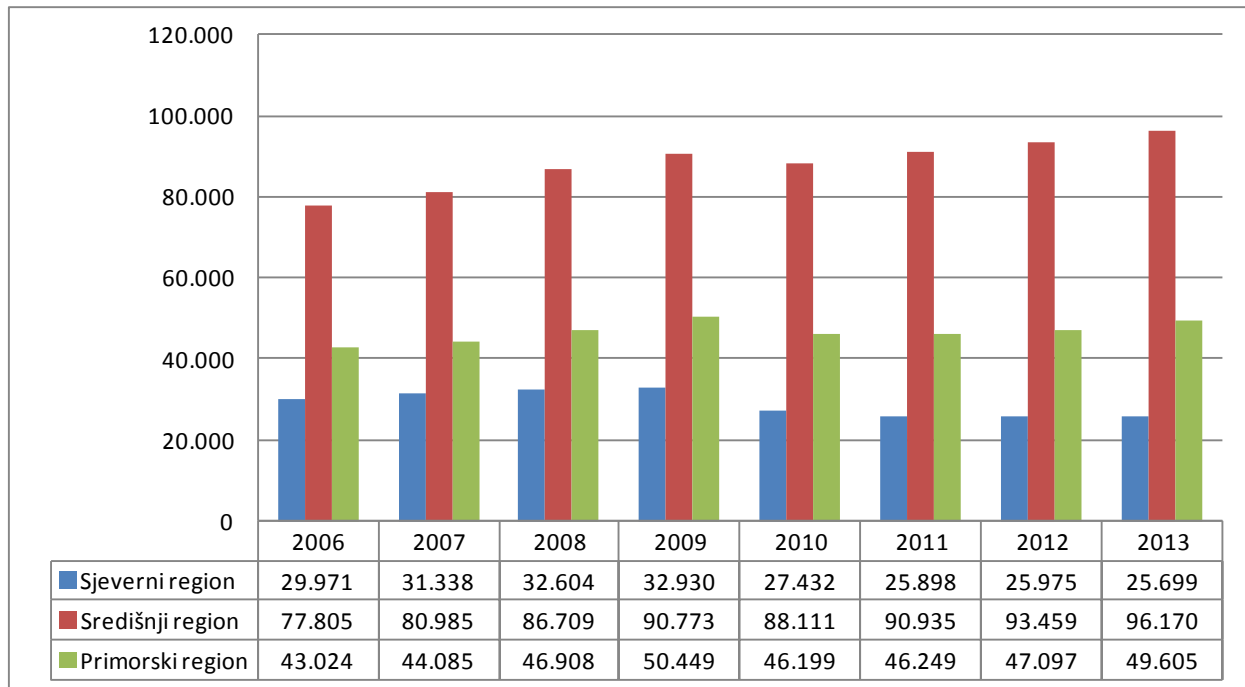
Grafik 4: Broj nezaposlenih po regionima 2006-2013

Izvor: Zavod za zapošljavanje

Ukupan broj zaposlenih u poslednjih tri godine raste u kontinuitetu, što potvrđuje podatak da je prosječna stopa rasta broja zaposlenih u ovom periodu iznosila oko 2%. Ukupan broj zaposlenih lica je na kraju 2013. godine iznosio 171.474 što predstavlja rast od 6% u odnosu na kraj 2010. godine. Ovo ukazuje na određene pozitivne efekte sistemskih mjera podrške preduzetništvu i povećanje broja registrovanih privrednih društava i preduzetnika. Većina sektora (petnaest od ukupno devetnaest) u 2013. godini u odnosu na 2012. godinu bilježi rast broja zaposlenih, pa je, posmatrano po pojedinim sektorima, najveći rast zabilježen u sektoru administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (33,1%), zatim sektoru poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (10,6%) i usluge smještaja i ishrane (8,5%), dok je najveći pad broja zaposlenih zabilježen u sektoru snabdijevanje električnom energijom, parom i gasom (2,0%) i prerađivačkoj industriji (1,2%).

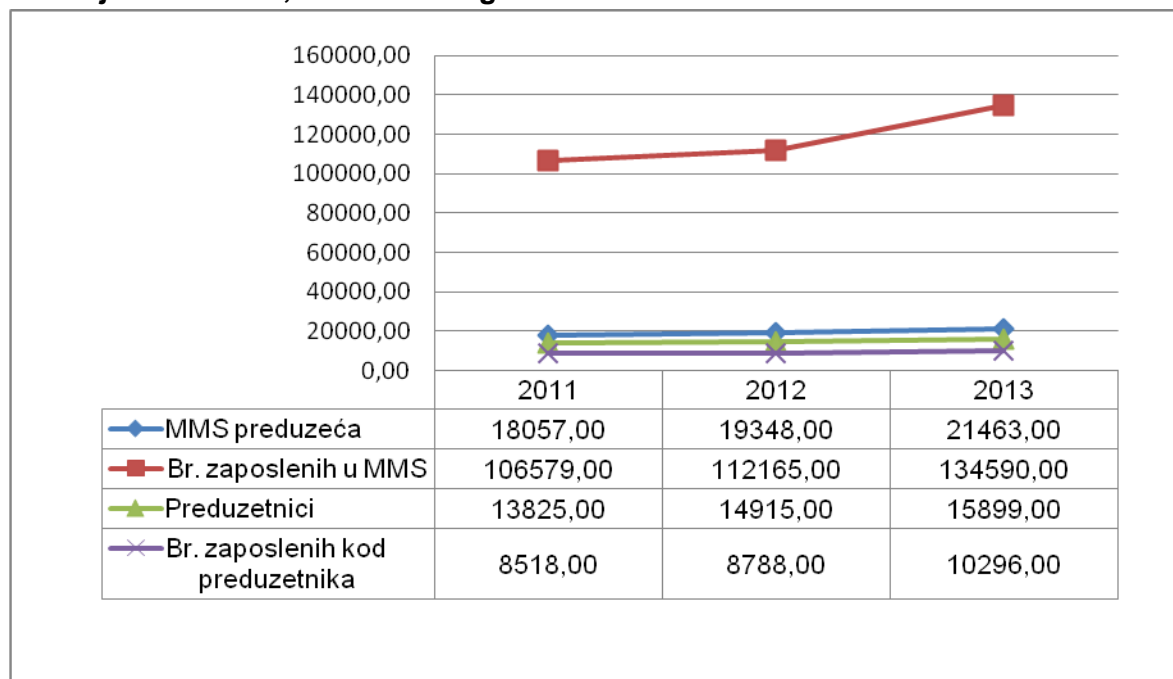
Grafik 5: Prosječan broj zaposlenih po regionima 2006-2013.

Izvor: Monstat

U 2013. godini je karakterističan **rast zaposlenosti u malim i srednjim preduzećima i kod preduzetnika**, tako da je na kraju godine broj mikro, malih i srednjih (MMS) preduzeća u Crnoj Gori iznosio 21.463, što je 10,93% više u odnosu na 2012. godinu, a 18,9% više u odnosu na 2011. godinu. Rast broja MMS preduzeća pratio je i rast broja zaposlenih u ovim privrednim subjektima, pa je broj istih u 2013. godini bio veći 20% u poređenju sa brojem zaposlenih u 2012. godini, a 26,2% veći u odnosu na 2011. godinu i iznosio je 134.590. Pozitivni su i podaci o broju preduzetnika kojih je u 2013. godini bilo 15.899, 6,6% više u odnosu na 2012. godinu, a 15% više u odnosu na 2011. godinu. Preduzetnici su u 2013. godini zapošljavali 10.296 lica, što je takođe u porastu u poređenju sa podacima prethodne dvije godine, tačnije 17,2% više nego u 2012. godini, odnosno 20,9% više nego u 2011. godinu.

Grafik 6: Broj MMS preduzeća, preduzetnika i broja zaposlenih po ovim kategorijama, u Crnoj Gori u 2011, 2012. i 2013. godini

Izvor: Poreska uprava

Kada je riječ broju MMS preduzeća, preduzetnika i njima pripadajućeg broja zaposlenih na nivou Crne Gore u periodu 2011-2013. godina, sva tri regiona uglavnom su zabilježila rast svih pomenutih kategorija. Značajniji rast ostvaren je u broju MMS preduzeća:

- *Sjeverni region* je u 2013. godini imao 6,5% više MMS preduzeća u odnosu na 2012. godinu, sa 14,3% više zaposlenih.
- *U Središnjem regionu* broj MMS preduzeća u 2013. godini povećao se 10,3% u poređenju sa 2012. godinom, uz rast broja zaposlenih u ovim privrednim subjektima za 18,8%.
- *Primorski region* je u poređenju sa podacima iz 2012. godine ostvario najveći rast broja MMS preduzeća u 2013. godini, 13,2%, uz 26,6% više zaposlenih.

Tabela 6: Broj MMS preduzeća, preduzetnika i broja zaposlenih po ovim kategorijama, po regionima, u 2011-2013. godini

		2011.	2012.	2013.
Sjeverni region	MMS preduzeća	2.692	2.806	2.990
	Br. zaposlenih	16.615	16.800	19.201
	Preduzetnici	3.752	3.857	4.005
Središnji region	MMS preduzeća	8.262	8.765	9.666
	Br. zaposlenih	53.720	55.998	65.535
	Preduzetnici	4.731	5.315	5.606
Primorski region	MMS preduzeća	7.103	7.777	8.807
	Br. zaposlenih	36.244	39.367	49.854
	Preduzetnici	5.342	5.743	6.288
Crna Gora	MMS preduzeća	18.057	19.348	21.463
	Br. zaposlenih	106.579	112.165	134.590
	Preduzetnici	13.825	14.915	15.899

Izvor: Poreska uprava

Ipak, 2013. godinu, karakteriše niža stopa rasta broja zaposlenih od realne stope rasta BDP-a, koji je u 2013. godini prema preliminarnim podacima iznosio 3,5%.

Na osnovu navedenih demografskih kretanja u periodu između dva posljednja popisa, kao i analize zaposlenosti i nezaposlenosti po regionima, može se konstatovati da dosadašnje mjere i podsticaji usmjereni ka ravnomjernijem regionalnom razvoju, naročito u vremenu ekonomske krize, nijesu u potpunosti dale očekivane rezultate. Podaci o zaposlenosti i nezaposlenosti, kao i demografskim kretanjima predstavljaju dobru polaznu osnovu za Strategiju regionalnog razvoja u narednom periodu, koja će pomoći da se sagledaju ključne prioritete i mjere za realizaciju tih prioriteta, kako bi se doprinijelo što većem ostvarenju inkluzivnog rasta u periodu do 2020. godine, čiji je sastavni dio pitanje jačanja ljudskih resursa i zaposlenosti odnosno nezaposlenosti.

1.1.3 Konkurentnost crnogorske ekonomije, regionalna i lokalna konkurentost

1.1.3.1 Konkurentost Crne Gore u 2013. godini

Jedna od opšte prihvaćenih ocjena globalne konkurentnosti jedne privrede u svijetu je Indeks globalne konkurentnosti (*eng. Global Competitiveness Index*) koji objavljuje Svjetski ekonomski forum (*eng. World Economic Forum*) u okviru izvještaja o globalnoj konkurentnosti. Indeks globalne konkurentnosti (IGK) u toj studiji ocenjuje 148 zemalja širom svijeta na osnovu velikog broja faktora koji utiču na poslovno okruženje, grupisanih u dvanaest grupa, i to: institucije, infrastruktura, makroekonomska stabilnost, zdravlje i osnovno obrazovanje, visoko obrazovanje i obuka, efikasnost tržišta roba i usluga, efikasnost tržišta radne snage, sofisticiranost finansijskog tržišta, tehnološka spremnost, veličina tržišta, sofisticiranost poslovanja i inovacije.

Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma o Globalnoj konkurentnosti za 2013-2014, Crna Gora je zauzela 67. mjesto (od ukupno 148 zemalja) sa vrijednošću indeksa 4,2 što predstavlja napredak za 5 mjesta u odnosu na prethodnu godinu, kada je Crna Gora zauzimala 72. mjesto (od ukupno 144 zemlje). Posmatrajući konkurentnost Crne Gore u odnosu na zemlje u okruženju, Crna Gora je prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti za 2013-2014. godinu rangirana bolje od Makedonije (koja se nalazi na 73. mjestu), Hrvatske (75. mjesto), Bosne i Hercegovine (85. mjesto), Albanije (95. mjesto) i Srbije (101. mjesto).

Iako je stepen konkurentnosti Crne Gore prema Izvještaju za 2013-2014. godinu povećan u odnosu na prethodnu izvještajnu godinu, on je i dalje niži u odnosu na izvještajni period 2011-2012. godina, kada je Crna Gora po konkurentnosti bila na 60-om mjestu sa vrijednošću indeksa od 4,3.

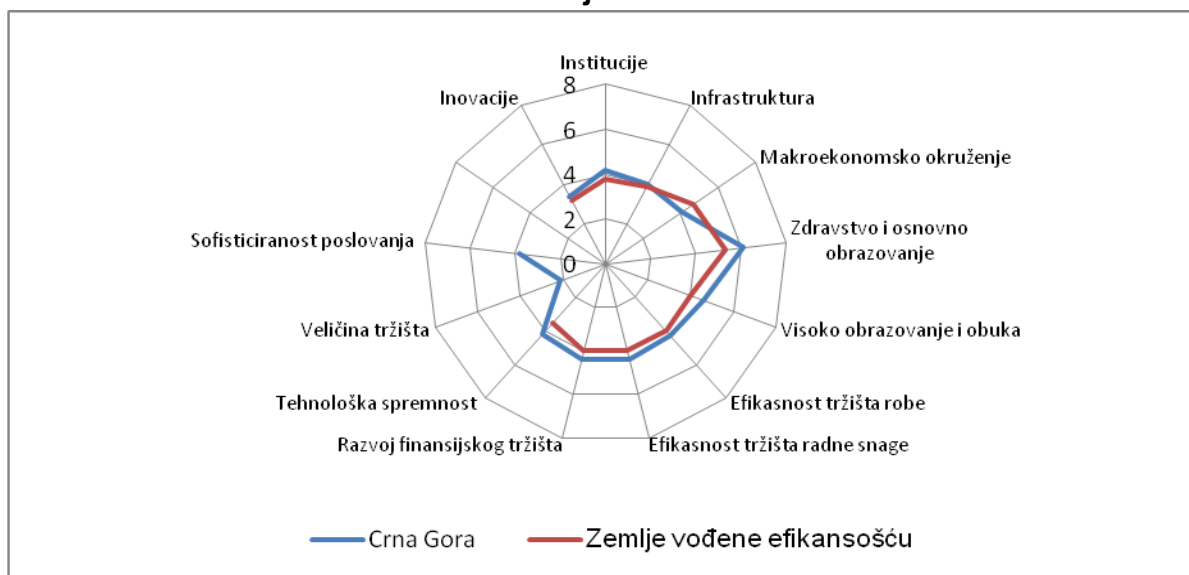
Tabela 7: Crna Gora u Izvještaju o globalnoj konkurentosti

	Rang (od 148 zemalja)	Rezultat (1-7)
GCI 2013–2014 (od 148 zemalja)	67	4,2
GCI 2012–2013 (od 144 zemlje)	72	4,1
GCI 2011–2012 (od 142 zemlje)	60	4,3
Osnovni faktori (40% indeksa)	68	4,6
Institucije	52	4,2
Infrastruktura	70	4,0
Makroekonomsko okruženje	112	4,1
Zdravstvo i osnovno obrazovanje	37	6,1
Faktori efikasnosti (50% indeksa)	72	4,0
Visoko obrazovanje i obuka	50	4,6
Efikasnost tržišta robe	64	4,3
Efikasnost tržišta radne snage	58	4,4
Razvoj finansijskog tržišta	49	4,4
Tehnološka spremnost	49	4,2
Veličina tržišta	135	2,1
Faktori inovativnosti i sofisticiranosti (10% indeksa)	70	3,6
Sofisticiranost poslovanja	89	3,8
Inovacije	54	3,4

Izvor: The Global Competitiveness Index 2013–2014; © 2013 World Economic Forum

Prethodni grafik daje uporedni prikaz Crne Gore u odnosu na ekonomije zasnovane na efikasnosti za 12 ključnih stubova konkurentnosti u 2013. godini. Navedeni grafik pokazuje da je pojedine oblasti, poput zdravstva i osnovnog obrazovanja, efikasnosti tržišta roba, efikasnosti tržišta usluga i sl. imaju veću ocjenu u smislu doprinosa konkurentnosti, u odnosu na ove oblasti “u efikašnošću vođenim ekonomijama”.

Grafik 7: Crna Gora u odnosu na ekonomije vođene efikasnošću

Izvor: Izveštaj o globalnoj konkurentosti 2013-2014, Svjetski ekonomski forum

Ipak, iako je ostvaren napredak u konkurentosti Crne Gore u odnosu na prethodni izvještajni period, u Izveštaju o konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma je dat prikaz faktora koji se u posmatranom izvještajnom periodu 2013-2014. smatraju najproblematicnijim za poslovanje¹⁵ i od njihovog rješavanja će u velikoj mjeri zavisiti unapređenje poslovnog okruženja i ukupne konkurentosti u državi. Ovi problematični faktori za poslovanje u Crnoj Gori su dati u narednoj tabeli:

¹⁵ Na osnovu odgovora ispitanika

Tabela 8: Faktori koji problematično utiču na biznis

Faktor poslovanja	% odgovora
Pristup finansiranju	19,2
Korupcija	10,9
Neefikasna državna birokratija	10,9
Poreske stope	10,5
Neodgovarajuća infrastruktura	9,2
Niska radna etika domaće radne snage	6,1
Neadekvatno obrazovanje radne snage	5,3
Restriktivno radno zakonodavstvo	5,1
Nedostatak kapaciteta za inovacije	4,7
Poresko zakonodavstvo	4,7
Inflacija	4,0
Kriminal i krađe	3,8
Politička nestabilnost	2,1
Loše javno zdravlje	1,5
Nestabilnost Vlade	1,1
Zakonodavstvo koje se odnosi na strane valute	0,8

Izvor: *The Global Competitiveness Index 2013–2014*;
© 2013 World Economic Forum

1.1.3.2 Lokalna i regionalna konkurentnost u Crnoj Gori

Pored pokazatelja konkurentnosti za Crnu Goru u cjelini, koji su uglavnom obuhvaćeni kroz izvještaje Svjetskog ekonomskog foruma, i Doing Business Svjetske banke, u Crnoj Gori su, na osnovu Zakona o regionalnom razvoju, uspostavljeni i mehanizmi praćenja konkurentnosti na lokalnom, a na osnovu toga i na regionalnom nivou, odnosno regionalne konkurentnosti.

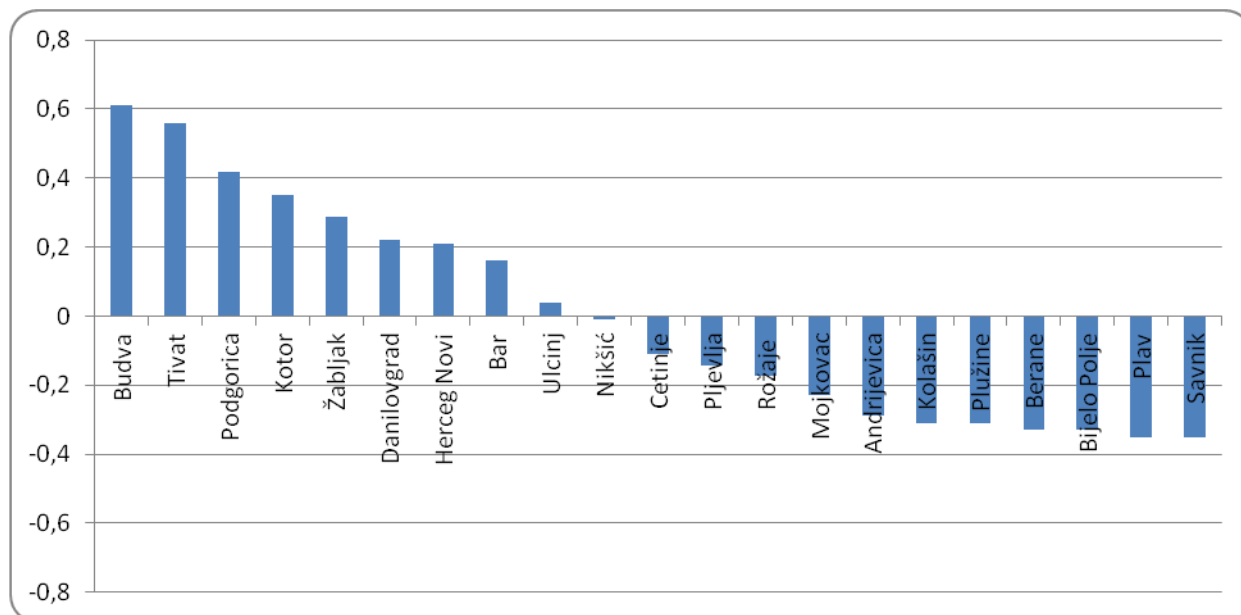
Na osnovu Uredbe o metodologiji izračunavanja indeksa konkurentnosti („Sl. list CG” br. 35/12), koja predstavlja jedan od podzakonskih akata za implementaciju Zakona o regionalnom razvoju, izračunat je stepen konkurentnosti jedinica lokalne samouprave za period 2009-2011. godina (vidjeti tabelu br. 7). Stepem konkurentnosti se utvrđuje na osnovu indeksa konkurentnosti koji predstavlja prosjek pokazatelja poslovnog okruženja i poslovnog sektora, koji se izračunava na osnovu analize kvalitativnih i kvantitativnih podataka na nivou jedinice lokalne samouprave.

Tabela 9: Stepen konkurentnosti jedinica lokalne samouprave Crne Gore, za period 2009-2011.

Jedinica lokalne samouprave	Odstupanje od prosjeka konkurentnosti svih jedinica lokalne samouprave u Crnoj Gori	Indeks konkurentnosti	Stepen
		Prosječna konkurentnost svih JLS u Crnoj Gori=100	
Budva	0,610	161,0	1.
Tivat	0,560	156,0	2.
Podgorica	0,420	142,0	3.
Kotor	0,350	135,0	4.
Žabljak	0,290	129,0	5.
Danilovgrad	0,220	122,0	6.
Herceg Novi	0,211	121,1	7.
Bar	0,160	116,0	8.
Ulcinj	0,039	103,9	9.
Nikšić	-0,007	99,3	10.
Cetinje	-0,108	89,2	11.
Pljevlja	-0,140	86,0	12.
Rožaje	-0,170	83,0	13.
Mojkovac	-0,230	77,0	14.
Andrijevica	-0,290	71,0	15.
Kolašin	-0,305	69,5	16.
Plužine	-0,306	69,4	17.
Berane	-0,330	67,0	18.
Bijelo Polje	-0,334	66,6	19.
Plav	-0,355	64,5	20.
Šavnik	-0,356	64,4	21.

Izvor: Ministarstvo ekonomije

Grafik 8: Odstupanje jedinica lokalne samouprave od prosjeka konkurentnosti za Crnu Goru

Izvor: Ministarstvo ekonomije

U skladu sa podacima prikazanim u prethodnoj tabeli i na grafiku, najkonkurentnija jedinica lokalne samouprave u **Sjevernom regionu** je opština Žabljak, sa konkurentnošću od 29% iznad prosjeka na nivou Crne Gore, dok je najmanje konkurentna opština Šavnik sa stepenom konkurentnosti od 35,6% ispod prosjeka na nivou Crne Gore za period 2009-2011. godina. Takođe, sve ostale jedinice lokalne samouprave Sjevernog regiona imaju stepen konkurentnosti ispod prosjeka na nivou Crne Gore.

Konkurentnost Sjevernog regiona na osnovu dobijenih podataka čini 77% nacionalnog prosjeka¹⁶, odnosno konkurentnost Sjevernog regiona je 23% niža od prosječne konkurentnosti Crne Gore. Ključni faktori niže konkurentnosti Sjevernog regiona u odnosu na nacionalni prosjek su infrastruktura, demografija (vitalni indeks), obrazovanje (uključenost u predškolsko obrazovanje, udio diplomiranih studenata u stanovništvu), zaposlenost, broj preduzeća, broj riješenih sudskih sporova, tehnološki razvoj, inovacije i sl.

U **Središnjem regionu**, najkonkurentnija jedinica lokalne samouprave za period 2009-2011. godina je Glavni grad Podgorica sa stepenom konkurentnosti od 42% iznad prosjeka konkurentnosti za Crnu Goru, dok je najmanje konkurentna bila Prijestonica Cetinje sa konkurentnošću od 10% ispod prosjeka na nivou Crne Gore. Kada je riječ o regionu kao cjelini, Središnji region predstavlja drugi region u Crnoj Gori po stepenu konkurentnosti odnosno nalazi se 13% iznad prosjeka konkurentnosti svih jedinica lokalne samouprave na nivou Crne Gore. Pri tome najbitniji faktori koji pozitivno utiču na konkurentnost ovog regiona su povećanje broja stanovnika, zdravstveni sistem (broj ljekara per capita, broj farmaceuta per capita itd),

¹⁶ Neponderisani indeks konkurentnosti

obrazovanje (broj diplomiranih studenata, udio osoba sa visokom školom u stanovništvu od 15 i više godina itd.), konkurencija na tržištu, broj preduzeća, inovacijski kapacitet, zaposlenost u preduzećima itd. Ključni faktori koji negativno utiču na konkurentnost regiona se odnose na sudstvo (broj sudija u osnovnim sudovima per capita), visoko učešće osoba sa VSS u ukupnom broju nezaposlenih, gustina lokalnih puteva u pojedinim opštinama (Nikšić, Cetinje), niži % učešća obradivog zemljišta u ukupnom zemljištu na nivou regiona itd.

U Primorskom regionu, najkonkurentnija jedinica lokalne samouprave je opština Budva sa konkurentošću od 61% iznad crnogorskog prosjeka, pri čemu je ovo istovremno i najkonkurentnija opština u Crnoj Gori. S druge strane, najmanje konkurentna opština Primorskog regiona je opština Ulcinj sa konkurentnošću od 3,9% iznad prosjeka konkurentnosti svih jedinica lokalne samouprave u Crnoj Gori. Posmatrano u cjelini, Primorski region je najkonkurentniji region u Crnoj Gori, sa konkurentošću od 32% iznad prosjeka na nivou Crne Gore. Ključni pozitivni faktori uticaja na konkurentnost Primorskog regiona su: rast broja stanovnika, kvalitet osnovne i poslovne infrastrukture, broj stanovnika sa visokom školskom spremom u ukupnom stanovništvu starosti 15 i više godina, broj MSP per capita, inovacijski kapacitet, konkurencija na tržištu, broj preduzetnika per capita, broj noćenja turista itd. Faktori negativnog uticaja na konkurentnost Primorskog regiona su: nedovoljna usklađenost školskih programa sa potrebama tržišta, visok udio populacije od 50 i više godina u ukupnom broju nezaposlenih, visok udio osoba sa visokom stručnom spremom u ukupnom broju nezaposlenih, nizak nivo donošenja prostorno planskih dokumenata, postojanje siive ekonomije u ukupnoj ekonomiji regiona itd.

1.2 Teritorijalna i statistička podjela Crne Gore i pravni okvir politike regionalnog razvoja

1.2.1 Teritorijalna i statistička podjela Crne Gore

U okviru statističke nomenklature prostornih jedinica Eurostat, Crna Gora je definisana kao jedan statistički region. Za potrebe prostornog planiranja, kreiranja i implementacije politike regionalnog razvoja, Prostorni Plan Crne Gore do 2020. godine, kao i Zakon o regionalnom razvoju, u skladu sa geografskim karakteristikama i razmještanju prirodnih uslova za razvoj, definišu tri geografska regiona: Primorski, Središnji i Sjeverni.

Po Zakonu o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore („Sl. list CG” br. 54/11, 27/13; 62/13 i 12/14), Crna Gora je podijeljena na 23 jedinice lokalne samouprave i to u Primorskom regionu: Bar, Budva, Herceg-Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj; u Središnjem regionu: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje i opštine Danilovgrad i Nikšić; i u Sjevernom regionu: Andrijevica, Berane, Bijelo Polje, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Petnjica, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Šavnik i Žabljak.

Teritorija države Crne Gore prostire se na 13.812km², sa dužinom morske obale od 293,5km. Kad posmatramo jedinice lokalne samouprave, postoji velika nesrazmjera u površini, broju

stanovnika i gustini naseljenosti. U Crnoj Gori, Tivat je najmanja opština po površini (46 km²), dok je Nikšić najveća (2.065 km²). Sjeverni region se prostire na 52,8%, a Primorski region na 11.6% teritorije Crne Gore i iako ga naseljava 24% stanovništva Crne Gore, predstavlja njagušće naseljeni region. U periodu od 2006 godine, region je privlačio godišnje od 33% do čak 49% u 2008, a u 2011. godini 44% ukupnih stranih direktnih investicija u Crnu Goru¹⁷. Ovaj region karakterišu izvanredni resursi za razvoj turizma, pomorske privrede i poljoprivrede. U ovom regionu su smješteni značajni obrazovni kapaciteti i značajni kapaciteti za razvoj preduzetništva. Dosadašnji razvoj je bio baziran na razvoju turizma, ugostiteljstva, preduzetništva, a u određenoj mjeri i na poljoprivredi. Ovaj region karakterišu migracije stanovništva iz drugih regiona, kao i priliv radnika i iz drugih zemalja, posebno za vrijeme turističke i građevinske sezone.

Središnji region obuhvata 35,5% ukupne teritorije Crne Gore i naseljava ga 45,1% ukupnog stanovništva i suočen je sa snažnim prilivom stanovništva iz Sjevernog regiona, uz stopu rasta stanovništva iznad prosjeka Crne Gore. Ovaj region karakteriše visok nivo stranih direktnih investicija, koje su u 2010. godini iznosile 54%, a u 2011. godini 49% ukupnih stranih direktnih investicija. U ovom regionu se nalazi oko 22,4% obradive površine, 25,5% drvne mase, 30,5% stočnog fonda i bogata nalazišta boksita i značajni hidropotencijali. Središnji region je istovremeno i univerzitetski centar Crne Gore. Dosadašnji razvoj je bio zasnovan na sektoru industrije, proizvodnji električne energije, građevinarstva, saobraćaja i skladištenja, trgovine i ugostiteljstva, a u posljednjem periodu i na razvoju poljoprivredne proizvodnje i prerade.

Sjeverni region je najrasprostranjeniji i čini 52,8% ukupne teritorije Crne Gore, naseljava ga 31,4% ukupnog stanovništva Crne Gore sa niskim nivoom gustine naseljenosti. Takođe, ovaj region karakteriše značajno viša stopa nezaposlenosti u odnosu na ostale regione, kao i izražen trend depopulizacije i snažne migracije stanovništva ka druga dva regiona, ali i ka drugim zemljama Jugoistočne Evrope i EU. To je istovremeno dovelo da ovaj region ima negativnu stopu rasta stanovništva. Region raspolaže sa najvećim dijelom ukupno raspoloživog hidropotencijala, cjelokupnim rezervama uglja, oko 67% obradivih površina, 71% drvne mase, blizu 70% stočnog fonda, skoro cjelokupne rezerve olova i cinka, kao i resursima za razvoj zimskog i eko-turizma i proizvodnji eko hrane i hrane sa zaštićenim geografskim porijeklom. I pored svih navedenih raspoloživih resursa, ovaj region predstavlja nedovoljno razvijen dio Crne Gore sa nivom razvijenosti od oko 50% nacionalnog prosjeka. Iako postoje atraktivni i neiskorišćeni resursi i potencijali, u periodu od 2006. do 2011. godine svega oko 7% ukupnih stranih direktnih investicija se prosječno godišnje realizovalo u ovom regionu. Dosadašnji razvoj je bio zasnovan na proizvodnji električne energije, poljoprivredi, turizmu i drvoprerađi.

1.2.2 Pravni i institucionalni okvir za vođenje politike regionalnog razvoja

Neophodan preduslov za uspostavljanja odgovarajućeg sistema, koji omogućava efikasno i efektivno kreiranje i sprovođenje politike regionalnog razvoja, u mnogim zemljama predstavlja adekvatan pravni okvir.

¹⁷Izvor: Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija

Kada je riječ o pravnom okviru u Crnoj Gori, krovni pravni akt za regionalni razvoj je Zakon o regionalnom razvoju, koji je stupio na snagu 2011.godine. Zakonom su definisani opšti ciljevi regionalnog razvoja i načela podsticanja regionalnog razvoja, planiranje regionalnog razvoja, način razvrstavanja jedinica lokalne samouprave prema stepenu razvijenosti i konkurentnosti, podsticanje i finansiranje ravnomjernijeg regionalnog razvoja, kao i osnivanje Partnerskog savjeta za regionalni razvoj. Na osnovu Zakona o regionalnom razvoju, u cilju uspostavljanja efikasnog procesa kreiranja i primjene politike regionalnog razvoja, usvojeni su i sljedeći podzakonski akti: *Uredba o metodologiji izračunavanja indeksa razvijenosti jedinice lokalne samouprave*, *Uredba o metodologiji izračunavanja stepena konkurentnosti JLS*, *Odluka o osnivanju Partnerskog savjeta za regionalni razvoj* i *Pravilnik o metodologiji za izradu Strateškog plana razvoja jedinice lokalne samouprave*.

U cilju unaprjeđenja praćenja sprovođenja politike regionalnog razvoja, Ministarstvo ekonomije je preduzelo potrebne aktivnosti na uspostavljanju Elektronske baze podataka o realizaciji razvojnih projekata i donijelo *Pravilnik o načinu upotrebe elektronske baze o razvojnim projektima*. Elektronsku bazu podataka vodi Ministarstvo ekonomije.

Zakon o regionalnom razvoju, član 9, propisuje da u pripremi i realizaciji strategije regionalnog razvoja učestvuju organi državne uprave nadležni za poslove: finansija; uređenja prostora i zaštite životne sredine; poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; turizma; saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija; energetike; industrije; preduzetništva; razvoja; prosvjete i nauke; rada i socijalnog staranja; informacionog društva; zdravlja; kulture; sporta; evropskih integracija; javne uprave; Investiciono-razvojni fond Crne Gore; Zavod za zapošljavanje Crne Gore; Agencija za promociju stranih investicija; jedinice lokalne samouprave i drugi organi i organizacije koje obavljaju poslove kojima se podstiče regionalni razvoj.

Zakonom je utvrđeno da Vlada Crne Gore usvaja Strategiju regionalnog razvoja. Zakonom je definisana obaveza Ministarstva ekonomije da godišnji Izveštaj o ostvarenosti politike, odnosno Strategije regionalnog razvoja, dostavlja Vladi na usvajanje i Skupštini Crne Gore na razmatranje. Vlada je imenovala potpredsjednika, zaduženog za Regionalni razvoj.

Takođe, u skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju, Partnerski savjet je savjetodavno tijelo Vlade, koje ima za cilj da prati stanje i daje preporuke za unaprjeđenje u oblasti politike regionalnog razvoja Crne Gore, daje mišljenje na nacrt Strategije i daje preporuke za utvrđivanje prioriteta u realizaciji razvojnih projekata i sagledava efekte ostvarene politike regionalnog razvoja. Predsjedavajući Savjeta je potpredsjednik Vlade zadužen za Regionalni razvoj. Članovi Partnerskog savjeta su predstavnici institucija javnog sektora sa nacionalnog i lokalnog nivoa, predstavnika privatnog sektora, NVO, stručne javnosti.

U procesu realizacije politike regionalnog razvoja, od suštinskog značaja je uspostavljanje funkcionalnog partnerstva institucija javnog sektora. Iskustva pokazuju da vezanost realizacije projekta i njegovo upravljanje isključivo sa nivoa administrativne jedinice (bez obzira da li je to lokalna ili centralna vlast) nije najefikasniji pristup. Uspostavljanje ugovornog partnerstva između različitih nivoa vlasti i organizacija i upravljanje realizacijom na funkcionalnom nivou je od suštinskog značaja za postizanje optimalnih rezultata. Istovremeno u realizaciju projekata, koji imaju integrativni karakter je neophodno uključivanje svih raspoloživih resursa sva tri

sektora (javni, privatni i NVO). U Crnoj Gori, administrativna organizovanost je na nacionalnom i na lokalnom nivou i ne postoji na regionalnom nivou. Dosadašnja iskustva u implementaciji politike regionalnog razvoja su bila uglavnom vezana za realizaciju projekata koji su upravljani sa centralnog nivoa vlasti ili na nivou jedinica lokalne samouprave (JLS). Imajući u vidu proces donošenja strateških planova razvoja JLS, kao i nacionalne prioritete, u periodu sprovođenja Strategije regionalnog razvoja biće neophodno da se uloži dodatni napor u djelimičnoj transformaciji projekata lokalnog karaktera u projekte regionalnog karaktera.

Takođe, bitan segment realizacije politike regionalnog razvoja predstavlja institucionalna infrastruktura, a koja ne mora da predstavlja dio administrativne infrastrukture. U prethodnom periodu su uspostavljeni pojedini segmenti institucionalne infrastrukture koji su bili vezani za sektorske politike (npr. turizam, poljoprivreda, energetika) ili vezani za razvoj preduzetništva i konkurentnosti. Sva ove institucije su u različitim fazama razvoja, ostvarivala projektnu saradnju sa donatorima sa ciljem da se podrži razvoj privatnog sektora i organizacioni i ljudski kapaciteti lokalne vlasti. Međutim, sa povlačenjem donatorskih projekata, mnoge institucije nisu uspjele da se jasno profilisu i da budu prepoznate, posebno na lokalnom nivou, kao institucije koje će obezbijediti neophodnu razvojnu podršku privatnom i javnom sektoru. U takvoj situaciji, posebno u Sjevernom regionu, jedinice lokalne samouprave nijesu izgradile potrebne kapacitete, koji bi trebalo da im pomognu u kreiranju i implementaciji različitih projekata koji bi se finansirali iz IPA fondova i drugih EU i donatorskih fondova, što umanjuje apsorpciju EU fondova. Na osnovu navedenog se može istaći da u prethodnom periodu nije došlo do značajnijeg unapređenja i transformacije uspostavljene institucionalne infrastrukture u jedan jedinstveni sistem, koji bi angažovao sve raspoložive kapacitete - ljudske, finansijske i organizacione.

1.3 Regionalne razlike u Crnoj Gori

Prema Izvještaju o realizaciji Strategije regionalnog razvoja u 2012. godini, ključni demografski i socio-ekonomski indikatori po regionima Crne Gore u 2012. su pokazali, da i pored određenih pozitivnih kretanja, još uvijek nijesu ostvareni rezultati koji bi ukazali na intenzivniji trend smanjenja regionalnih razlika. U Sjevernom regionu u 2012. došlo do povećanja zarada, broja MSP i broja zaposlenih u njima, obrazovna struktura stanovništva je poboljšana, smanjena je negativna stopa rasta stanovništva, ali je došlo i do pada budžetskih prihoda per capita i do zadržavanja visoke stope nezaposlenosti.

Najvažniji pokazatelj stepena razvijenost svake jedinice lokalne samouprave, odnosno regiona je bruto domaći proizvod u tekućim cijenama i BDP po paritetu kupovnih standarda. S obzirom da se u Crnoj Gori ne raspolaže podacima o bruto domaćem proizvodu po regionima, jedan od ključnih pokazatelja razvijenosti svake jedinice lokalne samouprave, odnosno regiona je stepen razvijenosti. Stepem razvijenosti za period 2010-2012. godina je pokazao da i pored određenih pozitivnih kretanja u posmatranom periodu, još uvijek nijesu ostvareni rezultati koji bi ukazali na značajnije smanjenje regionalnih razlika.

1.3.1 Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprave i regiona

Stepen razvijenosti se izračunava na osnovu indeksa razvijenosti. Izračunavanje indeksa razvijenosti, uređeno je Uredbom o metodologiji izračunavanja indeksa razvijenosti jedinice lokalne samouprave, kao podzakonskog akta u okviru implementacije Zakona o regionalnom razvoju.

Prema Zakonu o regionalnom razvoju, jedinice lokalne samouprave se, prema indeksu razvijenosti razvrstavaju u čet grupe, pri čemu se jedinice lokalne samouprave sa stepenom razvijenosti ispod 75% prosjeka za Crnu Goru smatraju manje razvijenim. Na osnovu podataka Ministarstva ekonomije, za period 2010-2012. godine, najveći broj manje razvijenih jedinica lokalne samouprave u Crnoj Gori se nalazi u Sjevernom regionu (10 od ukupno 11 opština)¹⁸. Posmatrano na nivou regiona, Sjeverni region čini 50,1%¹⁹ prosjeka razvijenosti Crne Gore, a ključni razlozi niže razvijenosti ovog regiona su odliv stanovništva, visoka nezaposlenost i niski prihodi budžeta jedinica lokalne samouprave. Središnji region je u periodu 2010-2012. godina činio 123,5% prosjeka na nivou Crne Gore, odnosno razvijenost ovog regiona je bila 23,5% iznad prosječne vrijednosti indeksa razvijenosti za Crnu Goru. Primorski region je u posmatranom periodu bio najrazvijeniji region, i bio je 62% iznad prosjeka razvijenosti Crne Gore u periodu 2010-2012. godina.

U sledećoj tabeli je dat pregled razvrstanosti jedinica lokalne samouprave prema indeksu razvijenosti.

Tabela 10: Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprave Crne Gore, prosjek za period 2010-2012.

Jedinica lokalne samouprave	Indeks razvijenosti (Crna Gora=100)	Stepen razvijenosti jedinice lokalne samouprave	Grupe (prema % odstupanja od prosječne vrijednosti indeksa razvijenosti u Crnoj Gori)	
Budva	331,73	1.	Iznad 125%	Šesta grupa
Tivat	173,09	2.		
Herceg-Novi	160,17	3.		
Kotor	143,21	4.		
Podgorica	141,13	5.		
Bar	133,86	6.		
Plužine	131,30	7.		
Danilovgrad	100,94	8.	Od 100% do 125%	Peta grupa

¹⁸ Mjerenje razvijenosti opština za period 2010-2012. godina ne obuhvata opštine Petnjicu i Gusinje, jer one u to vrijeme nijesu bile osnovane

¹⁹ Ponderisani indeks razvijenosti po regionima

Nikšić	95,03	9.	Od 75% do 100%	Četvrta grupa
Žabljak	77,51	10.		
Ulcinj	75,44	11.		
Cetinje	74,95	12.	Od 50% do 75%	Treća grupa
Pljevlja	70,74	13.		
Kolašin	64,41	14.		
Mojkovac	63,38	15.		
Berane	60,08	16.		
Šavnik	49,40	17.	Od 30% do 50%	Druga grupa
Rožaje	39,64	18.		
Bijelo Polje	38,06	19.		
Plav	38,00	20.		
Andrijevica	37,92	21.		

Izvor: Ministarstvo ekonomije

Upoređujući podatke o stepenu razvijenosti i stepenu konkurentnosti jedinica lokalne samouprave i regiona, može se zaključiti da oba indeksa analiziraju, odnosno u svojoj metodologiji se suočavaju sa određenim „posljedicama“ razvoja, ali i tretiraju određene karakteristike i raspoložive resurse koji mogu biti ili su stavljeni u razvojnu funkciju. Uglavnom, jedinice lokalne samouprave koje su najrazvijenije, su istovremeno i sa najvišim stepenom konkurentnosti. Ipak, indeks konkurentnosti pokazuje nešto povoljniju sliku, s obzirom da pojedine jedinice lokalne samouprave, iako su po stepenu nerazvijenosti ispod ili blizu prosjeka Crne Gore, sa aspekta konkurentnosti su iznad prosjeka Crne Gore (Žabljak, Ulcinj, Danilovgrad). Sve ovo ukazuje na postojanje značajnih resursa i potencijala, u najširem smislu, koji nijesu u dovoljnoj mjeri iskorišteni ili upotrebljeni na odgovarajući način, što bi trebalo dovesti do smanjenja dispariteta između regiona ili djelova teritorija u okviru regiona.

Generalno, razvojni problemi koji su karakterisali prethodni period u sprovođenju politike regionalnog razvoja, a sa kojima se i danas suočava veliki broj jedinica lokalne samouprave koje na osnovu indeksa razvijenosti zaostaju za prosjekom u zemlji su:

- proces depopulacije
- niska gustina naseljenosti
- nedovoljno razvijena putna i komunalna infrastruktura
- nizak nivo iskorišćenosti raspoloživih resursa i nedovoljna orijentacija ka ekonomskom razvoju sa višim stepenom dodate vrednosti

- visok nivo nezaposlenosti i nizak nivo kreiranja novih radnih mjesta
- nizak dohodak po glavi stanovnika
- nizak nivo prihoda JLS
- nedostatak kapaciteta jedinica lokalne samouprave za strategijsko planiranje.

Prikaz regionalnih razlika na nivou regiona i jedinica lokalne samouprave po osnovu pojedinih pokazatelja na osnovu kojih se izračunava indeks razvijenosti je dat u narednim tabelama (za odabrane pokazatelje u 2012. godini).

Kako pokazuje tabela 11, u posljednje tri godine su očigledne značajne razlike u visini **dohotka po stanovniku između jedinica lokalne samouprave**. Tako je dohodak po stanovniku u 2013. godini bio najveći u opštini Budva i iznosio je 3.538,6 EUR, dok je najmanji bio u Opštini Rožaje i iznosio je 436,1 EUR.

Tabela 11: Socio-ekonomske razlike na nivou jedinica lokalne samouprave

Pokazatelj	Jedinica lokalne samouprave		
	Minimum	Maksimum	Raspon
Ukupni dohodak per capita (u €) u 2012.	436,1	3.246,5	8,1
Budžetski prihodi JLS ²⁰ per capita u 2013. €	11,41	1.545,03	135,4
Prosječna stopa nezaposlenosti u 2013.	8,74%	32,5%	3,72
Udio obrazovanog stanovništva (SSS, VS, VSS) u stanovništvu od 15 do 64 godine	54,99%	96,54%	1,75
Opšte kretanje stanovništva u 2011. (2003=100)	71,0	124,1	1,74

Napomena: Kalulacije pokazatelja per capita su napravljene na osnovu podataka o broju stanovnika na osnovu popisa 2011. godine. Izračunavanje udjela obrazovanog stanovništva u ukupnom stanovništvu dobi između 15 i 64 godine, rađeno je na osnovu podataka iz popisa 2011. godine. Za izračunavanje opšteg kretanja stanovništva, korišćeni su podaci od dva posljednja popisa.

Takođe, **razlike u budžetskim prihodima jedinica lokalne samouprave per capita** su vidne, kako između jedinica lokalne samouprave, tako i za različite godine na nivou iste jedinice lokalne samouprave. Tako su budžetski prihodi jedinica lokalne samouprave (sopstveni i zakonom ustupljeni) per capita u 2013. bili najveći u opštini Budva i iznosili su 1.545,3 EUR, a najmanji u opštini Šavnik (11,41 EUR), što je 135,4 puta manje.

Pokazatelj nezaposlenosti, odnosno **prosječna stopa nezaposlenosti** u 2013. godini je bila najniža u opštini Budva (8,74%), a najviša u opštini Andrijevica (32,5%).

²⁰ Umanjeni za prireze porezu na dohodak prihode iz Egalizacionog fonda, uslovne dotacije, donacije, pozajmice, subvencije, prihode od prodate imovine i prenesena sredstva iz prethodne godine.

Razlike između opština su velike i kada je u pitanju **broj stanovnika**. Naime, opštine u Sjevernom dijelu Crne Gore, u periodu između dva poslednja popisa, karakteriše smanjenje broja stanovnika, tako da je opština Šavnik imala najveću negativnu stopu rasta stanovništva (-29%), dok je opština Budva imala najveću pozitivnu stopu rasta stanovništva (24,1%) u periodu između dva popisa.

Pokazatelj **obrazovanja stanovništva** takođe ukazuje na velike razlike između JLS. Prema rezultatima popisa iz 2011. godine o obrazovanom stanovništvu²¹, opština Rožaje je opština sa najnižim udjelom obrazovanog stanovništva u odnosu na ukupan broj radno-sposobnog stanovništva (54,99%), dok je najveći udio obrazovanog stanovništva u odnosu na ukupno stanovništvo između 15 i 64 godine u ovom periodu bilo u opštini Herceg-Novi (96,54%).

Pored značajnih razlika koje postoje između jedinica lokalne samouprave, kada je riječ o odabranim pokazateljima kojima se mjeri njihova razvijenost, Crnu Goru karakteriše postojanje značajnih razlika u ovim pokazateljima i na nivou regiona.

Tabela 12: Socio-ekonomske razlike na nivou regiona

Pokazatelj	Regioni		
	Minimum	Maksimum	Raspon
Ukupni dohodak regiona per capita (u €) u 2013.	1.031,5	2.233,8	2,16
Budžetski prihodi regiona ²² per capita u € u 2013.	100,46	572,99	5,70
Prosječna stopa nezaposlenosti na nivou regiona u 2013.	11,7%	21,9%	1,87
Udio obrazovanog stanovništva (SSS, VS, VSS) u stanovništvu od 15 do 64 godine	71%	90%	1,27
Opšte kretanje stanovništva u 2011. (2003=100)	92,8	105,8	1,14

Napomena: Kalulacije pokazatelja per capita su napravljene na osnovu podataka o broju stanovnika na osnovu popisa 2011. godine. Izračunavanje udjela obrazovanog stanovništva u ukupnom stanovništvu dobi između 15 i 64 godine, rađeno je na osnovu podataka iz popisa 2011. godine. Za izračunavanje opšteg kretanja stanovništva, korišćeni su podaci od dva poslednja popisa.

Analizom **dohotka po stanovniku**, očigledne su razlike između regiona u minimalnim i maksimalnim vrijednostima ovog pokazatelja po glavi stanovnika. Tako je u 2013. dohodak per capita bio najniži u Sjevernom regionu i iznosio je 1.031,5 EUR, ili 2,05 puta manje nego u Središnjem regionu (2.233,8 EUR).

Kada se posmatraju **budžetski prihodi per capita** prema regionima, najniža vrijednost je takodje zabilježena u Sjevernom regionu (100,46 EUR), što je u 2013. godini bilo 5,7 puta manje nego u Primorskom regionu (572,99 EUR).

²¹ Stanovništvo sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom u ukupnom stanovništvu starosti od 15 i više godina

²² Umanjeni za prireze porezu na dohodak prihode iz Egalizacionog fonda, uslovne dotacije, donacije, pozajmice, subvencije, prihode od prodate imovine i prenesena sredstva iz prethodne godine.

Pokazatelj nezaposlenosti, odnosno **prosječna stopa nezaposlenosti**, najviša je u Sjevernom regionu i iznosila je 21,9% u 2013. godini, dok je bila najniža u Primorskom regionu i iznosila je 11,7%, odnosno 1,87 puta manje nego u Sjevernom regionu.

Pokazatelj **obrazovanja stanovništva** je najveći u Primorskom regionu 90% i 1,27 puta je veća nego u Sjevernom regionu (gdje je iznosila 71%).

Važan pokazatelj regionalnog razvoja su i demografska kretanja. Prema popisu iz 2011. godine, Sjeverni region, koga karakteriše smanjenje broja stanovnika za 7,2% u 2011. godini u odnosu na 2003. godinu, dok je najveći rast stanovništva ostvaren u Primorskom regionu od 5,8%. Pri tome je smanjenje broja stanovnika u Sjevernom regionu između posljednja dva popisa nešto sporije u odnosu na smanjenje broja stanovnika prema popisu iz 2003. U odnosu na 1991. godinu.

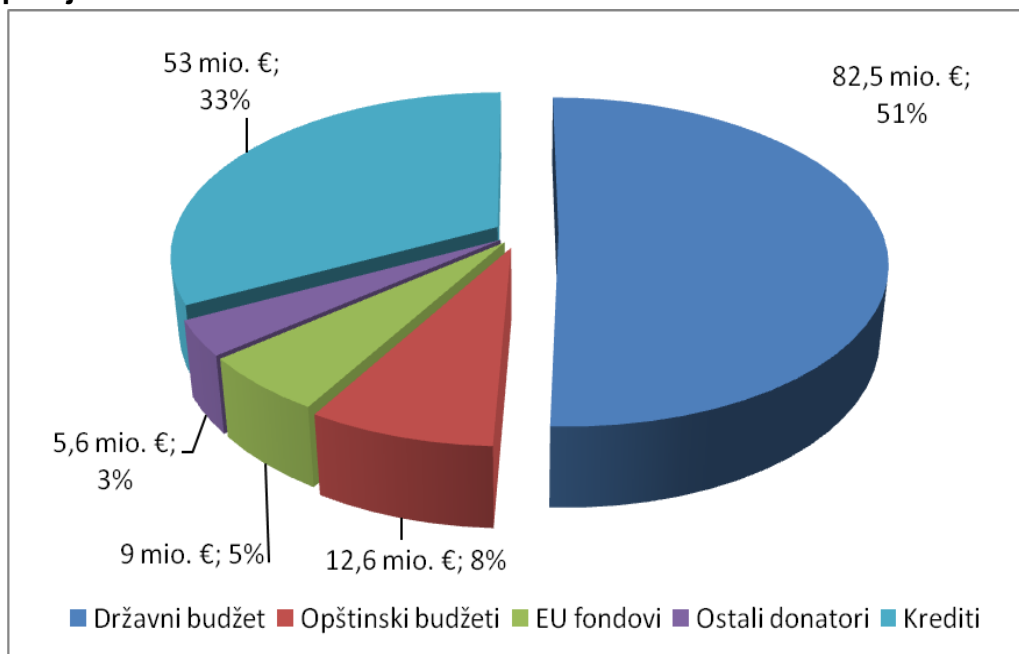
1.4 Postojeći instrumenti za smanjenje regionalnih razlika

Ključni instrumenti za podsticanje regionalnog razvoja u dosadašnjem periodu implementacije Strategije regionalnog razvoja su: kapitalni budžet, budžet jedinica lokalne samouprave, sredstva iz državne pomoći, krediti, EU fondovi i ostale donacije.

Obim dosadašnjeg finansiranja regionalnog razvoja u implementaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014. prikazan je u godišnjim Izvještajima o realizaciji ove Strategije. Ovi izvještaji pokazuju da je realizacija javnih rashoda namijenjenih regionalnom razvoju bila između 150 i 180 miliona eura godišnje, u periodu 2010-2012. godina, što u odnosu na BDP Crne Gore znači oko 5,7%; 4,7% i 5,5 % BDP za ovaj period. Budući da detaljniji podaci za analizu postoje samo za 2011. i 2012. godinu, prosjek ovih godina je uzet kao osnova za dalju analizu.

Kako je prikazano na sljedećem grafiku, u periodu 2010-2012. dominira državni budžet sa 51% učešća u ukupnim izvorima finansiranja i predstavlja daleko najznačajniji izvor finansiranja. Sljedeći izvor su krediti koji predstavljaju trećinu finansiranja, a budžeti jedinica lokalne samouprave čine 8% ukupnih izvora finansiranja regionalnog razvoja. Ostalo učešće u strukturi finansiranja se odnosi na podršku iz inostranih izvora, od čega 5% predstavljaju EU fondovi, a preostala 3% ostali donatori.

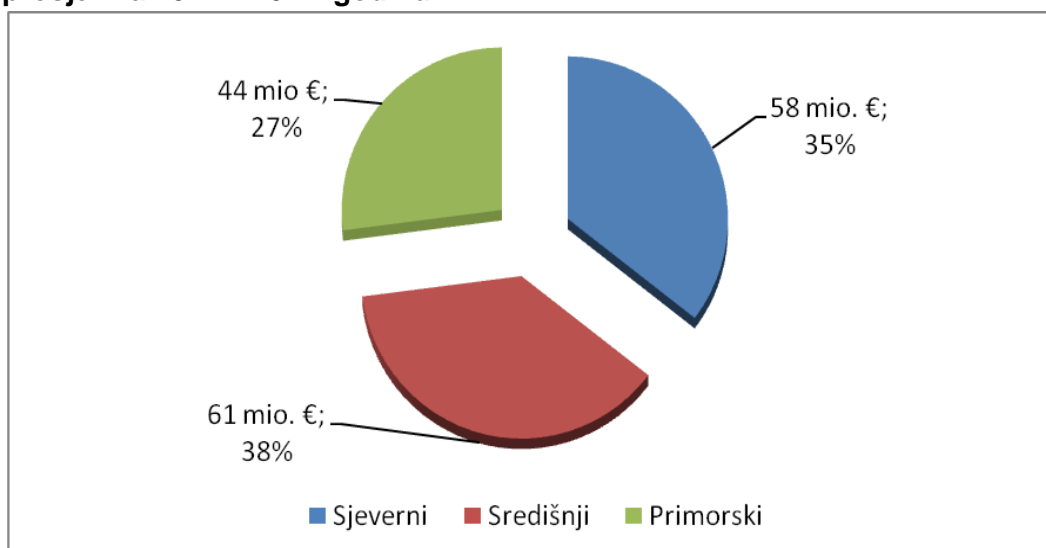
Grafik 9: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po izvorima, prosjek za 2011- 2012.

Izvor: Ministarstvo ekonomije na osnovu Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

Strukturu finansiranja regionalnog razvoja po regionima prikazuje sljedeći grafik, na kome je prikazano da se 38% sredstava za finansiranje regionalnog razvoja u periodu 2011-2012. odnosilo na Središnji region, 35% na Sjeverni i 27% na Primorski region.

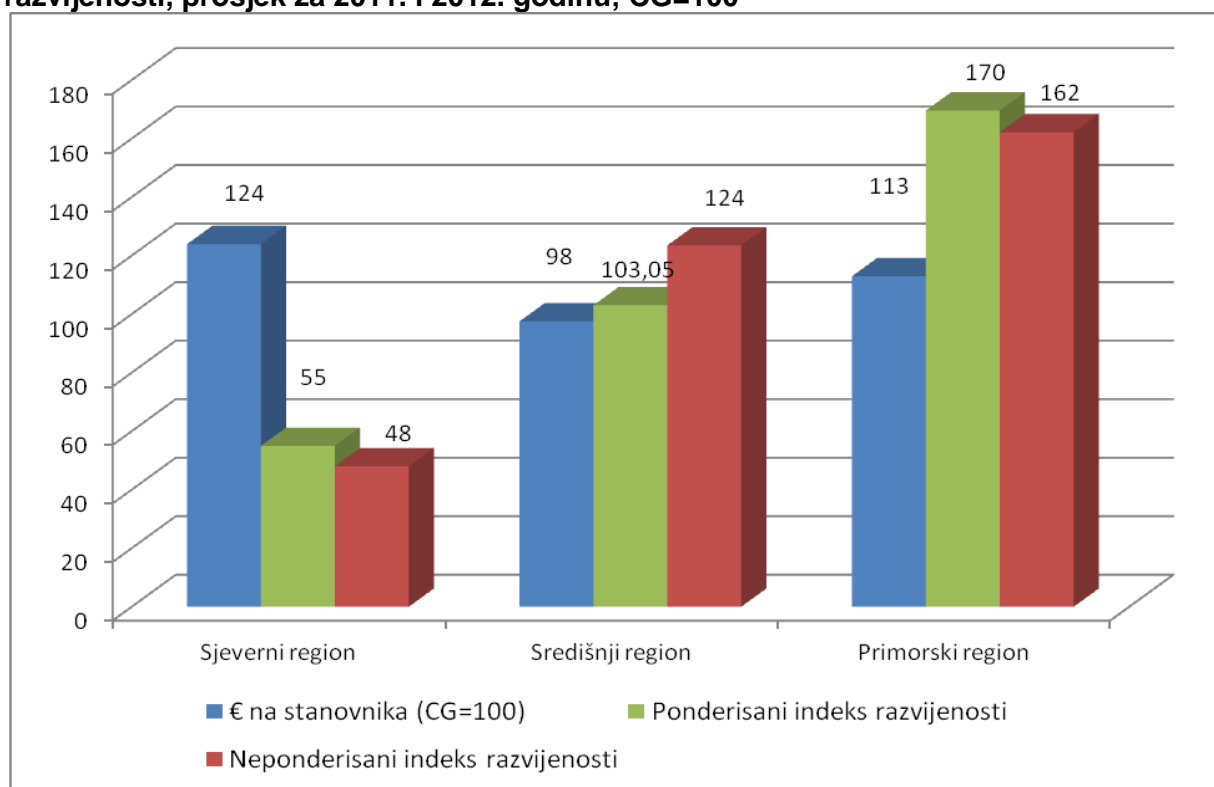
Grafik 10: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po regionima, prosjek za 2011. i 2012. godinu

Izvor: Ministarstvo ekonomije na osnovu Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja za 2011. i 2012.

Ipak, detaljnija analiza po regionima ustvari ukazuje da se najviše sredstava po stanovniku u 2011. i 2012. godini odnosilo na najmanje razvijeni Sjeverni region, odnosno 315 eura ili 124% nacionalnog prosjeka. Viša intenzivnost ukupnih investicija na Sjeveru u proteklih 4 godine je očekivana i ukazuje, da je prioritet regionalnog razvoja dat onom dijelu Crne Gore, kojem je podrška najviše potrebna. Nešto drugačija raspodjela sredstava, ostvarena je između Središnjeg i Primorskog regiona. U periodu 2010-2012. godina, prema izvještajima o realizaciji Startegije regionalnog razvoja, za Primorski region je opredijeljeno 12% sredstava iznad prosjeka po stanovniku Crne Gore, a za Središnji 21% ispod tog prosjeka.

Grafik 11: Finansiranje regionalnog razvoja po regionima per capita i relativno na stepen razvijenosti, prosjek za 2011. i 2012. godinu; CG=100

Izvor: Ministarstvo ekonomije, Izvještaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

Tabela u nastavku prikazuje strukturu finansiranja regionalnog razvoja po regionima iz perspektive izvora finansiranja. Regionalni razvoj se u Sjevernom regionu u 2011. i 2012. finansirao iz sredstava državnog budžeta iznad prosjeka po glavi stanovnika na nivou Crne Gore, dok je uspješnost pristupa stranim izvorima finansiranja (donacijama), na nivou prosjeka za Crnu Goru. Imajući u vidu manji finansijski kapacitet opština na Sjeveru, onda je i finansiranje regionalnog razvoja iz budžeta jedinica lokalne samouprave u posmatranom periodu bilo ispod prosjeka, a niža ekonomska aktivnost odražava se na manji kapacitet pristupa kreditima. Središnji region je, sa druge strane iznad prosjeka za Crnu Goru, kako u smislu pristupa međunarodnim izvorima finansiranja, tako i činjenicom da Središnji region ima jači kapacitet finansiranja razvoja iz budžeta jedinica lokalne samouprave i kredita.

Tabela 13: Finansiranje regionalnog razvoja po regionu na stanovnika i relativno na stepen razvijenosti, prosjek za 2011 i 2012 godinu; CG=100

Region:	Sjeverni	Središnji	Primorski	Ukupno Crna Gora
Državni budžet	64	44	43	51
Opštinski budžeti	5	11	7	8
EU fondovi	5	8	2	6
Ostali donatori	4	4	2	3
Krediti	22	33	47	33
Ukupno	100	100	100	100
Region:	Sjeverni region	Središnji	Primorski region	Ukupno Crna Gora
Državni budžet	127	86	85	100
Opštinski budžeti	67	142	85	100
EU fondovi	96	148	39	100
Ostali donatori	105	128	55	100
Krediti	66	101	143	100

Izvor: Ministarstvo ekonomije, Izvještaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

Izvještaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014. u prethodnom periodu, omogućavaju i analizu u koje oblasti politika su usmjerena sredstava po regionima. Pri tome je upotrijebljena **klasifikacija koja se bazira na tri oblasti rasta u skladu sa Pravicima razvoja Crne Gore²³**, a koje se direktno vezuju za ključne ciljeve i prioritete Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

Kao **pametni rast** klasificirani su: »Poboljšanje konkurentnosti razvojem poslovne infrastrukture i okruženja« i »Unapređenje uslova za razvoj usluga, proizvodnje i preduzetništva« iz Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja. Kao **održivi rast** klasificirani su: »Razvoj komunalne, javne i putne infrastrukture«, »Poboljšanje konkurentnosti održivim korišćenjem privrednih, ruralnih i kulturnih resursa«, »Održivo upravljanje i korišćenje prirodnih resursa«, »Nisko karbonski razvoj« i »Komunalna infrastruktura i zaštita životne sredine«. Kao **inkluzivni rast** klasificiran je »Razvoj ljudskih resursa« definisan Startegijom.

Grafik 12 jasno ukazuje, da je pretežni dio sredstava za finansiranje regionalnog razvoja u dosadašnjem periodu implementacije Strategije bio usmjeren na održivi rast, odnosno prvenstveno na obezbjeđenje infrastrukturnih uslova za razvoj. Za održivi rast je u periodu 2011-2012. godina usmjereno 84% svih sredstava realizovanih za implementaciju Strategije regionalnog razvoja. Od toga je najniži dio sredstava za održivi rast realizovan u Središnjem regionu, a najviši, u Primorskom regionu, gdje 92% sredstva ide za održivi rast. Po obimu slijede investicije u pametan rast, sa 11% na nivou Crne Gore. Najviše se za pametan rast, u

²³ Koji navodi pametan, inkluzivan i održiv rast kao tri ključna pravca rasta i razvoja Crne Gore u skladu sa Strategijom „Evropa 2020“

posmatranom periodu investiralo u Središnjem regionu, 16%, a u Sjevernom i Primorskom, 8% i 7%, respektivno. Za inkluzivni rast, a to u stvari znači investicije u razvoj ljudskih resursa, u Središnjem regionu je realizovano 5% ukupnih sredstava, dok se u Sjevernom i Primorskom regionu za tu oblast investirani relativno manji fondovi, 3,5 % odnosno 1,2% sredstava u oba regiona.

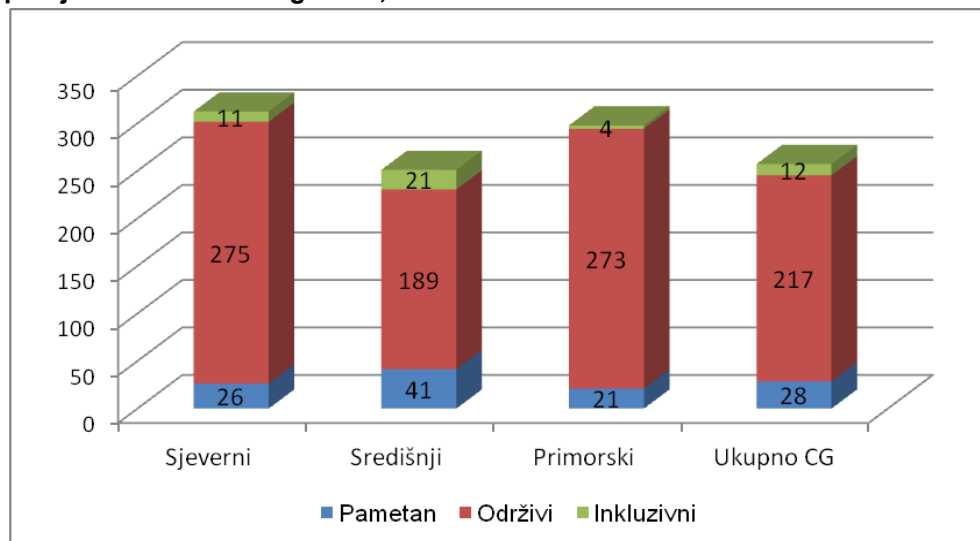
Tabela 14: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po oblastima politika i regionu, prosjek za 2011. i 2012 godinu; %

Rast / Region:	Sjeverni	Središnji	Primorski	Ukupno Crna Gora
Pametani	8,4	16,5	7,1	11,1
Održivi	88,2	75,3	91,7	84,3
Inkluzivni	3,5	8,2	1,2	4,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Ministarstvo ekonomije, Izveštaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

Prikaz realizacije finansiranja regionalnog razvoja po stanovniku u periodu 2011-2012. godina na grafiku 12, dopunjava glavne poruke u smjeru, da se po stanovniku u Središnjem regionu investira ispod prosjeka kada je u pitanju održivi rast, a u Sjevernom i Primorskom intenzivnost je na otprilike jednakom nivou. S druge strane, kod investicija po stanovniku u okviru pametnog i inkluzivnog rasta, Središnji region dominira, dok je iznenađujuće nizak intenzitet investicija u Primorskom regionu, što bi moglo ukazivati na neiskorišćene potencijale.

Grafik 12: Finansiranje regionalnog razvoja po oblastima politika i regionima, prosjek za 2011 i 2012 godinu; € na stanovnika

Izvor: Ministarstvo ekonomije/GIZ: Kalkulacije na osnovu Izveštaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

II SWOT ANALIZA

SWOT analiza je sredstvo za utvrđivanje komparativnih prednosti posmatrane politike i odslikava relevantne socio-ekonomske razloge, koji potvrđuju izabrani strateški put za ostvarenje definisanih ciljeva. U okviru ove SWOT analize, daje se presjek najznačajnijih faktora, koji imaju uticaja na regionalni razvoj i pojava povezanih sa regionalnim razvojem. Snage i slabosti su unutrašnji pozitivni i negativni elementi na koje se može uticati, dok su šanse i prijetnje spoljašnji pozitivni i negativni faktori na koje se ne može uticati, ali se mogu predvidjeti, usaglašavati, i može im se prilagođavati. U SWOT analizi, na osnovu Pravaca razvoja Crne Gore 2013-2016, sektorskih strategija i dokumenta „Mapa resursa Crne Gore“²⁴, uključeni su sljedeći faktori: ljudski resursi, prirodni i kulturni resursi, ekonomske aktivnosti, tehnička infrastruktura i institucionalni kapaciteti i strateški razvojni dokumenti.

U narednom dijelu je prikazana SWOT analiza crnogorske ekonomije u cjelini²⁵, kao i analiza na nivou svakog od tri geografska regiona.

2.1 SWOT analiza crnogorske ekonomije

	SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
PAMETAN RAST	<ul style="list-style-type: none"> -Institucionalna regulativa u zaštiti prirodnih područja -Raspoloživost kvalitetnog prostora i uslova za potrebe izgradnje novih turističkih kapaciteta visoke kategorije -Raspoloživost i raznovrsnost prirodnih resursa za se vidove turizma povezanih sa prirodom -Raspoloživost i raznovrsnost prirodnih resursa za sve vidove turizma povezanih sa prirodom (avanturistički turizam) - Izgrađeni imidž sjevernog i južnog regiona, uz poštovanje lokalne baštine i kulture -Rastući broj događaja i organizovanje manifestacija u turističkim centrima - Aktivan rad servisa lokalnih turističkih organizacija - Dobri odnosi sa susjednim državama i blizina sa najznačajnijim evropskim metropolama 	<ul style="list-style-type: none"> -Izražen sezonski karakter u turizmu - mali broj novootvorenih turističkih kapaciteta sa dodatnim sadržajima - Nedovoljna valorizacija i nepristupačnost prirodnim resursima u sjevernom regionu - Nedovoljne investicije u postojeće turističke kapacitete ili hotele koji su u stečaju -Nedostatak dodatnih sadržaja u postojećim hotelsko turističkim kapacitetima - Nedovoljna uključenost lokalnih samouprava na svim nivoima upravljanja prostorom - nedovoljna promocija turističkih sadržaja - Nestandardizovane usluge - Visok stepen zavisnosti rada turističkih objekata u sjevernom regionu od klimatskih uslova - Crna Gora je još uvijek pretežno avio destinacija - Jednostrana industrijska struktura -Uvozna zavisnost -Nizak intenzitet istraživanja i inovacija, deficit u upravljanju biznisom -Loša infrastruktura 	<ul style="list-style-type: none"> - Rastuća međunarodna tražnja za visokokvalitetnom turističkom ponudom - Razvoj održivih vidova turizma - Privatno - javna partnerstva - Integracija u Evropsku uniju -Širenje turističke ponude - Supstitucija uvoza -Razvoj regionalnih ekonomskih odnosa -Atraktivnost za proizvodnju (niska primanja) - Razvoja malih i srednjih preduzeća (npr. ICT, softver) 	<ul style="list-style-type: none"> -Uticaj klimatskih promjena - Visoka uvozna zavisnost - Visoka zavisnost od radne snage iz inostranstva -Usporavanje reformi - Velika konkurencija za privlačenje stranih direktnih investicija na međunarodnom tržištu - Nedostatak orijentacije ka uslugama (mentalitet)

²⁴ Mapa resursa je dokument koji je, na osnovu Zakona o regionalnom razvoju, Ministarstvo ekonomije izradilo, a služi kao osnova za strateško planiranje razvoja na nivou jedinica lokalnih samouprava.

²⁵ Izvor: Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016.

ODRŽIVI RAST	<ul style="list-style-type: none"> -Pejzaž (obala, planine) -Dostupnost prirodnih energetske izvora -Primarna poljoprivredna proizvodnja -Turistički centri (npr. Bokokotorski zaliv, Ulcinj) -Preventivna i poboljšana zaštita životne sredine - Recikliranje - Jačanje svijesti o zaštiti životne sredine 	<ul style="list-style-type: none"> -Tehnološko usporavanje (proizvodnja, potrošnja, otpad, otpadne vode) -Zavisnost od uvoza energije - Niska energetska efikasnost (sektor stanovanja) -Nedovoljna energetska i saobraćajna infrastruktura -Geografski položaj-Dugo vrijeme putovanja-Neefikasna i po okolinu štetna proizvodnja - Dugo vrijeme putovanja -Nedostatak modalne podjele -Administrativna implementacija 	<ul style="list-style-type: none"> -Širenje kapaciteta za preradu poljoprivrednih proizvoda -Prerada primarnih poljoprivrednih proizvoda, uzgoj ribe (akvakultura) -Organska poljoprivreda -Širenje obnovljivih izvora energije -Širenje mrežne infrastrukture (u JPP) -Povećanje energetske efikasnosti 	<ul style="list-style-type: none"> -Prava vlasništva i prava raspolaganja (svi nivoi administracije) -Niska produktivnost poljoprivredne proizvodnje, nedostatak savremene tehnologije i znanja - Nedostatak planiranja korišćenja zemlje i regulativa -Nedostatak mrežne infrastrukture -Slaba povezanost sa međunarodnim mrežama -Saobraćajna infrastruktura ostaje usko grlo, na dugi rok -Nedostatak osoblja u javnoj administraciji -Kejnzijski efekti rasta -Efekat smanjenja privatnih investicija zbog povećane javne potrošnje -Organičenja u kapacitetima građevinskog sektora (inflacioni efekat) -Planiranje kapaciteta -Životna sredina je kao javno dobro u stalnom konfliktu sa rastom
INKLUZIVNI RAST	<ul style="list-style-type: none"> -Visok udio radno sposobnog stanovništva u ukupnom stanovništvu - Uspostavljena saradnja partnera na nacionalnom nivou kroz zajednički rad u sektorskim komisijama 	<ul style="list-style-type: none"> -Visoka stopa nezaposlenosti mladih -Nedovoljno fleksibilno tržište rada -Niska stopa aktivnosti radne snage -Visoka stopa dugoročne nezaposlenosti lica -Nagomilanost reformi u sektoru zdravstva -Nedovoljno fleksibilan obrazovni sistem -Nedostatak interesovanja učenika za pojedine profile stručnog obrazovanja za kojima postoji potreba na tržištu rada -Nedovoljna zainteresovanost poslodavaca za uključivanje u realizaciju stručnog obrazovanja -Nedostatak relevantnih informacija sa tržišta rada o dugoročnim potrebama za kvalifikacijama 	<ul style="list-style-type: none"> -Stvorene zakonske pretpostavke i započete aktivnosti na uspostavljanju Nacionalnog okvira kvalifikacija, koji obuhvata sve nivoe i tipove kvalifikacija, baziranih na ishodima učenja -Stvorene pretpostavke za priznavanje neformalnog i informalnog učenja, čime bi se povedala mogućnost za priznavanje prethodno stečenih znanja i poboljšanje položaja pojedinaca na tržištu rada -Povećanje broja novoosnovanih preduzeća -Otvaranje novih radnih mjesta u novim i perspektivnim granama (obnovljiva energija, „zeleni“ turizam) -Implementacija postojećih strateških dokumenata (IPA Operativni program i Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa) -Obezbjedjivanje partnerstva, putem otvaranja škole prema lokalnoj zajednici, stručnih škola, obrazovanja odraslih -Razvoj novih programa i modularizacija i kreditno vrednovanje programa, baziranih na ishodima učenja 	<ul style="list-style-type: none"> -Nedostatak sredstava za sprovođenje planiranih aktivnosti u oblasti inicijalnog i kontinuiranog stručnog obrazovanja -Nepostojanje privatne inicijative koja bi, uz državu, podržavala razvoj stručnog obrazovanja mladih i odraslih i ulaganje u obrazovanje (oprema, osposobljavanje kadra, evaluacija postignuda)

Izvor: Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016. godina

2.2 SWOT analiza na nivou tri geografska regiona Crne Gore

SWOT analiza o regionalnom razvoju u Crnoj Gori pokazuje da postoje značajni i nedovoljno iskorišćeni prirodni resursi i prednosti koje predstavljaju potencijal za rast ukoliko bi se njima adekvatno upravljalo. Tu spadaju primarni sektori (poljoprivreda, šumarstvo), i u direktnoj vezi razvoj preradivačke prehrambene industrije, drveno prerađivačke industrije, turistička industrija u primorskim i planinskim područjima, kao i ruralnim i urbanim područjima, energetske potencijali zasnovani na obnovljivim izvorima.

Crna Gora još ima dobar prostorni raspored i lak pristup osnovnim obrazovnim kapacitetima, kao i dobru mrežu obrazovnih institucija, posebno u Središnjem i Primorskom regionu. Na taj način stanovništvo i radna snaga posjeduje u prosjeku visok stepen obrazovanja. Međutim, na sjeveru, zbog nedostatka adekvatnih obrazovnih i ekonomskih mogućnosti, izražena je snažna migraciona aktivnost iz tog regiona prema drugim regionima i zemljama, tako da je ovaj region suočen sa snažnom depopulacijom i nepovoljnom starosnom strukturom. Istovremeno, nije u potpunosti usklađena ponuda sa tražnjom na tržištu rada, što zahtijeva potrebno usklađivanje između obrazovnog sistema i potreba privrede.

Jedna od glavnih slabosti Crne Gore je neadekvatan infrastrukturni putni sistem, koji u cjelini nije u stanju da pruži odgovarajući pristup tržištima i uslugama i da odigra ulogu razvojnog faktora za investicije. Bez prepoznavanja saobraćajnih koridora kao velikih potencijala za razvoj, ukupna pristupačnost zemlje može ostati slaba, što bi negativno uticalo na nivo konkurentnosti privrede i privlačenje investicija, posebno u Sjevernom regionu.

Postojeći ekonomski potencijali su okrenuti najvećim dijelom ka zadovoljavanju sopstvenih, lokalnih potreba i nijesu orjentisani u velikoj mjeri na izvozna tržišta. U tom smislu, potrebno je podsticati razvoj preduzetništva koji će povezivati privredu sa postojećim naučno istraživačkim kapacitetima i razvoj i komercijalizaciju inovativnih potencijala na domaćem i inostranom tržištu. Takođe, neophodno je dalje podsticati proces poslovnog povezivanja i organizovanja preduzeća u klastere i povezivanje u lance dobavljača i ostale savremene forme organizovanja. U tom dijelu je i evidentirana značajna potreba uspostavljanja institucionalne infrastrukture, odnosno mehanizama, na regionalnom nivou za dalje obezbjeđivanje nefinansijske podrške preduzetništvu. Ti kapaciteti bi, u velikoj mjeri mogli da budu u funkciji zadovoljenja potreba opština u kreiranju i implementaciji različitih projekata finansiranih iz EU fondova.

SWOT analiza u okviru Strategije, pojedinačno po regionima, je data u nastavku dokumenta.

SJEVERNI REGION

		SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
Inkluzivan rast	Ljudski resursi	<ul style="list-style-type: none"> - Relativno dobre mogućnosti svih nivoa obrazovanja - Dobra obrazovna struktura stanovništva - Postojanje primarne i sekundarne zdravstvene zaštite 	<ul style="list-style-type: none"> - Izražena depopulacija, posebno mlađeg i obrazovanog stanovništva - Dugoročna nezaposlenost - Stukturna neusklađenost ponude i tražnje na tržištu radne snage 	<ul style="list-style-type: none"> - Ulaganje u doživotno obrazovanje - Programi prekvalifikacija i aktivne politike zapošljavanja - Obuke o EU programima 	<ul style="list-style-type: none"> - Dalja depopulacija stanovništva - Slabi kapaciteti za pripremu i realizaciju EU projekata - Nezainteresovanost populacije za ostanak u ovom regionu
Održiv rast	Prirodni resursi	<ul style="list-style-type: none"> - Značajno prirodno bogatstvo: mineralnih sirovinama, energetski potencijali, šumski resursi, poljoprivredno zemljište, zaštićena područja - Postojanje povoljnih lokacija za razvoj etno i ski turizma 	<ul style="list-style-type: none"> - Odsustvo adekvatnog upravljanja prirodnim resursima - Usitnjenost i neobrađenost poljoprivrednih površina - Nizak nivo iskorišćenosti prirodnih resursa i područja pogodnih za razvoj specifičnih vidova turizma 	<ul style="list-style-type: none"> - Prepoznavanje prirodnih resursa u prostornim planovima JLS i njihova veća valorizacija - Unapriječenje upravljanja prirodnim resursima i povećanje stepena iskorišćenosti 	<ul style="list-style-type: none"> - Mogućnost nelegalne eksploatacije - Nemogućnost privlačenja sredstava za razvoj obnovljivih izvora energije i iskorišćavanja drugih prirodnih resursa - Elementarne nepogode
	Tehnička infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> - Relativno dobra mreža regionalnih i magistralnih puteva - Relativno dobra el.energetska i komunalna infrastruktura u gradskim područjima 	<ul style="list-style-type: none"> - Loš kvalitet puteva u seoskim područjima i slaba povezanost sa centrima - Nepostojanje sistema za prečišćavanje otpadnih voda i sanitarnih deponija 	<ul style="list-style-type: none"> - Izgradnja autoputa Bar-Boljare - Privatno-javno partnerstvo 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepronalažnje investitora za ulaganja u infrastrukturu - Nedostatak finansijskih sredstava i kapaciteta za realizaciju većih infrastrukturnih projekata
Pametnan rast	Ekonomске Aktivnosti i kulturna	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje privrednih zona koje su infrastrukturno opremljene - Dobri potencijali za razvoj prehrambene industrije, raznih vidova turizma, drvoprerade - Bogato kulturno nasljeđe - Potencijal za razvoj kreativnih industrija - Razvijen institucionalni okvir u kulturi 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak nivo investicija - Nizak nivo konkurentnosti, inovativnosti privrede i promocije raspoloživih resursa - Nedovoljno razvijena privredna infrastruktura - Nizak stepen obrade proizvoda - Neorganizovan otkup i izvoz poljoprivrednih proizvoda - Neadekvatna promocija kulturnog nasljeđa; - Loše stanje kulturnih dobara; - Neadekvatna opremljenost objekata kulture; - Nedovoljno ulaganje u sector kreativnih industrija 	<ul style="list-style-type: none"> - Jačanje proizvodnog sektora - Razvoj novih trendova u turizmu - Veća iskorišćenost sredstava EU fondova i podrške Vlade CG - Transfer znanja i tehnologija - Jačanje i razvoj sektora MSP i njegovog - Povezivanje kroz razvoj klastera i kooperativa - Mogućnosti za finansiranje kroz MIDAS program i Investiciono razvojni fond (IRF) - Valorizacija i promocija kulturne različitosti; - Revitalizacija starih zanata i domaćinstva - Doprinos povećanju preduzetništva 	<ul style="list-style-type: none"> - Globalna i EU konkurencija - Nedostatak finansijskih sredstava za podsticanje ekonomskih aktivnosti - Nedostatak potrebnih kadrova za realizaciju investicionih aktivnosti
	Institucionalni kapaciteti i strateški razvojni dokumenti	<ul style="list-style-type: none"> - Donošenje PUP-ova JLS - Usvajanje i realizacija Strateških planova razvoja JLS - Unapređenje i usklađivanje administrativnih kapaciteta JLS u skladu sa savremenim socio ekonomskim potrebama 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepostojanje planova razvoja komunalnih poslova - Nepostojanje baza podataka JLS - Nedostatak finansijskih sredstava - Nizak nivo međusobne saradnje JLS i nedostatak integrativnih aktivnosti na regionalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Mogućnost prekogranične saradnje i finansiranja iz EU fondova - Decentralizacija upravljanja razvojem - Edukacija i unaprijeđenje administrativnih kapaciteta kroz razmjenu iskustava sa zemljama EU 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepovoljni izvori eksternog finansiranja - Neizgrađenost potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou - Odlazak najkvalitetnijeg kadra iz lokalnih samouprava u druge države

Sjeverni region je u prethodnom periodu bio suočen sa niskim nivoom strukturnih promjena, i pored znatnih ulaganja u saobraćajnu i drugu infrastrukturu, što je područja regiona činilo manje privlačnim za život, a lokalnu proizvodnju manje konkurentnom. Prema podacima Ministarstva saobraćaja i pomorstva, posljednjih 5 godina u ovaj region je usmjeren najveći dio kapitalnog budžeta. Značajno ulaganje u putnu infrastrukturu se realizovalo u povezivanju Žabljaka sa Središnjim regionom, zatim u izgradnju obilaznice Bijelo Polje- Žabljak-Rožaje, izgradnju puta Plav-Grnčar (veza preko teritorije Albanije sa Podgoricom), izgradnju mosta na Tari, rekonstrukciju puta Slijepač Most-Kovren, izgradnju trećih traka i drugih projekata. Realizacija navedenih projekata uticala je na povećanje atraktivnosti ovih lokacija i realizaciju manjih projekata MSP sektora u razvoj zimskog turizma i pojedinih komplementarnih djelatnosti, a koje su dovele i do kreiranja novih radnih mjesta.

U pravcu stvaranja uslova za boljom valorizacijom potencijala na sjeveru Crne Gore donijet je Prostorni plan posebne namjene za Bjelasicu i Komove, kojim je predviđeno osam budućih planinskih centara, a u fazi pripreme je Prostorni plan posebne namjene za područje Durmitora kojim će biti definisan osnovni koncept namjene prostora, rang centara i infrastrukturne opremljenosti koji će omogućiti zaštitu i valorizaciju prirodnih potencijala u funkciji održivog razvoja. Turistička infrastruktura Sjevernog regiona je usmjerena na razvoj ruralnog i ekoturizma, izletničkog i kulturnog turizma, kao i planinskog i sportsko-rekreativnog turizma, a u razvoju je i zdravstveni turizam. Takođe, od značaja su i projekat revitalizacije katuna, turistička eko-etno sela, poljoprivredni katuni, poljoprivredna dobra itd.

Sa druge strane, kao posljedica nedovoljno razvijenih ekonomskih aktivnosti, značajni raspoloživi resursi su korišćeni neefikasno, kroz izvoz najkvalitetnijeg drveta kao sirovine, neadekvatno branje ljekovitog bilja i šumskih plodova, probleme sa zasadima itd. Postojeća poljoprivredna i stočarska gazdinstva su usitnjena, ali ipak postoje primjeri prerađivačkih mogućnosti i poljoprivredne proizvodnje koji ukazuju da postoje značajni neiskorišćeni kapaciteti koji se na integrativan način mogu upotrijebiti za razvoj ovog regiona. U tom smislu, poseban problem predstavlja i nedostatak potrebnih institucionalnih i ljudskih kapaciteta, koji treba da svojim aktivnostima podrže razvoj preduzetništva. Postojeći biznis centri su postali dio lokalne administracije i nijesu u mogućnosti da zadovolje potrebe MSP sektora, osim onih bazičnih koje se tiču započinjanja biznisa. Takođe, većina JLS nema odgovarajuće kapacitete za kreiranje projekata i povlačenje raspoloživih sredstava iz EU fondova, kao ni efikasne mehanizme za njihovu optimalnu implementaciju.

Ključni dispariteti vezani za Sjeverni region se odnose na izraženu depopulaciju i deagrarizaciju ruralnog područja, uz izuzetno visoku stopu nezaposlenosti. Ovaj region je ograničen visokom rascjepkanošću teritorije i slabe međusobne povezanosti. Region je suočen sa relativno nepovoljnim klimatskim uslovima, kao i problemima sa smještanjem čvrstog otpada i otpadnim vodama, ali i sa problemima u snabdijevnosti vodom. Istovremeno, ovaj region ne koristi u dovoljnoj mjeri raspoložive kapacitete, posebno u poljoprivredi i preradi poljoprivrednih proizvoda i šumarstvu i drvoprerađivačkoj industriji, s obzirom da raspolaže sa 67% obradivih površina i 70% stočnog fonda i 71% drvne mase.

SREDIŠNJI REGION

		SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
Inkluzivan rast	Ljudski resursi	<ul style="list-style-type: none"> - Pozitivna demografska kretanja - Obrazovna struktura stanovništva i povoljna mogućnost zaposlenja - Obrazovni centri (Podgorica, Nikšić, Cetinje) 	<ul style="list-style-type: none"> - Rast nezaposlenosti usljed neadekvatne upisne politike i stalnog migracionog kretanja u opštine središnjeg regiona - Nedovoljna socijalna inkluzija 	<ul style="list-style-type: none"> - Obrazovanje osoba sa posebnim potrebama - Angažovanje kreativnih i stručnih kadrova - Obuke EU programa 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost obrazovnog sistema sa potrebama privrede - Povećanje nezaposlenosti
Pametan rast	Ekonomске Aktivnosti I kultura	<ul style="list-style-type: none"> - Razvijeno preduzetništvo i povoljniji uslovi za razvoj MSP - Postoje kapaciteti za proizvodnju tradicionalnih i prepoznatljivih poljoprivrednih proizvoda - Razvijena poslovna infrastruktura - Međunarodno zaštićena područja prirode i bogato kulturno-istorijsko nasljeđe - Razvijena institucionalna infrastruktura u kulturi 	<ul style="list-style-type: none"> - Porobljeni u poslovanju velikih industrijskih preduzeća - Mali broj zanatskih radnji - Nizak nivo povezanosti nauke sa privredom - Nedovoljna orijentisanost ka inostranim tržištima 	<ul style="list-style-type: none"> - Primjena novih znanja i tehnologija i razvoj E-trgovine - Adekvatna valorizacija nacionalnih parkova Skadarsko jezero i Lovćen kao turističkih destinacija - Razvoj novih trendova u turizmu -- Adekvatna valorizacija postojeće kulturno-istorijske baštine - Doprinos promociji i prezentaciji ukupnih crnogorskih resursa -- Mogućnosti za finansiranje kroz MIDAS program i Investiciono razvojni fond (IRF) 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak finansijskih sredstava - Globalna i EU konkurencija - Pad investicionih aktivnosti - Nedovoljna zainteresovanost stanovništva za privatni biznis - Nепрепознавање интереса пословног организовања MSP u klastere
	Institucionalni i kapaciteti i strateški razvojni dokumenti	<ul style="list-style-type: none"> - Višegodišnji investicioni plan - Detaljni urbanistički planovi - Napredak u pripremi projektne dokumentacije - Relativno adekvatna organizacija unutar lokalne uprave - Relativno dobro razvijeni lokalni administrativni kapaciteti 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost dinamike razvoja Glavnog grada sa ostalim djelovima regiona - Nizak nivo međusobne saradnje JLS i nedostatak integrativnih aktivnosti na regionalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Prekogranična saradnja - EU fondovi - Mogućnost uspostavljanja potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Nesprovođenje donešenih strateških planova razvoja JLS - Neizgrađenost potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou - Neizgrađenost partnerstva javnog i privatnog sektora - Povećana zaduženost JLS
Održiv rast	Prirodni resursi	<ul style="list-style-type: none"> - Mineralne sirovine - Obnovljivi izvori energije - Bogat biodiverzitet 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak stepen svijesti o životnoj sredini - Niska energetska efikasnost - Neadekvatno zbrinjavanje posebnih tokova otpada - Nedovoljna valorizacija kulturno prirodne baštine - Nedovoljna disperezija programa na cijeloj teritoriji Crne Gore -- Značajan stepen neiskorišćenosti poljoprivrednog zemljišta 	<ul style="list-style-type: none"> - Unaprijeđenje energetske efikasnosti u industriji; - Obnovljivi izvori energije - Unaprijeđenje sistema selektivnog sakupljanja otpada - Valorizacija hidropotencijala izgradnjom HE na Morači i malih HE - Valorizacija potencijala za razvoj poljoprivrede 	<ul style="list-style-type: none"> - Elementarne nepogode - Svi oblici zagađenja životne sredine - Pritisci na poljoprivredno zemljište - Višestruki pritisci na zaštićena područja
	Osnovna infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> - Aerodrom u Podgorici - Dobra saobraćajna povezanost - Dobra infrastruktura za snabdijevanje vodom u gradskom području - Razvijena telekomunikaciona mreža - Postojanje sanitarne deponije i reciklažnog dvorišta - Postojanje primarne i sekundarne zdravstvene zaštite 	<ul style="list-style-type: none"> - Kvalitet transportnih usluga - Zastarjela željeznička infrastruktura - Neadekvatna saobraćajna infrastruktura u nekim ruralnim područjima - Nedovoljna razvijenost el.energetske mreže u gradskim opštinama i ruralnim područjima - Neadekvatna infrastruktura za snabdijevanje vodom u gradskim opštinama i ruralnim područjima - Nerazvijenost sistema za prečišćavanje otpadnih voda 	<ul style="list-style-type: none"> - Potencijali za kombinovane načine saobraćaja - Izgradnja autoputa Bar-Boljare - Jadransko-jonski koridor - Digitalizacija sredstava za masovnu komunikaciju - Finansiranje izgradnje i unaprijeđenja infrastrukture putem dostupnih EU fondova - Privatno javno partnerstvo 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepronalažnje investitora za ulaganja u infrastrukturu - Nedostatak finansijskih sredstava za finansiranje infrastrukturnih projekata - Nedostatak sredstava za donošenje nove prostorno planske dokumentacije

Motor razvoja Središnjeg regiona čini Podgorica, administrativni, trgovački i finansijski centar Crne Gore, jedan od najrazvijenijih i najkonkurentnijih gradova u Crnoj Gori, što se ogleda posebno i kroz ubrzan razvoj građevinarstva i tržišta nekretnina. U ovom regionu su smješteni naznačajniji industrijski kapaciteti Crne Gore. Međutim, region se suočio i sa negativnim posljedicama, izazvanim nedovoljno optimalnim procesom privatizacije i restrukturiranja velikih industrijskih kompleksa. Takođe, region je suočen sa potrebom za unaprijeđenjem i izgradnjom putne i željezničke infrastrukture. Poseban problem predstavlja zaštita zivotne sredine u pogledu rješavanja problema otpadnih voda koje se neprečišćene ispuštaju zagađujući vode i zemljište. Pod uticajem izraženih migracija iz ostalih regiona u Središnji region, javna infrastruktura je značajno opterećena što može uticati na kvalitet javne infrastrukture i iziskivati dodatna sredstva za unapređenje. U okviru Središnjeg regiona izdvaja se Glavni grad Podgorica koja po stepenu razvijenosti i konkurentnosti značajno odstupa od ostale tri opštine. Pored pomenutog, osim Glavnog grada Podgorice ostale opštine središnjeg regiona se suočavaju sa demografskim problemima. Rast broja stanovnika u međupopisnom periodu je zabilježen na području Podgorice i Danilovgrada, s tim da je rast broja stanovnika u Danilovragu uzrokvan migracijama. Problem negativnog prirodnog priraštaja je prisutan je u opštinama Danilovgrad i Cetinje, dok opština Nikšić iako sa pozitivnim prirodnim priraštajem suočava sa konstantnim padom iz godine u godinu.

PRIMORSKI REGION

		SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
Inkluzivni rast	Ljudski resursi	<ul style="list-style-type: none"> - Dobra obrazovna struktura stanovništva - Blizina obrazovnih institucija - Raspoloživost neformalnih obrazovnih programa 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost ponude i tražnje na tržištu radne snage - Smanjen broj radnih mjesta van sezone 	<ul style="list-style-type: none"> - Prekvalifikacija radne snage - Obuke o EU programima - Priliv radne snage iz okruženja - Povećanje ponude radne snage različitih profesionalnih profila 	<ul style="list-style-type: none"> - Veliki broj zaposlenih u javnom sektoru - Depopulacija u pojedinim primorskim opštinama - Odlazak mlade i visokokvalitetne radne snage u druge države
Pametnan rast	Institucionalni i kapaciteti i strateški razvojni dokumenti	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje DUP - Izrada i donošenje prostorno-urbanističkih planova lokalnih samouprava - Relativno dobro razvijeni lokalni administrativni kapaciteti - Relativno dobri kapaciteti za pripremu i sprovođenje projekata iz EU fordova 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepostojanje Strateških planova u svim JLS Primorskog regiona i nedostatak efikasne primjene istih u JLS koje su Plan usvojile - Nedostatak prostorno-urbanističkih planova - Nepostojanje sektorskih strategija razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> - Unaprijeđenje prekogranične saradnja - Iskorišćavanje EU fondova - Mogućnost uspostavljanja potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Nesprovođenje Strateških planova razvoja JLS u nedostatku eksternih finansijskih sredstava - Neizgrađenost potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou
	Ekonomske aktivnosti i kultura	<ul style="list-style-type: none"> - Razvijen turizam i kvalitetna turistička ponuda - Konstantna ulaganja u turizam i hotelijerstvo - Značajan broj malih i srednjih preduzeća - Postojanje biznis inkubatora u Baru - Solidan institucionalni okvir u kulturi - Potencijal za promociju kulturne različitosti i intersektorsku saradnju 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljno razvijena privredna infrastruktura - Nepovezanost turizma i poljoprivrede - Ljetnji turizam - dužina sezone - Nedovoljan fokus na druge vidove turizma -- Nedovoljna iskorišćenost kulturnih potencijala 	<ul style="list-style-type: none"> - Razvoj novih vidova turizma - Privatno -javno partnerstvo - Rastuća međunarodna tražnja za novim destinacijama - Produženje turističke sezone - Razvoj morske plovidbe - Mogućnosti za finansiranje kroz MIDAS program i Investiciono razvojni fond (IRF) -- Adekvatna valorizacija postojeće kulturno-istorijske baštine - Unapređenje intersektorske saradnje u cilju razvoja kreativnih industrija i bolje iskorišćenosti kapaciteta 	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje broja turista - Razvoj masovnih turističkih projekata u susjednim državama - Nedostatak odgovarajuće finansijske podrške za jačanje MSP - Neiskorišćenost inovativnih potencijala
Održivi rast	Prirodni resursi	<ul style="list-style-type: none"> - Raspoloživost mineralnih sirovina - Atraktivnost područja za razvoj turizma - Bogato i očuvano kulturno-istorijsko nasljeđe - Velik broj zaštićenih područja prirode 	<ul style="list-style-type: none"> - Neadekvatno planiranje i upravljanje prostorom - Nepostojanje vodoprivredne osnove - Neadekvatno upravljanje zaštićenim područjima 	<ul style="list-style-type: none"> - Dopri potencijali solarne energije i energije vjetra - Veliki broj atraktivnih lokacija za razvoj elitnog i nautičkog turizma - Dobri potencijali za razvoj ribarstva 	<ul style="list-style-type: none"> - Devastacija prostora kroz neplansku i nelegalnu gradnju - Zagađenje mora - Negativni uticaji klimatskih promjena, elementarne nepogode
	Tehnička infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje Luke Bar - Postojanje aerodrom u Tivtu - Dobra puntna povezanost sa ostalim regionima - Relativno dobra el.energetska struktura u gradskom području - Postojanje regionalnog vodovoda - Postojanje regionalne deponije u Baru 	<ul style="list-style-type: none"> - Saobraćajna preopterećenost u ljetnjoj sezoni - Loša putna infrastruktura u nekim seoskim područjima - Slaba razvijenost el.energetske mreže u ruralnim područjima - Nerazvijenost sistema za prečišćavanje otpadnih voda - Neriješeno kvalitetno snabdijevanje vodom u nekim JLS i ruralnim djelovima - Neadekvatno dugoročno riješeno pitanje odlaganja otpada pojedinih opština (H.Novi, Kotor, Tivat) 	<ul style="list-style-type: none"> - Strateški položaj Luke Bar - Izgradnja obilaznice oko primorskih gradova (brza saobraćajnica) - Izgradnja autoputa Bar-Boljare - Priklučenje ostalih JLS na regionalni vodovod - Izgradnja sanitarne regionalne deponije u Baru 	<ul style="list-style-type: none"> - Konkurencija drugih luka u Mediteranu - Nedostatak finansijskih sredstava za realizaciju infrastrukturnih projekata

Imajući u vidu sve socio-ekonomske pokazatelje, Primorski region je najrazvijeniji region u Crnoj Gori. Ipak, postoje razlike u stepenu razvijenosti JLS, s obzirom da je jedna JLS ispod prosjeka razvijenosti u Crnoj Gori. Sa aspekta konkurentnosti, sve JLS su iznad prosjeka razvijenosti Crne Gore. U dosadašnjem periodu, najveći fokus investitora je bio ka sektoru turizma. Istovremeno, u regionu je došlo do značajnog razvoja tržišta nekretnina, izazavano tražnjom stanovnika iz drugih zemalja.

Razvoj Primorskog regiona, zasnovanog na turizmu, valorizaciji kulturnog i istorijskog nasljeđa, predstavlja jedan od pokretača razvoja cjelokupne crnogorske ekonomije. Region raspolaže sa značajnim visokoobrazovnim kapacitetima, koji mogu biti u funkciji razvoja, turizma, pomorstva i biznisa.

III VIZIJA, PRAVCI I CILJEVI REGIONALNOG RAZVOJA DO KRAJA 2020. GODINE

3.1 Vizija razvoja Crne Gore do kraja 2020. godine

Strategija regionalnog razvoja definiše **viziju** Crne Gore koja se odnosi na „**povećanje kvaliteta života svih građana Crne Gore, uz održiv i ravnomjerniji društveno-ekonomski razvoj, zasnovan na konkurentnosti i efikasnosti**”.

Vizija razvoja Crne Gore se operacionalizuje **kroz tri ključna razvojna pravca: pametni, inkluzivni i održivi rast** koji su u funkciji ključnog strateškog cilja Strategije regionalnog razvoja, „**Ravnomjerniji rast i razvoj svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovan na konkurentnosti i inovativnosti.**“

3.2 Pravci razvoja Crne Gore, vizija cilj i prioriteti regionalnog razvoja do kraja 2020. godine

Ključni pravci odnosno ciljevi razvoja Crne Gore, koji treba da doprinesu ostvarenju razvojne vizije u predstojećem srednjoročnom periodu su definisani u skladu sa strategijom EU „Evropa 2020“. To su pametni, održivi i inkluzivni rast, koji su istovremeno definisani kao ključni pravci razvoja Crne Gore dokumentom „Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016. godina“.

Realizacija prethodno navedena tri pravca razvoja je definisana kroz 18 sektorskih politika ili prioriternih oblasti, koje su istovremeno u funkciji dostizanja vizije razvoja Crne Gore, kao i opšteg strateškog cilja Strategije regionalnog razvoja, a to je:

„Ravnomjerniji socio-ekonomski razvoj svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovan na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju”.

Ključni sektori ili prioritete oblasti u okviru navedena tri pravca razvoja su sljedeći:

PAMETNI RAST

1. Poslovni ambijent
2. MSP
3. Konkurentnost
4. Nauka
5. Visoko obrazovanje
6. Informacione tehnologije
7. Turizam i kultura
8. Industrija

ODRŽIVI RAST

9. Poljoprivreda i ruralni razvoj
10. Šumarstvo
11. Energetika
12. Životna sredina
13. Saobraćaj
14. Građevinarstvo i stanovanje

INKLUZIVNI RAST

15. Tržište rada
16. Obrazovanje
17. Sport
18. Socijalna zaštita
19. Zdravstvo

Posmatrano sa aspekta regionalnog razvoja i budućeg finansiranja iz IPA fondova u periodu do kraja 2020. godine, prioritetne oblasti na nacionalnom nivou, koje će doprinijeti realizaciji pravaca razvoja, smanjenju regionalnih nejednakosti kroz efikasniju valorizaciju resursa u svim područjima Crne Gore, kao i ostvarenju većeg kvaliteta života građana su:

- **Konkurentost i inovacije**²⁶
- **Industrija**
- **Turizam i kultura**
- **Obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike** - otvaranje novih radnih mjesta, povećanja broja zaposlenih i razvoj ljudskih resursa i podizanje njihovih kapaciteta kao preduslov održivog rasta
- **Saobraćajna infrastruktura** - omogućavanje boljeg međusobnog povezivanja svih područja i regiona i njihove povezanosti sa susjednim zemljama
- **Životna sredina** – promocija održivog razvoja zasnovanog na zaštiti prirode, minimalnog zagađenja vazduha, zaštite kvaliteta voda i efikasno upravljanje otpadom i otpadnim vodama, zaštita od buke u životnoj sredini, bezbjedno upravljanje hemikalijama i kontrola industrijskog zagađenja.
- **Energetika**
- **Poljoprivreda i ruralni razvoj.**

U skladu sa navedenim, može se konstatovati da prioritetne oblasti za regionalni razvoj: konkurentost i inovacije, turizam, kultura i industrija spadaju u **pametan rast** kao jedan od pravaca razvoja Crne Gore, zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike spadaju u **inkluzivni rast**, dok energetika, životna sredina, saobraćaj, poljoprivreda i ruralni razvoj spadaju u **održivi rast**.

Posmatrajući prethodno navedene prioritetne sektore, možemo zaključiti da svi **imaju dugoročan, integrativan karakter i potencijale razvoja u sva tri regiona Crne Gore**.

U sledećem dijelu Strategije, polazeći od sektorskog pristupa, dat je pregled ključnih oblasti razvoja na nacionalnom nivou koje su relevantne za ravnomjerniji regionalni razvoj, a koje su strukturirane po prioritetima i mjerama za njihovu realizaciju. Takođe, pregled razvojnih oblasti, prioriteta i mjere za njihovo ostvarenje su dati i na regionalnom nivou, što je u funkciji ključnog strateškog cilja ove strategije, a to je **postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentosti, inovativnosti i zapošljavanju**.

²⁶ Uključujući preduzetništvo, unapređenje poslovnog ambijenta, infrastrukturu kvaliteta i ostale elemente unutrašnjeg tržišta, poslovnu infrastrukturu, finansijske usluge

A) PAMETAN RAST

A1) Prioritetna oblast : Konkurentnost i inovacije

Crna Gora još uvijek nema Strategiju povećanja konkurentosti na makronivou, ali postoji više sektorskih strategija koje su od značaja za povećanje konkurentnosti kako Crne Gore u cjelini, tako i njenih regiona. Ključni faktor konkurentosti ekonomije je zapravo njena produktivnost. Prema definiciji Svjetskog ekonomskog foruma, "konkurentost je skup faktora, institucija i politika koji određuju nivo produktivnosti zemlje". S tim u vezi, konkurentnost ekonomije zavisi od kvaliteta državnih institucija, makroekonomskog okruženja, infrastrukture, zdravstva, visokog obrazovanja, tržišne efikasnosti, efikasnosti tržišta rada, efikasnosti finansijskog tržišta, tehnološkog razvoja, veličine tržišta, poslovnog okruženja. Prioriteti za konkurentnost i inovacije su dati u narednom dijelu.

Prioriteti	Mjere
1. Unapređenje poslovnog okruženja za MSP	1.1 Preduzimanje aktivnosti koje su u skladu sa kriterijumima definisanim Izveštajem Svjetske banke Doing Business 1.2 Jačanje poslovne infrastrukture 1.3 Pojednostavljenje i skraćivanje procedura za izdavanje dozvola 1.4 Unapređenje efikasnosti komunikacije između lokalnog i centralnog nivoa vlasti 1.5 Dalje uvođenje poreskih olakšica na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou
2. Jačanje finansijske podrške MSP	2.1 Izrada studije o svim mogućnostima finansijske podrške i načinu njenog dobijanja za MSP 2.2 Permanentna kreditna podrška Investiciono razvojnog fonda 2.3 Kreditna podrška međunarodnih razvojnih banaka (EBRD, EIB, Svjetska banka, KfW) 2.4 Razvoj kreditno-garantnih šema 2.5 Podrška kroz grantove države i ostale vidove državne pomoći 2.6 Podrška kroz grantove iz IPA fondova 2.7 Podrška kroz COSME, HORIZON 2020 2.8 Finansijska podrška od strane međunarodnih razvojnih organizacija i bilateralna finansijska pomoć

3. Jačanje konkurentnosti MSP i promocija preduzetništva	3.1 Institucionalna podrška – Razvoj regionalnih biznis centara, lokalnih info pointa i biznis inkubatori 3.2 Edukacija i razvoj preduzetničkih kompetencija za MSP 3.3 Dalji razvoj biznis zona 3.4 Razvoj biznis klastera
3.5 Mentoring za mala i srednja preduzeća   3.6 Realizacija programa podrške razvoja MSP u turizmu   3.7 Realizacija programa podrške razvoju MSP u drvno- prerađivačkoj industriji i poljoprivredi
4. Saradnja naučnoistraživačke zajednice s privrednim sektorom	4.1 Uspostavljanje naučno tehnološkog parka 4.2 Uspostavljanje centra uspješnosti 4.3 Obezbeđivanje finansijske podrške za istraživanje i razvoj
5. Bolje korišćenje kulturnih potencijala	5.1 uključivanje kulturnih aktivnosti u programme razvoja lokalnih zajednica 5.2 stvaranje uslova za razvoj kreativnih industrija 5.3. promocija i prezentacija kulturnih potencijala i kulturnog nasljeđa za unapređenje međunarodne saradnje i privlačenje inostranog kapitala, posebno u oblasti filmske industrije
6. Jačanje infrastrukture kvaliteta za razvoj preduzetništva	6.1 Jačanje standardizacije i implementacije standarda u svim regionima Crne Gore 6.2 Podrška daljem razvoju metrologije kao važnog elementa funkcionisanja infrastrukture unutrašnjeg tržišta 6.3 Podrška daljem razvoju akreditacije 6.4 Jačanje kapaciteta za tržišni nadzor i zaštitu potrošača 6.5 Podrška razvoju intelektualne svojine 6.6 Adekvatna implementacija politike konkurencije (suzbijanje nelegalne konkurencije i sl)
7. Podrška početnicima u biznisu – start up	7.1 Programi finansijske i edukativne podrške za start-up

8. ICT infrastruktura	8.1 Kvalitetan broadband pristup Internetu, svim građanima i preduzećima u Crnoj Gori. 8.2 Povećanje sposobnosti korišćenja ICT za sve, bez obzira na starosne grupe i geografsku razuđenost
9. Privlačenje stranih direktnih investicija	9.1 Unapređenje zaštite imovinskih prava 9.2 Jačanje institucionalnih kapaciteta na lokalnom i nacionalnom nivou za privlačenje SDI 9.3 Jačanje promocije i kounikacije za ciljane sektore i ciljane tržišta 9.4. Uspostavljanje jedinstvenog šaltera za pitanja SDI 9.5 Jačanje institucionalne zaštite stranim investitorima koji već posluju u Crnoj Gori

A2) Prioritetna oblast: Industrija

Crna Gora je otvorila pristupne pregovore sa u EU u poglavlju 20 – Preduzetništvo i industrijska politika, a započet je proces izrade sveobuhvatne Industrijske politike. Pored navedenog, razvoj industrije u Crnoj Gori je definisan nizom strategija koje se odnose na pojedine oblasti industrije.

Uvažavajući značaj sektora Prerađivačke industrije za ekonomiju Crne Gore, za brzo-društveni proizvod, zaposlenost i izvoz, Vlada Crne Gore je početkom godine donijela Strategiju razvoja prerađivačke industrije Crne Gore, 2014.2018. Osnovni cilj Stratgije prerađeviačke industrije je da definiše strateške podsektore prerađivačke industrije, kao i da doprinese društveno-ekonomskom razvoju Crne Gore u skladu sa načelima održibog razvoja, stvaranjem uslova koji će svim djelovima zemlje omogućiti jačanje konkurentosti i realizaciju sopstvenih razvojnih potencijala. Ova Strategija posebno je važna iz razloga što na cjelovit način definiše osnovne razvojne prioritete prerađivačke industrije i načinje njihovog ostvarivanja u narednih pet godina. Specifični ciljevi razvoja prerađivačke industrije su: povećanje zaposlenosti; povećanje konkurentnosti; jačanje izvoznih mogućnosti; rast BDP-a. Ključni prioriteti za dostizanje ovih ciljeva su prikazani u narednoj tabeli:

Prioritetna oblast : Industrija

Opšti ciljevi/prioriteti	Mjera
1. Unapređenje poslnog I investicionog okruženja	1.1.Dalje usaglašavanje domaće legislative sa pravnom tekovinom EU 1.2 Uvođenje međunarodnih standarda 1.3 Nastavak aktivnsoti na pojednostavljenju biznis barijera i ukidanju svih vrsta procedura 1.4 Ubrzano rješavanje privrednih sporova 1.5 Promocija prava intelektualne svojine

2. Završetak privatizacije i restrukturiranje preduzeća	2.1 Uraditi i sprovesti planove privatizacije
2.2 Brzo i efikasno obavljanje stečajnih postupaka
2.3 Restrukturiranje preduzeća gdje postoji ekonomska opravdanost kroz državnu pomoć ili otpis potraživanja
2.4 Edukacija
3. Jačanje ponude i dostupnost finansijskim sredstvima	3.1 Pomoć preduzećima u pristupu povoljnim finansijskim sredstvima
3.2 Podrška za razvoj proizvoda za izvoz
3.3 Dostupnost informacijama o potrebama domaćeg tržišta u cilju supstitucije izvoza i podrška domaćoj proizvodnji u tom procesu
4. Jačanje ljudskih resursa i prilagođavanje zahtjevima tržišta rada	4.1 Uspostavljanje sistema obrazovanja na svim nivoima u skladu sa potrebama tržišta rada
4.2 Podrška edukaciji u sticanju novih znanja i vještina
4.3 Podrška procesu prekvalifikacije radne snage
5. Unapređenje preduzetničke infrastrukture za razvoj prerađivačke industrije	5.1 Uspostavljanje poslovnih zona
5.2 Podrška ukрупnjavanju proizvodnih firmi (klasteri)
5.3 Pomoć u izradi projektne dokumentacije
5.4 Pomoć u promociji u početnoj fazi
5.5 Formiranje jedinstvene baze podataka o raspoloživim objektima i prostorima za pokretanje proizvodnje
5.6 Pomoć za uvođenje sistema kvaliteta i obezbjeđivanje sertifikata za proizvode

A3) Prioritetna oblast : Turizam²⁷

Strateški cilj razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine je da primjenom principa i ciljeva održivog razvoja, Crna Gora stvori jaku poziciju globalne, visokokvalitetne turističke destinacije. Turizam će za stanovništvo Crne Gore obezbijediti dovoljno radnih mjesta i rast životnog standarda, a država će ostvariti prihode na stabilan i pouzdan način.

²⁷ Prioriteti i mjere su definisani na osnovu operativnih ciljeva i mjera iz Strategije razvoja turizma do 2020. godine

Prioriteti	Mjere
1. Stvaranje potrebne turističke i prateće infrastrukture u pravcu postizanja strateškog cilja razvoja turizma	1.1 Unapredjenje saobraćajne infrastrukture 1.2 Unapređenje komunalne infrastrukture 1.3 Privlačenje investicija u nove visoko-standardne smještajne kapacitete 1.4 Povećanje standarda postojećih smještajnih kapaciteta 1.5 Unapređenje kvaliteta usluga u sektoru turizma 1.6 Unapređenje veze između kulture i turizma
2. Formiranje posebne jedinstvene prodajne ponude Crne Gore	2.1 Uspostavljanje efikasnih marketinških struktura 2.2 Promocija regionalnih klastera radi jačanja turističkog potencijala u svim regionima i podregionima Crne Gore
3. Crna Gora je prepoznata i prihvaćena kao "cjelogodišnja" turistička destinacija	3.1 Diverzifikacija turističke ponude (, spa, wellness, MICE, kulturni, sportski, avanturistički, kamp, bird watching-itd) i unapređenje rekreativnih i aktivnih kapaciteta za odmor 3.2 Razvoj i unapređenje specifičnih turističkih proizvoda 3.3. Stavljanje u punu funkciju i dodatna promocija objekata u funkciji turizma (npr. sportske hale, kulturni i vjerski objekti i sl.) 3.4 Uspostavljanje, promocija i marketing turističkih atrakcija
4. Unapređenje institucionalnog okvira koji odgovara zahtjevu uspješnog i održivog razvoja turizma	4.1 Jačanje turističkih organizacija na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou 4.2 Jačanje inspeksijskih službi 4.3 Unapređenje praćenja sistema registra primarnih i komplementarnih ugostiteljskih objekata, sistema elektronske kategorizacije itd. 4.4 Unaređenje pravnog osnova za razvoj turizma (propisi, poreske olakšice, kaznene mjere i sl). 4.5 Uskladenost propisa sa EU zakonodavstvom u oblasti usluga
5. Veće uključivanje lokalnog stanovništva u turističku privredu	5.1 Povećanje svijesti o razvoju turizma kao strateške grane 5.2 Unapređenje preduzetništva u sektoru turizma 5.3 Povezivanje turizma sa ostalim sektorima lokalne privrede

B) INKLUZIVNI RAST

B1) Prioritetna oblast: obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike

Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015. godina ima za cilj stvaranje boljih uslova za otvaranje radnih mjesta, i paralelno ili zajedno sa tim, ulaganje u ljudski kapital, u cilju podizanja nivoa zaposlenosti i unapređenja ekonomske konkurentnosti Crne Gore.

Prioritet	Mjere
1. Povećanje zaposlenosti- smanjenje stope nezaposlenosti	1.1 “Stimulisanje generisanja zaposlenosti poboljšanjem biznis okruženja i upravljanja tržištem rada. Pronalaženje odgovarajuće ravnoteže između fleksibilnosti, produktivnosti i sigurnosti na tržištu rada” 1.2 Povećanje efikasnosti mjera aktivne politike zapošljavanja-sa posebnim naglaskom na integraciju dugoročno nezaposlenih lica, mladih nezaposlenih I žena nezaposleni na tržište rada 1.3 Povećanje samozapošljavanja-podsticanje preduzetništva, posebno u nerazvijenim područjima Crne Gore 1.3 Stimulisanje sezonskog zapošljavanja 1.4 Razvoj lokalnog partnerstva u rješavanju problema nezaposlenosti
2. Unapređenje znanja, vještina i kompetencija u cilju povećanja mogućnosti zapošljavanja i povećanja konkurentosti kroz formalno obrazovanje, neformalno učenje i osposobljavanje	2.1 Promovisanje pristupa i učešća odraslih u cjeloživotnom učenju. Podizanje svijesti o značaju cjeloživotnog učenja 2.2 Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima i usaglašavanje sa potrebama tržišta rada
3. Promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva	3.1 Unapređenje sistema socijalnih davanja i socijalnih usluga u cilju bolje usmjerenosti I pokrivenosti ranjivih grupa 3.2 Integracija u zapošljavanju lica sa invaliditetom 3.3 Integracija u zapošljavanju RAE populacije,

izbjeglica i raseljenih lica

4. Razvoj i finansiranje formalnog obrazovanja na svim nivoima	4.1 Obezbjedenje i unaprjeđenje kvaliteta ranog i osnovnog obrazovanja
4.2 Obezbjedenje i unaprjeđenje kvaliteta srednjeg obrazovanja
4.3 Obezbjedenje i unaprjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja
5. Razvoj cjeloživotne karijerne orijentacije	5.1 Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja
5.2 Reforma tržišta rada
6. Razvoj stručnog obrazovanja	6.1 Povezivanje obrazovanja i privrede
6.2 Razvoj cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih
6.3 Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima i usaglašavanje sa potrebama tržišta rada
6.4 Promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva
6.5 Podizanje imidža strukovnih zanimanja kroz kampanje
6.6. Definisane standarda zanimanja i vještina u skladu sa zakonskom regulativom koja uređuje ovu oblast
6.7 Realizaciju programa obuke, da bi se obezbijedio kvalitetan kadar potreban poslodavcima.

C) ODRŽIVI RAST

C1) Prioritetna oblast: Saobraćajna infrastruktura

Osnovni ciljevi razvoja saobraćaja, u skladu sa Strategijom razvoja saobraćaja koji su od značaja za ravnomjerniji regionalni razvoj u Crnoj Gori su: povećanje sigurnosti i bezbjednosti u saobraćaju; integracija u Evropsku uniju, kroz povezivanje na TEN-T i poboljšanje konkurentosti domaće transportne privrede; povećanje kvaliteta saobraćajnih usluga; stimulisanje ekonomskog rasta kroz efikasniji i jeftiniji transport; minimiziranje negativnog uticaja razvoja transporta na životnu sredinu. Saobraćajna infrastruktura, između ostalog treba da omogući bolje međusobno povezivanje svih područja i regiona i njihovu povezanost sa susjednim zemljama. Na osnovu navedenog, ključni prioriteti razvoja saobraćaja su dati u narednoj tabeli.

Prioritet	Mjera
1. Razvoj i unapređenje putne infrastrukture	1.1 Izgradnja puta Bar-Boljare 1.2 Redovno i investiciono održavanje puteva 1.3 Program rekonstrukcije magistralnih i regionalnih puteva 1.4 Program rješavanja uskih grla na državnoj putnoj mreži Crne Gore 1.5 Program sanacije i rekonstrukcije kritičnih tačaka 1.6 Program rješavanja raskrsnica 1.7 Projekat unapređenja lokalne putne infrastrukture
2. Unaprijedjenje i razvoj željezničke infrastrukture	2.1 Projekte modernizacije željezničke infrastrukture 2.2 Projekat elektrifikacije pruge Podgorice-granica sa Albanijom 2.3 Projekat izgradnje pruge Pljevlja-Bijelo Polje-Berane-granica sa Kosovom.
3. Unapređenje avio saobraćaja	3.1 Rekonstrukcija aerodroma, osvajanje novih emitivnih tržišta i diverzifikacija shodno strukturi stranih turista koji posjećuju Crnu Goru
4. Unapređenje vodnog saobraćaja	4.1 Povećanje broja i uvođenje novih brodskih linija

C2) Prioritetna oblast: Energetika

Energetika predstavlja jednu od najznačajnijih sektora za razvoj Crne Gore, kao i za razvoj svakog od regiona, na osnovu valorizacije energetske resursa karakterističnih za svaki od regiona. Razvoj energetike u Crnoj Gori, koji je u direktnoj funkciji regionalnog razvoja, prikazan je u predlogu Strategije razvoja energetike do 2030. godine, a ključni prioriteti razvoja energetike na koje treba staviti akcenat su prikazani u nastavku.

Prioritet	Mjera
1. Razvoj sektora nafte i gasa	1.1 Snadbijevanje naftnim derivatima 1.2 Uspostavljanje obaveznih rezervi naftnih derivata 1.3 Istraživanje rezervi i proizvoda nafte i gasa 1.4 Pristup međunarodnim gasovodima 1.5 Gasifikacija države 1.6 Snadbijevanje tečnim naftnim gasom

2. Razvoj sektora uglja
- 2.1 Postepeno smanjiti potrošnju uglja u širokoj potrošnji zbog negativnih efekata na zaštitu životne sredine
- 2.2 Nastaviti sa rehabilitacijom rudnika uglja u Pljevljima za potrebe rada postojeće TE Pljevlja I i investiranja u drugi termo-blok u Pljevljima, odnosno TE Pljevlja II,
- 2.3 Nastaviti sa istraživanjima rezervi uglja u Beranama i pokrenuti proizvodnju uglja za tržište i eventualno mješanje sa lignitom za potrebe termoelektrana u Pljevljima,
- 2.4 Proučiti izvodljivost izgradnje elektrane na uvozni ugalj.
3. Razvoj elektroenergetskog sektora/proizvodnja električne energije
- 3.1 Revitalizacija i rekonstrukcija postojećih objekata
- 3.2 Izgradnja novih elektroenergetskih objekata
- 3.3 Izgradnja TE Pljevlja II
- 3.4 Aktivnosti na izgradnji hidroelektrana na Morači i Komarnici
- 3.5 Izgradnja malih hidroelektrana
- 3.6 Aktivnosti na izgradnji vjetroelektrana, fotonaponskih elektrana i elektrana na biomasu prema Strategiji sa dalekovodima za njihovo priključenje na prenosnu, odnosno distributivnu mrežu.
- 3.7 Podržati jasan interes investitora za istraživanje mogućnosti u izgradnje ostalih objekata za proizvodnju električne energije, ukoliko su ispunjeni zakonski i ostali uslovi.
4. Razvoj elektroenergetskog sektora/distribucije električne energije
- 4.1 Završiti projekat prelaska na pametna brojala i izdvojena mjerna mjesta i time smanjiti komercijalne gubitke,
- 4.2 Uspostaviti sistem daljinskog upravljanja distribucije i uključiti u njega sve objekte (trafostanice 110 kV/SN, 35/10 kV i samu SN mrežu)
- 4.3 Poboljšati planiranje izgradnje mreže, rekonstruisati postojeće i izgraditi nove objekte distributivne mreže, riješiti problematiku tretmana neutralne tačke i time povećati pouzdanost napajanja potrošača i smanjiti tehničke gubitke,
- 4.4 Izrada studije na osnovu kojih će se raditi i ažurirati razvojni planovi distributivne mreže,
- 4.5 Analiza o mogućnostima uključenja i rada mHE, VE FN elektrana u EES u terminima kada

će biti izgrađena

4.6 Obezbjedeње pouzdanosti snabdijevanja, automatizacije mreže i kvaliteta napajanja, razvoj pametne mreže

5. Razvoj sektora daljinskog grijanja

5.1 Izraditi studije uvođenja sistema daljinskog grijanja u lokalnim zajednicama u opštinama na sjeveru Crne Gore (Kolašin, Berane, Žabljak i Plužine), kao i u drugim gradovima Crne Gore (Nikšić, Bijelo Polje, Cetinje, Podgorica) za korišćenje biomase ili otpadne toplote iz industrijskih procesa i projekte realizovati ukoliko studije pokazuju njihovu opravdanost,

5.2 Realizovati sistem daljinskog grijanja na osnovu biomase za grad Pljevlja (snabdijevano oko 20% stanovnika),

5.3 Izraditi studiju toplifikacije grada Pljevlja (snabdivanje oko 70% stanovnika) i realizovati sistem toplifikacije Pljevalja u slučaju izgradnje TE Pljevlja II koristeći kogeneraciju tog bloka

5.4 Jačati kapacitete na lokalnom nivou kako bi se ojačalo promovisanje sektora daljinskog grijanja i ojačao institucionalni okvir potreban za realizaciju Strategije u tom sektoru, a takođe priprema opštinskih koncepata razvoja energetike u skladu sa Zakonom o energetici.

6. Energetska efikasnost

6.1 Poboľšanje energetske efikasnosti u prostorijama za proizvodnju, transformacije, prenos/transport i distribuciju energije

6.2 Unapređenje energetske efikasnosti objektima u vlasništvu državne uprave i jedinica lokalne samouprave

6.3 Uspostavljanje mehanizama podrške za poboljšanje energetske efikasnosti za mala i srednja preduzeća i domaćinstva

6.4 Sprovođenje mjera energetske efikasnosti od strane velikih potrošača energije (industrija, saobraćaj, usluge)

6.5 Uspostavljanje mahanizama u cilju kvalitetne implementacije regulatornog okvira u oblasti energetske efikasnosti zgrada

7.1 Unapređenje korišćenja
Obnovljivih izvora energije

7.1 Kontinuirano pratiti uslove za korišćenje obnovljivih izvora energije, prema potrebi usklađivati garantovane podsticajne cijene i ostale uslove, analizirati tehničke uslove priključenja na mrežu i rad EES kao i finansijske posljedice za potrošače električne energije i pružati podršku investicijama koje se odnose na OIE sa finansijski održivim kriterijumima.

7.2 Nastaviti aktivnosti na izgradnji malih hidroelektrana

7.3 Promovisati razvoj proizvodnje iz vjetroelektrana sa kriterijumima održivosti

7.4 Promovisati korišćenje fotonaponskih postrojenja u slučajevima gdje nema pristupa distributivnoj mreži,

7.5 Promovisati električnu energiju proizvedenu iz fotonaponskih instalacija sa kriterijumima održivosti,

7.6 Promovisati korišćenje solarne termalne energije u domaćinstvima i sektoru usluga,

7.7 Promovisati industrijsku saradnju u oblasti solarnih tehnologija, uspostavljanje zajedničkih preduzeća i sprovođenje zajedničkih projekata.

7.8 Sagledati mogućnosti unapređenja korišćenja energije komunalnog otpada

7.9 Podrška korišćenju obnovljivih izvora energije u sektoru transporta

C3) Prioritetna oblast: Zaštita životne sredine

Promocija održivog razvoja zasnovanog na zaštiti prirode, minimalnog zagađenja vazduha, zaštite kvaliteta voda i efikasno upravljanje čvrstim otpadom i otpadnim vodama, zaštita od buke u životnoj sredini, bezbjedno upravljanje hemikalijama i kontrola industrijskog zagađenja.

Prioritet

Mjera

1. Zaštita zdravlja ljudi i životne sredinu od dugotrajnih organskih zagađujućih materija

1.1 Uspostavljanje sistema za identifikaciju, označavanje, uklanjanje, skladištenje i trajno odlaganje PCBs opreme i otpada sa PCBs.

2. Formiranje i ažuriranje baze podataka o hemikalijama, odnosno uspostavljanje registra hemikalija	2.1 Identifikacija, prioritizacija i remedijacija kontaminiranih područja
2.2 Podizanje svijesti o POPs supstancama
2.3 Kontrola i mapiranje hemikalija koje se stavljaju na tržište, uspostavljanje mjera za smanjenje rizika, statistika i brza reakcije pri akcidentu
3. Očuvanje kvaliteta vazduha tamo gdje je on zadovoljavajućeg kvaliteta (zona održavanja)	2.1 Planiranje održivog razvoja, naročito u sektorima koji značajno doprinose zagađenju vazduha.
4. Pобољшanje kvaliteta vazduha u kritičnim zonama	4.1 U regionima gdje je kvalitet vazduha narušen sprovođenje plana za pobољшanje kvaliteta vazduha
5. Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i nedostajuće kanalizacione mreže	5.1 Implementacija direktive o prečišćavanju otpadnih voda 271/91 EEC
6. Upravljanje odlaganjem čvrstog otpada	6.1 Implementacija direktiva EU
6.2 Izgradnja regionalnih centara za obradu otpada i sanacija neuređenih odlagališta
6.3 Utvrđivanje glavnih prioriteta u upravljanju otpadom
6.4 Utvrđivanje glavnih prioriteta u upravljanju otpadom
7. Izrada strateških karata buke za naročito osjetljive zone	7.1 Izrada strateških karata buke za aglomeraciju na teritoriji jedinica lokalne samouprave
7.2 Izrada strateških karata buke za tri glavna puta koja obezbjeđuje država od strane Agencije za zaštitu životne sredine u saradnji sa organom državne uprave nadležnim za poslove saobraćaja
8. Posjedovanje IPPC dozvole	8.1 Primjenu propisanih mjera za obezbjeđenje uslova zaštite životne sredine (integrisanom dozvolom), koje se odnose naročito na: integrisan pristup kontroli zagađivanja, svođenje na minimum potrošnje sirovina i energije; sprječavanje ili smanjenje emisija u vazduh, vodu i zemljište, vodeći računa o upravljanju otpadom i uključujući

prekogranični kontekst; osiguranje visokog nivoa zaštite životne sredine kao cjeline; primjena opštih principa na obaveze operatera i utvrđivanje uslova za rad postrojenja i obavljanje aktivnosti. Postojeća postrojenja ili aktivnosti za koje se izdaje integrisana dozvola su u skladu sa Programom usklađivanja pojedinih privrednih grana sa Zakonom o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine u obavezi da pribave integrisanu dozvolu do 1. januara 2015.

9. Sanacija i rekultivacija lokaliteta kontaminiranih opasnim industrijskim otpadom	9.1 Konačna sanacija i remedijacija 4 identifikovane tzv. „crne ekološke tačke“, a to su KAP, TE Pljevlja, Brodogradilište Bijela i Rudnik Šuplja stijena, kao i rješavanje pitanja tretmana opasnog otpada

C4) Prioritetna oblast: Poljoprivreda i ruralni razvoj

Poljoprivreda i ruralni razvoj predstavljaju jednu od strateških razvojnih oblasti Crne Gore koja će ujedno obezbijediti sigurne i stabilne količine hrane i, ponudu kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda, kroz podizanje konkurentnosti, održiv ekonomski rast i razvoj uz održivo gazdovanje resursima.

Crna Gora se suočava sa izazovima razvoja i promovisanja poljoprivrede u skladu sa principima njene multifunkcionalne uloge:

- ekonomske funkcije poljoprivrede, na osnovu makroekonomskih pokazatelja, koja se ogleda u doprinosu održivom ruralnom razvoju;
- funkcije zaštite životne sredine;
- funkcije podrške sektoru turizma;
- socijalne funkcije;
- funkcije bezbjednosti hrane kao i
- funkcije očuvanja tradicije i kulturnog nasleđa u ruralnim područjima.

U dijelu šumarstva, Strategijom za ovu oblast su definisana dva ključna cilja, koji su u funkciji razvoja, uglavnom Sjevernog regiona, ali i cijele Crne Gore. Ovi ciljevi su: (i) unapređenje šuma i održivost gazdovanja povećanjem drvne zalihe u šumama na raspolaganju za korišćenje sa 104 na 115 miliona m³ bruto drvne mase; (ii) povećanje BDP-a sektora šumarstva, drvne industrije i drugih djelatnosti koje zavise od šuma sa 2% na 4% ukupnog BDP-a.

Prioritet	Mjera
1. Povećanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača	1.1 Investicije u porodična gazdinstva, investicije u preradu kroz sredstva Agrobudžeta i kroz sredstva EU fondova (IPARD)
2. Održivo gazdovanje resursima	2.1 Održivo korišćenje obradivih površina i planskih pašnjaka
3. Stabilna i prihvatljiva ponuda bezbjedne hrane	3.1 Podrška razvoju proizvodnje hrane
4. Obezbeđivanje primjerenog životnog standarda za seosko stanovništvo	4.1 Razvoj organske proizvodnje kao i proizvodnje: planinskih proizvoda, proizvoda sa oznakom porijekla, proizvoda sa geografskom oznakom, proizvoda sa oznakom garantovano-tradicionalnih specijaliteta 4.2 Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima 4.3 Obnova i razvoj sela i izgradnja infrastrukture
5. Podizanje konkurentnosti proizvođača hrane	5.1 Organizovanje preduzetnika u klastere 5.2 Podizanje konkurentnosti i povezivanje sa primorskim regionom 5.3 Povezivanje turizma i poljoprivrede od izuzetnog je značaja za turizam i uopšte crnogorsku ekonomiju. Sa jedne strane tradicionalni domaći proizvodi dodaju na vrijednost turističkom proizvodu, a sa druge strane zbog pozitivnih efekata smanjenja uvoza i povećanjavanja potrošnje crnogoskih proizvoda na ekonomiju zemlje.
6 Unapređenje šuma kroz održivo gazdovanje	6.1 Jačanje produktivnosti, stabilnosti i otpornosti šuma i šumskih predjela. 6.2 Uređivanje i uzgoj privatnih šuma, prilagođen sistem doznake 6.3 Obezbeđivanje kvalitetnog autohtonog reproduktivnog materijala 6.4 Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi se pritupilo intenzivnijem gazdovanju šumama 6.5 Podsticanje pošumljavanja

7. Razvoj drvne industrije	7.1 Povećati potražnju za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada sječkom i kogeneracijom 7.2 Uspostavljanje izvoznog klastera za odabrane finalne proizvode 7.3 Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta u Crnoj Gori 7.4 Uvođenje lanca odgovornosti i kontrole prometa drvnih sortimenata
8. Doprinos šumarstva ruralnom razvoju kroz povećanje radnih mjesta u šumarstvu i drvnoj industriji i povećanje prihoda domaćinstava u ruralnom području	8.1 Poboljšanje infrastrukture u ruralnom području 8.2 Investicije u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima 8.3 Održivo upravljanje i korišćenje nedrvnih šumskih proizvoda
9. Zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma i zaštita od požara	9.1 Uspostavljanje stabilnih i kvalitetnih šumskih ekosistema 9.2 Investicije u preventivne mjere za borbu protiv požara 9.3 Unapređenje organizovanosti institucija za borbu protiv šumskih požara

3.3 Ciljevi i prioriteti razvoja na nivou tri geografska regiona Crne Gore

Pored, vizije, opšteg strateškog cilja Strategije regionalnog razvoja Crne Gore za period 2014-2020. i prioriteta oblasti za ostvarenje tog strateškog cilja, ova Strategija definiše i ciljeve i prioritete na nivou svakog od tri geografska regiona Crne Gore. Definisane ciljeve i prioritete predstavlja rezultat konsultativnog procesa svih ključnih aktera iz javnog, privatnog i NVO sektora, posebno na lokalnom nivou, kao i istovremene težnje ka postizanju pune konzistentnosti sa ključnim strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore i EU.

Realizacijom principa “odozdo – prema – gore”, prikupljene su informacije o planiranom razvoju JLS na osnovu usvojenih Strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave. Takođe, na

osnovu konsultacija sa svim jedinicama lokalne samouprave²⁸, prikupljene su informacije o njihovim konkretnim projektima koji imaju regionalni karakter odnosno projektima međuopštinske saradnje. U isto vrijeme, identifikovane su prioritetne oblasti, odnosno sektori, koji se ukrštaju sa politikom regionalnog razvoja. Istovremeno, ciljevi na regionalnom nivou trebaju biti u skladu sa strateškim ciljevima i prioritetnim oblastima za razvoj definisanim na nacionalnom nivou. U okviru obavljenih konsultacija na regionalnom nivou sa predstavnicima jedinica lokalne samouprave o prioritetima i aktivnostima koje se trebaju realizovati na regionalnom nivou, iskazana je težnja svih ključnih aktera, da se u narednom periodu podrži ubrzani razvoj svih regiona, kao i snažna potreba da se na integrativan način koriste raspoloživi i neiskorišćeni resursi, koji će omogućiti podizanje konkurentnosti i zaustavljanje zaostajanja manje razvijenih opština i regiona za prosjekom Crne Gore.

Na osnovu Prostornog plana Crne Gore do 2020. godine i Mape resursa Crne Gore, može se zaključiti da Crna Gora raspolaže značajnim resursima, koji u dosadašnjem periodu nijesu bili na najadekvatniji način valorizovani. Istovremeno, procjenjuje se da njihova efikasna upotreba može da obezbijedi znatno dinamičniji razvoj svih regiona, kao i zaustavljanje daljeg zaostajanja manje razvijenih područja i posebno izražen proces depopulacije sjevera Crne Gore.

Pored strateških razvojnih dokumenata Crne Gore i EU, kao i nacionalnih sektorskih strategija, utvrđivanje ciljeva i prioriteta za tri geografska regiona je zasnovano na analizi postojeće stanja u Crnoj Gori, odnosno njenim jedinicama lokalne samouprave i regionima, SWOT analizi urađenoj za svaki pojedinačni region, kao i specifičnostima i potencijalima za razvoj svakog od regiona u cjelini. Takođe, postojeći strateški planovi jedinica lokalne samouprave predstavljaju, u velikoj mjeri, osnov za definisanje ciljeva i prioriteta na regionalnom nivou. U Aneksu je dat pregled strateških ciljeva i prioriteta jedinica lokalne samouprave na osnovu njihovih Strateških planova razvoja.

3.3.1 Ciljevi i prioriteti razvoja Sjevernog regiona

Polazeći od tri ključna pravca razvoja Crne Gore i strateškog cilja ove Strategije, kao i analizirajući strateške planove jedinica lokalne samouprave u **Sjevernom regionu**, može se zaključiti da su u najvećem broju jedinica lokalne samouprave **ciljevi** vezani za **održivi razvoj i podsticanje privrednog rasta**. Prioritetne oblasti za realizaciju ovih ciljeva se u većini strateških planova razvoja odnose na **unapređenje osnovne infrastrukture, podsticanje razvoja privatnog sektora i stvaranje uslova za podizanje konkurentnosti, očuvanje životne sredine, razvoj ljudskih i institucionalnih kapaciteta, razvoj turizma, poljoprivrede i ruralnog razvoja**. Drugim riječima, najveći broj prioriteta za razvoj Sjevernog regiona se

²⁸ Tokom oktobra 2013. godine sprovedeno je istraživanje o kapacitetima i potrebama jedinica lokalne samouprave. U okviru istraživanja, JLS su dostavile informacije o prioritetima razvoja na lokalnom i regionalnom nivou.

odnosi na održivi rast kao pravac razvoja Crne Gore²⁹, zatim na pametan rast³⁰, i na kraju na razvoj ljudskih resursa, odnosno na inkluzivni rast.

Polazeći od prioritetnih razvojnih oblasti na nacionalnom nivou u funkciji ostvarivanja pametnog, održivog i inkluzivnog rasta, kao i prethodno navedenih ciljeva i prioriteta u strateškim planovima razvoja jedinica lokalne samouprave, ključni strateški cilj razvoja Sjevernog regiona u periodu do kraja 2020. godine je:

“Povećanje konkurentosti i ubrzan i održiv razvoj Sjevernog regiona”.

Ključne prioritetne oblasti za dostizanje ovog strateškog cilja razvoja Sjevernog regiona su:

- **Unapređenje saobraćajne infrastrukture**
- **Razvoj poljoprivrede i ruralnog razvoja**
- **Razvoj šumarstva i drvoprerade**
- **Razvoj energetike**
- **Zaštita životne sredine**
- **Razvoj turizma i kulture**
- **Razvoj ljudskih resursa, zapošljavanje, unapređenje obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite**
- **Konkurentost i inovacije**

Drugim riječima, realizacija mjera u ovim oblastima se **odnosi dominantno na održivi rast**, uz određeni dio koji obuhvata **pametan rast**, a koji se odnosi na turizam, kulturu, konkurentost i inovacije i **inkluzivni rast**, odnosno razvoj ljudskih resursa, obrazovanje, zapošljavanje, unapređenje zdravstvene i socijalne zaštite.

Pregled mjera za realizaciju aktivnosti u svakoj od prethodno navedenih prioritetnih oblasti za razvoj Sjevernog regiona, prikazan je u narednoj tabeli:

a) ODRŽIVI RAST

a1) Prioritetna oblast - Saobraćajna infrastruktura

Prioritet	Mjera
1. Unapređenje i razvoj putne infrastrukture	Izgradnja auto-puta Bar Boljare Rekonstrukcija magistralnih i regionalnih puteva Projekat unapređenja lokalne putne

²⁹ unapređenje osnovne infrastrukture, očuvanje životne sredine, poljoprivreda i ruralni razvoj

³⁰ razvoj privatnog sektora i stvaranje uslova za podizanje konkurentnosti, razvoj turizma

2. Unaprijeđenje željezničke infrastrukture	infrastrukture
Projekat modernizacije željezničke
infrastrukture |
|---|--|

a2) Prioritetna oblast - Poljoprivreda i ruralni razvoj

Prioritet	Mjera
1. Stvaranje uslova za održivo upravljanje, kroz modernizaciju proizvodnje, povećanje kvaliteta proizvoda, higijene i bezbjednosti hrane	Investicije u fizički kapital na poljoprivrednim gazdinstvima
2. Poboljšanje konkurentnosti, kao i povezivanje sa drugim sektorima prije svega sa sektorom turizma	
3. Unapređenje razvoj vodosnabdijevanja u urbanom i ruralnom području	
4. Razvoj poljoprivredne i prehrambene proizvodnje, posebno sa proizvoda sa oznakom porijekla, proizvoda sa geografskom oznakom, proizvoda sa oznakom garantovano-tradicionalnih specijaliteta, organskim proizvodima, kao i planinskim proizvodima	Investicije u fizički kapital koje se odnose na preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda Razvoj prehrambene proizvodnje sa organskim i zaštićenim geografskim porijeklom Formiranje i razvoj agro kooperativa Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima
5. Uspostavljanje snažnijeg i organizovanijeg poslovnog povezivanja u sektoru poljoprivrede sa primorskim regionom	Formiranje klastera i zajednički nastup na Primorskom regionu i izvoznim tržištima

a3) Prioritetna oblast - Šumarstvo i drvoprerađivačka industrija

Prioritet	Mjera
1. Stvaranje uslova za smanjenje negativnog uticaja klimatskih promjena na postojeći šumski potencijal i njegovu kvalitetniju iskorišćenost	Izgradnja mreže šumskih puteva Unapređenje održivosti gazdovanja šumama
2. Razvoj drvoprerađivačke industrije i stvaranje proizvoda sa višim stepenom obrade	Investicije u drvnu industriju Investicije u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima Povezivanje proizvođača u klastera i lance dobavljača

a4) Prioritetna oblast - Zaštita životne sredine

Prioritet	Mjera
1. Jačanje aktivnosti koje obezbjeđuju razvoj zaštićenih područja uz ekološku održivost	Program razvoja zaštićenih područja
2. Razvoj komunalne infrastrukture i upravljanja čvrstim otpadom i otpadnim vodama	Uspostavljanje sistema upravljanja čvrstim otpadom i izgradnja sanitarnih deponija Uspostavljen sistem i izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenja primarne i sekundarne kanalizacione mreže
3. Sanacija i rekonstrukcija lokaliteta kontraminiranih opasnim industrijskim otpadom	Sanacija i remedijacija 2 identifikovane tzv. „crne ekološke tačke“, a to su TE Pljevlja i Rudnik Šuplja stijena

a5) Prioritetna oblast: Energetika i njen razvoj korišćenjem obnovljivih energetske potencijala i boljom valorizacijom raspoloživih rudnih bogatstava

Prioritet	Mjera
1. Optimalno iskorišćavanje hidropotencijala	Revitalizacija i modernizacija postojećih elektrana Izgradnja novih postrojenja
2. Podsticanje razvoja i primjene obnovljivih izvora energije	Izgradnja malih hidroelektrana Izgradnja vjetroelektrana
3.	
4. Valorizacija rudarskih bogatstava u skladu sa uslovima iz oblasti zaštite životne sredine	Izgradnja termoelektrane Pljevlja II i sistema toplifikacije Pljevlja
5. Razvoj ušteta u snadbijevanju energijom poboljšanjem energetske efikasnosti	Obezbjeđenje institucionalnih uslova i finansijskih podsticaja za unapređenje energetske efikasnosti Racionalno korišćenje energije u saobraćaju i promocija mjera energetske efikasnosti

b) PAMETAN RAST

b1) Prioritetna oblast - Konkurentnost i inovacije

1. Uspostavljanje uslova koji će omogućiti podizanje konkurentnosti biznisa u regionu	Pojednostavljenje i pojeftinjenje administrativnih procedura
2. Obezbeđivanje uslova za unaprijeđenje potrebne poslovne infrastrukture i jačanje kapaciteta JLS	Uspostavljanje Regionalnog razvojnog centra i uspostavljanje jedinstvenog sistema nefinansijske podrške biznisu
Program jačanja kapaciteta JLS u planiranju i upravljanju strateških projekata razvoja JLS i regiona
Program razvoja biznis inkubatora
Program razvoja poslovnih zona
3. Stvoriti uslove za povezavanje privrede sa centrima znanja u cilju razvoja inovativnih potencijala, posebno u prioritetnim sektorima drvoprerade, poljoprivredne i prehrambene proizvodnje i turizma	Uspostavljanje tehnološkog parka i centra izvsnosti
Program finansijsku podrške razvoju inovativnosti preduzeća INVO
4. Primjena savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija	Stvaranje uslova za razvojem širokopojasne mreže i olakšavanje pristupa internetu svim građanima i preduzećima
5. Podsticanje poslovnog povezivanja i organizovanja MSP u klastere.	Program podrške razvoju klastera

b2) Prioritetna oblast - Turizam

1. Stvaranje uslova za ubrzaniji razvoj svih vrsta turizma vezanih za planinska područja	Privlačenje investicija u izgradnju visokokvalitetnih ugostiteljskih novih objekata
Završetak restrukturiranja postojećih turističkih objekata i dostizanja visoke kategorije
Unaprijeđenje i razvoj ski centara i ostale turističke infrastrukture
Uređenje i održavanje planinarskih i biciklističkih staza iz Nacionalne mreže staza
Postavljanje signalizacije i skloništa na odabranim panoramskim rutama;
razvoj staza za hodanje na krpljama |
|--|--|

	itd.
	Diversifikacija turističke ponude
	Povezivanje turističkog biznisa sa komplemnentarnim djelatnostima kroz razvoj klastera
2. Povezivanje turizma i poljoprivrede	Uključivanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u ponudi turističkih objekata.
3. Promocija i prezentacija kulturnog nasljeđa i kulturnih potencijala	Sanacija i adaptacija postojećih objekata kulture
	Povezivanje kulturne i turističke ponude
	Bolja iskorišćenost kulturnih potencijala za privlačenje inostranih ulaganja, posebno u oblasti kreativnih industrija i filmske ponude

c) INKLUZIVNI RAST

c1) *Prioritetna oblast – Razvoj ljudskih resursa, zapošljavanje, unapređenje obrazovanja, zdravstvene I socijalne zaštite*

1. Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima	Usaglašavanje obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada
2. U saradnji sa univerzitetskim centrima središnjeg regiona, obezbijediti razvoj potrebnih obrazovnih institucija i ljudskih kapaciteta koji će biti u funkciji razvoja prioritenih sektora	Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja
3. Podsticanje nezaposlenih lica za sticanjem novih znanja i vještina u skladu sa potrebama privrede	Razvoj cjeloživnog učenja i obrazovanja odraslih
	Programa osposobljavanja i obrazovanja nezaposlenih lica
	Program podsticanja preduzetništva i samozapošljavanja nezaposlenih lica
	Ostali programi aktivne politike zapošljavanja
4. Unapređenje zdravstvene Infrastructure	

3.3.2 Ciljevi i prioriteti razvoja Središnjeg regiona

Što se tiče **Središnjeg regiona**, ključni razvojni ciljevi utvrđeni Strateškim planovima JLS su vezani za **podsticanje privrednog rasta, razvoj infrastrukture, kao i valorizacija bogatog kulturnog i historijskog nasljeđa**. Sektorski **prioriteti** su vezani za **razvoj preduzetništva i valorizaciju raspoloživih znanja i podizanje konkurentnosti, razvoj turizma, poljoprivrede i prehrambene industrije, zaštite životne sredine, razvoj neophodnih institucionalnih kapaciteta**.

U skladu sa navedenim, opšti cilj razvoja Središnjeg regiona je:

“Ostvarenje održivog ekonomskog rasta i razvoja i ubrzano povećanje konkurentnosti”. Ovaj cilj je moguće ostvariti kroz realizaciju ključnih sektorskih prioriteta na nivou regiona.

Polazeći od prioritetnih razvojnih oblasti na nacionalnom nivou u funkciji ostvarivanja pametnog, održivog i inkluzivnog rasta, sektorskih strategija na nacionalnom nivou, strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave, kao i strateških dokumenata EU ključne prioritetne oblasti za Središnji region su:

- **Konkurentnost i inovacije**
- **Razvoj prerađivačke industrije**
- **Razvoj turizma i njegove povezanosti sa kulturnim nasljeđem,**
- **Poljoprivreda i ruralni razvoj,**
- **Zaštita životne sredine,**
- **Unapređenje saobraćajne infrastrukture**
- **Razvoj ljudskih resursa, obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike.**

Mjere za realizaciju navedenih prioriteta Središnjeg regiona u periodu do kraja 2020. godine su prikazane u nastavku.

a) PAMETAN RAST

a1) Prioritetna oblast - Konkurentnost i inovacije

Prioritet

1. Unaprediti povezavanje privrede sa naučnim i istraživačkim institucijama

Mjera

Uspostavljanja Inovaciono preduzetničkog centra
Uspostavljanje naučno tehnološkog parka
Program razvoja biznis inkubatora
Program razvoja poslovnih zona
Program za finansijsku podršku razvoju inovativnosti preduzeća INVO

2. Uspostavljanje uslova koji će omogućiti podizanje konkurentnosti biznisa u regionu	Pojednostavljenje administrativnih procedura i umanjenje opterećenja za poslovanje MSP
Unapređenje infrastrukture kvaliteta u regionu
3. Obezbeđivanje uslova za jačanje kapaciteta manje razvijenih jedinica lokalne samouprave	Uspostavljanje regionalnog razvojnog centra
Program jačanja kapaciteta JLS u planiranju i upravljanju strateških projekata razvoja JLS i regiona
Program razvoja savjetodavnih usluga, obuke i informacije za razvoj preduzetništva
4. Primjena savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija	Stvaranje uslova za razvojem širokopojasne mreže i olakšavanje pristupa internetu svim građanima i preduzećima
5. Podsticati poslovno povezivanje i organizovanje MSP u biznis klastera.	Program podrške razvoju klastera

a2) Prioritetna oblast - Prerađivačka industrija

Prioritet

1. Unaprjeđenje i restrukturiranje industrije u cilju jačanje sveukupne ekonomije
2. Stvaranje uslova za revitalizaciju industrijske infrastrukture

Mjera

- Završetak procesa restrukturiranja najznačajnijih industrijskih sistema
- Povećanje efikasnosti instrumenata za podsticanje razvoja konkurentne prerađivačke industrije
- Uspostavljanje saradnje sa strateškim investitorima

a3) Prioritetna oblast - Turizam i valorzacija kulturnog bogatstva

Prioritet

1. Stvaranje uslova za ubrzaniji razvoj turizma

Mjera

- Unaprjeđenje razvoja raspoloživih turističkih kapaciteta i potencijala
- Privlačenje domaćih i stranih investitora u izgradnju visokokvalitetnih turističkih kapaciteta
- Diverzifikacija turističke ponude i podsticanje specijalizovanih turističkih projekata
- Unaprjeđenje potencijala Skadarskog

	jezera Aktiviranje starih urbanih cjelina Uređenje i održavanje planinarskih i biciklističkih staza iz Nacionalne mreže staza; Postavljanje signalizacije i skloništa na odabranim panoramskim rutama
2. Valorizacija kulturno-istorijskih potencijala na održivi način	Realizacija projekata sa ciljem obnavljanja, revitalizacije, zaštite i promocije kulturno-istorijskog nasljeđa Projekti valorizacija kulturnog i istorijskog nasljeđa na Cetinju Pretvaranje starih fortifikacija u objekte mješovitog karakter sa odživim načinom funkcionisanja
3. Povezivanje turizma i poljoprivrede	Uključivanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u ponudi turističko ugostiteljskih objekata

b) ODRŽIVI RAST

b1) Prioritetna oblast – Energetika

Prioritet

1. Podsticanje razvoja korišćenja obnovljivih izvora energije
2. Razvoj ušteda u snabdevanju energijom poboljšanjem energetske efikasnosti

Mjera

izgradnja malih hidrocentrala
Projekat izgradnje vjetroelektrana
Obezbeđenje institucionalnih uslova i finansijskih podsticaja za unapređenje energetske efikasnosti
Racionalno korišćenje energije u saobraćaju i promocija mjera energetske efikasnosti

b2) Prioritetna oblast - Saobraćaj

Prioritet

1. Dalje unapređenje putne infrastrukture

Mjera

Izgradnja auto puta Bar-Boljare
Redovno i investiciono održavanje
Rekonstrukcija i sanacija kritičnih tačaka na državnim putevima
Projekat unapređenja lokalne putne infrastrukture
Rješavanje uskih grla na državnim putevima
Rekonstrukcija postojeće putne mreže

2. Unaprjeđenje željezničke infrastrukture	Projekat elektrifikacije pruge do Albanije
Poboljšanje pruge Beograd Bar
Povezivanje pruge Podgorica Nikšić sa BiH
3. Unaprjeđenje avio saobraćaja	Realizacija Projekata u skladu sa Master Planom razvoja aerodroma 2012-2030.

b3) Prioritetna oblast: Životna sredina

Prioritet

Mjera

1. Jačanje aktivnosti na unaprjeđenju sistema zaštite od poplava	
2. Unaprjeđenje sistema odlaganja čvrstog otpada	Izgradnja regionalnih centara za obradu otpada i sanacija neuređenih odlagališta
Izgrada sistema ocjernih voda na deponiji
3. Unaprjeđenje sistema prečišćavanja otpadnih voda i fekalnog otpada	Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i segmenata kanalizacione infrastrukture
4. Unaprjeđenje sistema vodosnabdijevanja....	
5. Izrada strateških karata buke za naročito osjetljive zone	Izrada strateških karata buke od strane Glavnog grada. Takođe, po podacima Direkcije za saobraćaj iz 2011. godine u Središnjem regionu postoje 2 glavna puta: Podgorica – Cetinje /Gornji Kokoti 3.150.222/, I put Podgorica – Danilovgrad /Curilac 3.320.707/ za koje je potrebno uraditi strateške karte buke.

b4) Prioritetna oblast - Poljoprivreda i ruralni razvoja

Prioritet

Mjera

1. Stvaranje uslova za unaprjeđenjem razvoja poljoprivrede i prerade na poljoprivrednom području regiona.	Investicije u fizički kapital na poljoprivrednim gazdinstvima
Investicije u fizički kapital koje se odnose na preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda
Razvoj slatkovodnog ribarstva sa |
|---|--|

	značajnijim potencijalom za ulov, preradu i prodaju ribe iz Skadarskog jezera.
2. Razvoj sektora vinarstva i vinogradarstva	Ulaganje u prerađivačke kapacitete, podizanje novih zasada
3. Povećanje obradivih površina	Upravljanje poljoprivrednim zemljištem, davanje državnog zemljišta u zakup

c) INKLUZIVNI RAST

C1) Prioritetna oblast - Razvoj ljudskih resursa, obrazovanje ,zapošljavanje I socijalne politike

1. Jačanje veza obrazovnog sistema i privrede u cilju prevazilaženja disbalansa u potrebnim i raspoloživim profilima na tržištu rada	Usaglašavanje obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada

Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja |
| 2. Podsticanje nezaposlenih lica za sticanjem novih znanja i vještina u skladu sa potrebama privrede | Razvoj cjeloživnog učenja i obrazovanja odraslih
Programa osposobljavanja i obrazovanja nezaposlenih lica
Program podsticanja preduzetništva i samozapošljavanja nezaposlenih lica
Ostali programi aktivne politike zapošljavanja
Aktivne mjere zapošljavanja |

3.3.3 Ciljevi i prioriteti razvoja Primorskog regiona

U Primorskom regionu, ključni razvojni ciljevi jedinica lokalne samouprave su vezani za razvoj komunalne i nove putne infrastrukture, razvoj turizma i valorizaciju kulturnog i historijskog naslijeđa. Kao sektorski prioriteti istaknuti su dalji ubrzani razvoj turizma, razvoj priobalne plovidbe, podsticanje razvoja konkurentnog preduzetništva, razvoj poljoprivrede i prerade poljoprivrednih proizvoda, bolja valorizacija morskih potencijala, razvoj neophodnih institucionalnih kapaciteta.

Polazeći od prioriteta razvojnih oblasti na nacionalnom nivou u funkciji ostvarivanja pametnog, održivog i inkluzivnog rasta, kao i prethodno navedenih ciljeva i prioriteta u strateškim planovima razvoja jedinica lokalne samouprave, strateški cilj razvoja Primorskog regiona u periodu do kraja 2020. godine je:

“Održiv ekonomski rast i povećanje konkurentnosti regiona zasnovano na razvoju turizma i komplementarnih sektora”.

Ključne prioritetne oblasti za dostizanje ovog strateškog cilja razvoja Primorskog regiona su:

- **Konkurentnost i inovacije**
- **Turizam sa kulturno- historijskim naslijeđem**
- **Energetika**
- **Zaštita životne sredine**
- **Saobraćaj**
- **Poljoprivreda i ribarstvo**
- **Razvoj ljudskih resursa, obrazovanje i zapošljavanje**

Ključne mjere za realizaciju navedenih prioriteta Primorskog regiona su date u nastavku:

a) PAMETAN RAST

a1) Prioritetna oblast: Konkurentnost i inovacije

Prioritet	Mjera
1. Razvoj MSP i komplementarnih djelatnosti vezanih za turizam	Uklanjanje administrativnih barijera i keriranje povoljnog poslovnog okruženja Unapređenje infrastrukture kvaliteta Programi podrške razvoja

	<p>preduzetništva u turizmu Finansijska i nefinansijska podrška razvoju malih i srednjih preduzeća Povećanje konkurentosti preduzeća kroz udruživanje u biznis klastere Aktivnosti na usaglašavanju poslovanja MSP sa međunarodnim standardima poslovanja</p>
2. Jačanje veze MSP sa naučnim i istraživačkim kapacitetima razvoja turizma	Razvoj turističkih kapaciteta i ponude u skladu sa savremenim trendovima
3. Razvoj i koncentracija visokospecijalizovanih industrijskih djelatnosti	Program razvoja poslovnih zona i inovativnih preuzetničkih projekata
4. Obezbeđivanje uslova za jačanje kapaciteta jedinica lokalne samouprave koje su ispod prosjeka razvijenosti	<p>Uspostavljanje regionalnog biznis centra</p> <p>Program razvoja savjetodavnih usluga, obuke i informacije za razvoj preduzetništva</p>

a2) Prioritetna oblast: Turizam i kulturno-istorijsko nasljedje

Prioritet	Mjera
1. Unapređenje razvoja turizma kao ključnog nosioca razvoja regiona dalji jačanjem turističkih kapaciteta i ponude	<p>Privlačenje investicija u oblasti novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta Unapređenje standarda i usluga postojećih smještajnih kapaciteta Stvaranje novih turističkih zona kroz pretvaranje vojnih kompleksa i industrijskih zona u turističke zone Razvoj klastera u turizmu</p>
2. Razvoj nedovoljno iskorišćenih turističkih potencijala	<p>Diversifikacija ponude zdravstvenog i wellness, kongresnog, sportskog, kulturnog, nautičkog turizma uz unapređenje lokacija pogodnih za ove vidove turizma Projekti produženja trajanja turističke sezone Uređenje i održavanje planinarskih i biciklističkih staza iz Nacionalne</p>

	mreže staza;
Postavljanje signalizacije i skloništa
na odabranim panoramskim
rutama
3. Unapređenje valorizacije i zaštite kulturne i prirodne baštine	Jačanje pravne i institucionalne
infrastrukture u cilju očuvanja i
zaštite izuzetne univerzalne
vrijednosti područja
Evidentiranje, dokumentovanje,
valorizacija i prezentacija kulturne i
prirodne baštine
Investiranje u obnavljanje, zaštitu
irevitalizaciju kulturno-istorijskog
nasljeđa
Integralna zaštita kulturne i
prirodne baštine kroz konstantnu
kontrolu lokalnog urbanog razvoja
Povezivanje kulture i turizma radi
cjelovitijeg korišćenja resursa i
razvoja kreativnih industrija,
posebno u oblasti filmske industrije
4. Povezivanje turizma i poljoprivrede	Uključivanje domaćih
poljoprivrednih proizvoda u ponudi
turističko ugostiteljskih objekata.

b) ODRŽIVI RAST

b1) Prioritetna oblast: Energetika

1. Razvoj primjene solarne energije u poslovnim objektima i domaćinstvima	Stvaranje uslova i realizacija
projekta za uspostavljanje
energetskog sistema zasnovanog
na solarnoj energiji
2. Iskorišćavanje vjetropetencijala za proizvodnju energije	Program podsticanja razvoja
vjetroelektrana
3. Razvoj ušteda u snabdevanju energijom poboljšanjem energetske efikasnosti	Obezbjeđenje institucionalnih
uslova i finansijskih podsticaja za
unapređenje energetske
efikasnosti
Racionalno korišćenje energije u
saobraćaju i promocija mjera
energetske efikasnosti

b2) Prioritetna oblast: Saobraćaj

1. Unapređenje putne infrastrukture	Realizacija projekata obilaznica oko

primorskih gradova
 Izgradnja auto puta Bar Boljare
 Redovno i investiciono održavanje
 Rekonstrukcija i sanacija kritičnih
 tačaka na državnim putevima
 Rješavanje uskih grla na državnim
 putevima
 Rekonstrukcija postojeće putne
 mreže
 Unaprijeđenje putne povezanosti
 turističkih centara sa mjestima u
 zaleđu obale

2. Stvaranje uslova za unaprijeđenje pomorskog saobraćaja Razvoj projekata priobalne plovidbe
3. Unapređenje željezničke infrastrukture
4. Unapređenje avio saobraćaja

b3) Prioritetna oblast: Poljoprivreda i ribarstvo

1. Stvaranje uslova za unaprijeđenje razvoja poljoprivrede u okviru raspoloživih obradivih površina regiona Investicije u fizički kapital na poljoprivrednim gazdinstvima koje se odnose na preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda
2. Snabdjevenost turističkih i ugostiteljskih kapaciteta Primorskog regiona Jačanje poslovnih veza između primorskog i sjevernog regiona u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije
3. Stvaranje uslova za razvoj ribarstva Program podsticanja ulova i uzgoja ribe i plodova mora
 Definisane ribarskih luka i podsticanje njihovog razvoja u pravcu izgradnje modernih centara za otkup ribe
 Povezanost i oživljavanje proizvodnih kapaciteta za preradu ribe u središnjem regionu

b4) Prioritetna oblast: Zaštita životne sredine

Prioritet

1. Stvaranje uslova za potpuno rješavanje pitanja vodosnabdijevanja

Mjera

Realizacija projekta izgradnje vodovodnih sistema

2. Unaprijeđenje sistema odlaganja otpadnih voda i fekalnog otpada	Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i pojedinih segmenta kanalizacione infrastrukture
3. Unaprijeđenje sistema odlaganja čvrstog otpada	Izgradnja regionalnog centra za obradu otpada
4. Izrada strateških karata buke za naročito osjetljive zone	Izrada strateške karte buke jer prema podacima Direkcije za saobraćaj iz 2011. godine u Primorskom regionu postoji 1 glavni put Tivat – Budva /Radanovici – 4.281.613 .
5. Sanacija i rekultivacija lokaliteta kontaminiranih opasnim industrijskim otpadom	Sanacija i remedijacija 1 identifikovane tzv. „crne ekološke tačke“, a to je Brodogradilište Bijela

c) INKLUZIVNI RAST

c1) Prioritetna oblast: Razvoj ljudskih resursa, obrazovanje i zapošljavanje

1. Uspostaviti sistemske veze između privrede i sistema obrazovanja i primjena instrumenata za analizu, praćenje i predviđanja potreba tržišta	Usaglašavanje obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja Unaprijediti i pojednostaviti proces zapošljavanja, kako bi se obezbijedila potrebna radna snaga, posebno u periodu građevinske i turističke sezone
2. Podsticanje nezaposlenih lica za sticanjem novih znanja i vještina u skladu sa potrebama privrede	Razvoj cjeloživornog učenja i obrazovanja odraslih Programa osposobljavanja i obrazovanja nezaposlenih lica Program podsticanja preduzetništva i samozapošljavanja nezaposlenih lica Ostali programi aktivne politike zapošljavanja

IV IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE

4.1 Načela na kojima se bazira realizacija strategije

Zakonom o regionalnom razvoju (Sl. list Crne Gore, br. 10/11) su utvrđena načela realizacije politike regionalnog razvoja i to su sljedeća načela:

- održivosti, kojim se doprinosi skladnom i uravnoteženom razvoju kojim se obezbjeđuje zaštita i očuvanje životne sredine i unaprjeđenje životnog standarda, uz povećanje razvojnih potencijala;
- solidarnosti, koja se ostvaruje dodatnim podsticajima razvoja jedinica lokalne samouprave koje zaostaju za prosjekom razvoja na nivou Crne Gore;
- jednakih mogućnosti, obezbjeđivanjem jednakih mogućnosti za razvoj sopstvenih potencijala jedinica lokalne samouprave;
- partnerstva i saradnje između državnih organa, jedinica lokalne samouprave i domaćih i međunarodnih organizacija i institucija;
- strateškog planiranja, koje se ostvaruje donošenjem i sprovođenjem strategije regionalnog razvoja i strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave;
- udruživanja finansijskih sredstava iz različitih izvora za sprovođenje strategije regionalnog razvoja i strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave;
- praćenja i vrednovanja, sistematskim praćenjem i vrednovanjem sprovođenja politike regionalnog razvoja radi povećanja efikasnosti i efektivnosti uticaja na regionalni razvoj;
- samostalnosti jedinica lokalne samouprave, sprovođenjem politike u oblasti regionalnog razvoja u skladu sa Ustavom i zakonom;
- javnosti, objavljivanjem razvojnih dokumenata i kriterijuma na osnovu kojih se utvrđuje stepen razvijenosti jedinice lokalne samouprave.

Implementacija Strategije regionalnog razvoja u periodu 2014-2020. godina, treba da se zasniva na prethodno navedenim načelima. Poštujući ova načela, u narednom periodu je potrebno dalje razvijati, odnosno nadograđivati postojeći institucionalni okvir koji će doprinijeti ostvarivanju konkretnih pozitivnih efekata u primjeni Strategije.

4.2 Institucionalni okvir

Sprovođenje Strategije regionalnog razvoja i koordinaciju aktivnosti sprovođenja politike regionalnog razvoja vrši Ministarstvo ekonomije. U okviru Ministarstva, organizaciona cjelina zadužena za politiku regionalnog razvoja je Direktorat za razvoj. Pored Ministarstva, ključni institucija za vođenje politike regionalnog razvoja je Potpredsjednik Vlade za regionalni razvoj, kao i savjetodavno tijelo Vlade - Partnerski savjet za regionalni razvoj. S obzirom da politika regionalnog razvoja ima multidimenzioni i multisektorski karakter, u procesu implementacije politike učestvuju, shodno svojim nadležnostima, različita ministarstva i institucije na nacionalnom nivou, kao i administrativne jedinice na lokalnom nivou.

Polazište u identifikaciji institucija koje učestvuju u procesu kreiranja i implementacije Strategije se nalazi u Zakonu o regionalnom razvoju, član 9, koji navodi:

„U pripremi i sprovođenju politike regionalnog razvoja dužni su da učestvuju organi državne uprave nadležni za poslove: finansija; uređenja prostora i zaštite životne sredine; poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; turizma; saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija; energetike; industrije; preduzetništva, odnosno malih i srednjih preduzeća; razvoja; prosvjete i nauke; rada i socijalnog staranja; informacionog društva; zdravlja; kulture; sporta; evropskih integracija; javne uprave; Investiciono-razvojni fond Crne Gore; Zavod za zapošljavanje Crne Gore; Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija; jedinice lokalne samouprave i drugi organi i organizacije koje obavljaju poslove kojima se podstiče regionalni razvoj.

Organi i organizacije iz stava 1 ovog člana dužni su da planove i programe kojima se podstiče regionalni razvoj usaglase sa Strategijom.“

Imajući u vidu zakonsko uporište, kao i praktično iskustvo u konsultativnom procesu kreiranja Strategije, institucije koje participiraju u procesu pripreme i implementacije Strategije su date u sljedećem pregledu:

Tabela 15: Organi državne uprave i drugi organi i organizacije koje obavljaju aktivnosti kojima se podstiče regionalni razvoj

Kabinet potpredsjednika Vlade za regionalni razvoj
Ministarstvo ekonomije/Direkcija za MSP
Ministarstvo održivog razvoja i turizma/Direkcija javnih radova/ Agencija za zaštitu životne sredine
Ministarstvo zdravlja
Ministarstvo saobraćaja i pomorstva/Direkcija za saobraćaj/ Direkcija za željeznice
Ministarstvo nauke
Ministarstvo prosvjete
Ministarstvo finansija

Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija
Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije
Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
Ministarstvo kulture
Investiciono-razvojni fond Crne Gore
Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija
Zavod za zapošljavanje Crne Gore
Jedinice lokalne samouprave
Zajednica opština
Privredna komora Crne Gore
Unija poslodavaca Crne Gore
Montenegro biznis alijansa
Drugi organi i organizacije koje obavljaju poslove kojima se podstiče regionalni razvoj

Ministarstvo ekonomije ima dvostruku ulogu u procesu implementacije strategije. Pored koordinirajuće uloge, kao i uloge praćenja i izvještavanja o implementaciji Strategije, u određenim segmentima, imajući u vidu sektor energetike, preduzetništva i industrije, ministarstvo ima direktnu odgovornost za implementaciju strategije u ovim oblastima. U svim ostalim oblastima, nadležnost za implementaciju Strategije pripada ostalim resorima u Vladi.

Imajući u vidu određene poteškoće u realizaciji Strategije regionalnog razvoja u prethodnom periodu, kako u dijelu koordinacije između ministarstava i drugih organa državne uprave, tako i u smislu koordinacije i komunikacije centralnog i lokalnog nivoa vlasti, neophodno je u narednom periodu razmotriti proširenje odnosno unapređenje ove institucionalne infrastrukture. Na ovaj način bi se istovremeno doprinijelo ostvarivanju ključnih razvojnih prioriteta na nivou regiona, kao i na nacionalnom nivou.

Institucionalna nadogradnja odnosno unapređenje insitucionalne infrastrukture za regionalni razvoj u kontekstu implementacije predmetne Strategije za narednih sedam godina bi zapravo podrazumijevalo jačanje ove infrastrukture na nivou svakog od tri regiona.

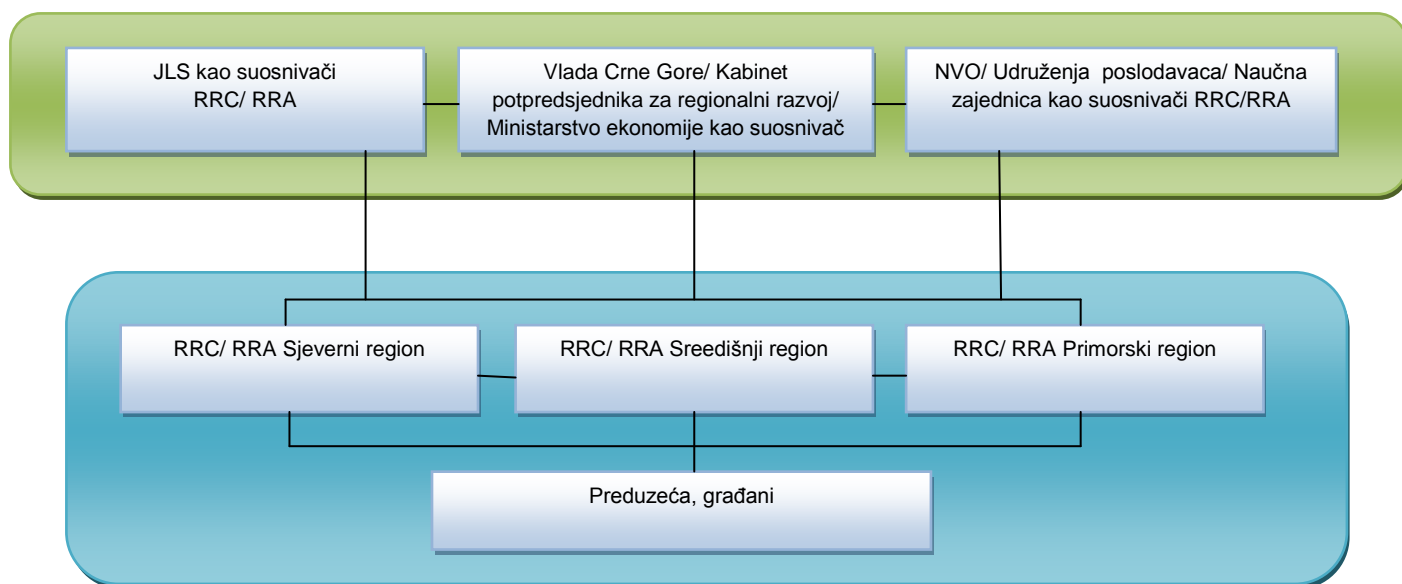
Institucionalnu infrastrukturu za implementaciju Strategije regionalnog razvoja na regionalnom nivou, mogu činiti institucije koje mogu biti osnovane:

- Od strane Vlade
- Od strane jedinica lokalne samouprave
- Kroz javno-privatno partnerstvo.

Polazeći od dosadašnje implementacije Strategije regionalnog razvoja, kao i činjenice ograničenih budžetskih resursa za osnivanje novih institucija za implementaciju Strategije regionalnog razvoja, ovom Strategijom se predviđa unapređenje institucionalne infrastrukture za implementaciju politike regionalnog razvoja, na osnovu jednog od tri moguća modela, koji se dominantno zasnivaju na daljem razvoju **međupštinske saradnje u skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi (Sl. list Crne Gore**", br. 88/09, 03/10 i 38/12). Unapređenje institucionalne infrastrukture za regionalni razvoj kroz predložene bi se realizovalo uz istovremeno **povezivanje sa organima državne uprave** koji na nacionalnom nivou učestvuju u implementaciji politike regionalnog razvoja, ali i **uz uključivanje privatnog i nevladinog sektora**.

Prvi analizirani model unapređenja insitucionalne infrastrukture za implementaciju Strategije i politike regionalnog razvoja na regionalnom nivou bi se dominantno trebao zasnivati na partnerstvu između jedinica lokalne samouprave i Vlade sa jedne strane i privatnog i nevladinog sektora i naučne zajednice sa druge strane. Drugim riječima, pored postojeće institucionalne infrastrukture na nacionalnom nivou, u cilju ostvarenja pune implementacije Strategije regionalnog razvoja i povećanja kvaliteta života na nivou svakog od tri geografska regiona u Crnoj Gori, moguće je osnovati **regionalni razvojni centar ili regionalnu razvojnu agencija (u skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju)**. Regionalni razvojni centar ili Regionalna razvojna agencija bi mogao biti osnovan **kao privredno društvo sa ograničenom odgovornošću neprofitnog karaktera**, a osnivači bi bili jedinice lokalne samouprave na nivou regiona ili dijela regiona (kao većinski osnivači), Vlada (kao jedan od osnivača sa udjelom od najviše 10% kapitala), udruženja poslodavaca, nevladine organizacije, naučna zajednica i sl.

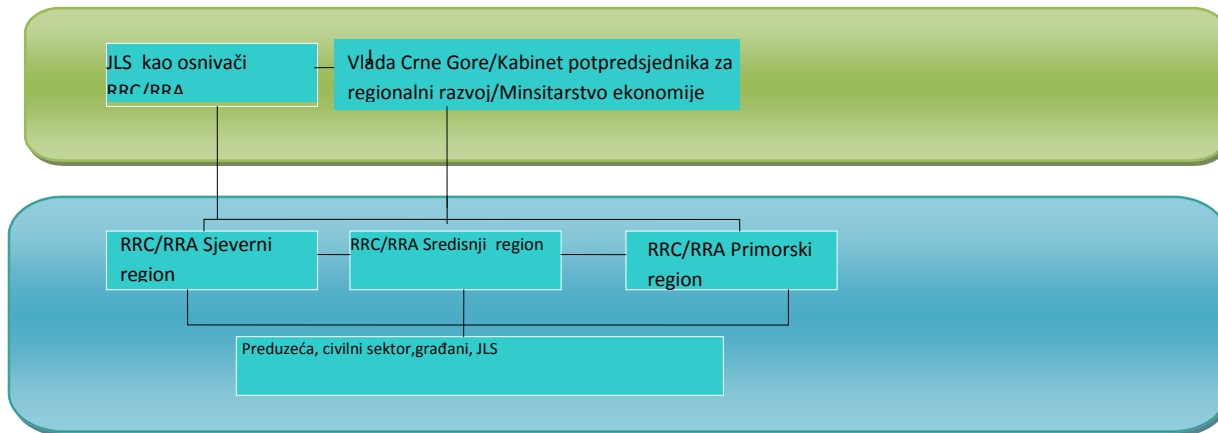
Finansiranje regionalnih razvojnih centara bi se, prema ovom modelu vršilo iz sopstvenih prihoda, a ostatak na osnovu transfera jedinica lokalne samouprave, Vlada i nevladin sektor koje su osnivači RRC-a. Pri tome bi glavni doprinos osnivača mogao biti ostvaren kroz ustupanje zaposlenih, odnosno svaka jedinica lokalne samouprave bi za rad RRC/RRA mogla ustupiti zaposlenog čija bi zarada predstavljala kontribuciju te jedinice lokalne samouprave u radu RRC-a. Kontribuciju bi na isti način mogli obezbijediti i ostali osnivači. Drugim riječima, ukoliko, opština A ima zaposlenog sa odličnim znanjem i iskustvom u oblasti javnih nabavki, opština B ima službenika sa odličnim znanjem i iskustvom u oblasti finansija, opština C u oblasti pripreme aplikacija za finansiranje iz EU fondova ili kredita, opština D u oblasti marketinga i promocije itd, onda svaka od ovih JLS treba da razmotri mogućnost ustupanja ovih službenika RRC-u, kako bi se na ovaj način kroz sinergijski efekat i zajedničko korišćenje najkompetentnijih zaposlenih, doprinijelo ostvarivanju zajedničkih međupštinskih ciljeva. Grafički prikaz prvog modela unapređenja institucionalne infrastrukture je sljedeći:

Drugi model unapređenja institucionalne infrastrukture za implementaciju Strategije regionalnog razvoja je takodje zasnovan na unapređenju institucionalne infrastrukture za regionalni razvoj kroz jačanje međuopštinske saradnje (na osnovu Zakona o lokalnoj samoupravi), uz učešće Vlade. Primjenom ovog modela bi se mogao osnovati **regionalni razvojni centar ili regionalna razvojna agencija**, na nivou konkretnog regiona i to kao privredno društvo neprofitnog karaktera, koje bi bilo u vlasništvu svih ili većine jedinica lokalne samouprave na nivou regiona i Vlade. Pri tome regionalni razvojni centar ili regionalna razvojna agencija bio bi osnovan kao društvo sa ograničenom odgovornošću čiji su većinski osnivači jedinice lokalne samouprave, dok bi Vlada imala učešće od najviše 10%.

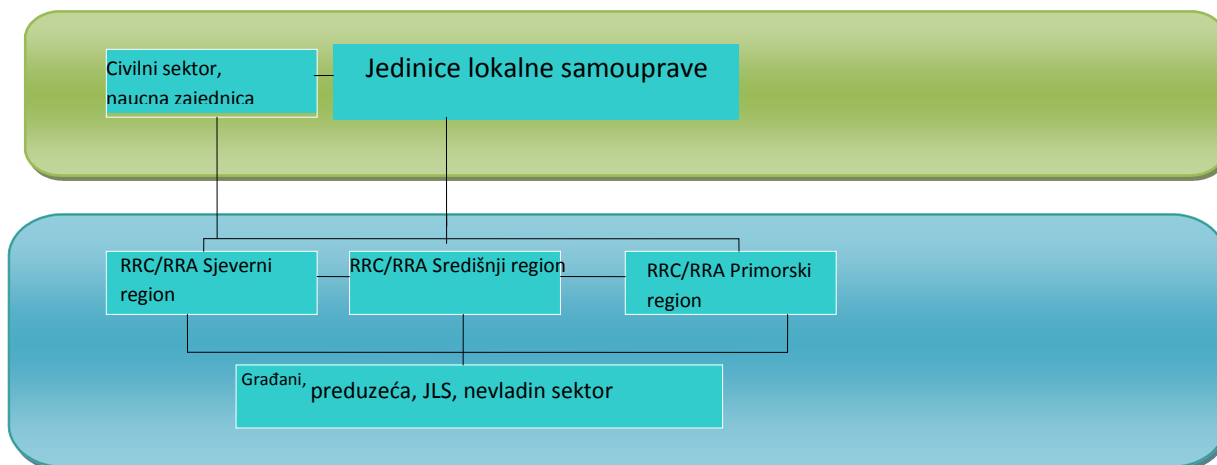
Regionalni razvojni centri ili regionalne razvojne agencije, kao veza centralnog i lokalnog nivoa vlasti u cilju doprinosa lokalnom i regionalnom ekonomskom razvoju bi hijerarhijski bile direktno povezane sa osnivačima, odnosno jedinicama lokalne samourave i Vladom, odnosno resorom nadležnim za regionalni razvoj.

Na osnovu ovog modela, grafički je prikazana institucionalna infrastruktura za realizaciju Strategije regionalnog razvoja na sljedeći način:

Treći model, unapređenja institucionalne infrasturkture za implementaciju Strategije regionalnog razvoja je takodje zasnovan na unapređenju institucionalne infrastrukture za regionalni razvoj kroz jačanje međuopštinske saradnje. Ovaj model se razlikuje od prethodna dva u tome što bi osnivači **regionalnih razvojnih centara odnosno regionalnih razvojnih agencija** bile samo jedinice lokalne samouprave bez učešća Vlade (kako je prikazano na sljedećem grafiku).

Finansiranje regionalnih razvojnih centara bi se vršilo 30% iz sopstvenih prihoda, a ostatak na osnovu transfera jedinica lokalne samouprave koje su osnivači RRC-a, kao i ostalih osnivača (osim Vlade). Pri tome bi glavni doprinos jedinica lokalne samouprave bio kroz ustupanje zaposlenih, odnosno svaka jedinica lokalne samouprave bi za rad RRC/RRA mogla ustupiti zaposlenog čija bi zarada predstavljala kontribuciju te jedinice lokalne samouprave u radu RRC-a. Drugim riječima, ukoliko, opština A ima zaposlenog sa odličnim znanjem i iskustvom u oblasti javnih nabavki, opština B ima službenika sa odličnim znanjem i iskustvom u oblasti finansija, opština C u oblasti pripreme aplikacija za finansiranje iz EU fondova ili kredita, opština D u oblasti marketinga i promocije itd, onda svaka od ovih JLS treba da razmotri mogućnost ustupanja ovih službenika RRC-u, kako bi se na ovaj način kroz sinergetski efekat i zajedničko korišćenje najkompetentnijih zaposlenih, doprinijelo ostvarivanju zajedničkih međuopštinskih projekata, podrške privredi i uopšte razvojnih ciljeva na nivou regiona. Institucionalna infrastruktura prema trećem modelu bi izgledala ovako:

Prema prethodno navedenom modelu, regionalni razvojni centar/regionalna razvojna agencija se, po mogućnosti, treba osnovati u jedinici lokalne samouprave koja je najmanje razvijena u regionu.

Osnovne uloge regionalnih razvojnih centara/regionalnih razvojnih agencija, prema svakom od modela, bi bile dominantno fokusirane na nefinansijske usluge kroz konsalting i mentoring, specijalizovane obuke ali i implementaciju grant šema, implementaciju projekata međuopštinske saradnje finansiranih iz EU fondova ili iz lokalnih bužeta itd. Drugim riječima, uloga ovih institucija na nivou regiona bi se odnosila na podršku jedinicama lokalne samouprave koje su njihovi osnivači, kao i preduzećima iz tih jedinica lokalne samouprave, i ova uloga regionalnog razvojnog centra/agencije bi se realizovala kroz sljedeće zadatke:

- Jačanje veze i koordinacije između aktera regionalnog razvoja na centralnom i lokalnom nivou
- Jačanje koordinacije u vezi sa investicijama i donacijama na lokalnom i centralnom nivou
- Podrška u pripremi i realizaciji strateških planova razvoja opština
- Podrška u razvoju osnovne i poslovne infrastrukture na teritoriji kojoj pripada
- Podrška preduzećima i ostalim organizacijama kroz grantove
- Nefinansijska podrška koja obuhvata: promociju tehnologije, kreativnosti i inovativnosti, pripremu biznis planova, podršku u izradi projektne dokumentacije, podršku u pripremi aplikacija za finansiranje projekata iz kredita i EU fondova itd;

- Implementacija projekata finansiranih iz EU fondova
- Promotivna uloga i marketing u cilju privlačenja stranih investicija u region, kao i promocije izvoza (naročito za oblasti turizma i poljoprivrede)
- Jačanje kapaciteta kroz proces obuka za jedinice lokalne samouprave i preduzeća i organizacije u jedinicama lokalne samouprave, identifikaciju dobrih praksi, kroz prekograničnu, medjuregionalnu i međunarodnu saradnju.
- Podsticanje inovativnosti i pomoć u povezivanju firmi sa centrima znanja (institutima, laboratorijama, univerzitetom, specijalizovanim i akreditovanim konsultantskim kućama),
- Obezbeđivanje podrške u poslovnom organizovanju u klastere lokalnog i regionalnog tipa
- Pomoć preduzećima u dobijanju podrške od bankarskog/finansijskog sektora, itd.

Regionalni razvojni centri ili regionalne razvojne agencije bi istovremeno bile umrežene sa ostalim institucijama na regionalnom i nacionalnom nivou, naročito onima koje imaju za cilj podršku razvoju preduzetništva. Drugim riječima, regionalni razvojni centri, čiji su većinski osnivači jedinice lokalne samouprave, bi direktno saradivali i sa regionalnim biznis centrima ili bi čak iz njih i mogli nastati³¹, kao i sa:

- Biznis Inkubatorima
- Centrima izvrsnosti
 - i. trening centrima
 - ii. filijalama Zavoda za zapošljavanje
 - iii. turističkim organizacijama
 - iv. kancelarijama Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja
 - v. kancelarijama udruženja privatnog sektora
 - vi. kancelarijama Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore
 - vii. agencija osnovane uz podršku donatora koje podržavaju lokalni razvoj
- Tehnološkim parkovima - regionalni nivo
- Udruženjima MSP.

Regionalni razvojni centar/agencija bi, pored direktne povezanosti sa opštinama kao osnivačima, na nacionalnom nivou bio povezan sa Ministarstvom ekonomije koje koordinira i vrši monitoring implementacije Strategije regionalnog razvoja, kao i drugim resorima u Vladi koji vrše poslove od značaja za regionalni razvoj.

Pored doprinosa implementaciji Strategije regionalnog razvoja, regionalni razvojni centri/regionalne razvojne agencije će takođe imati veliki značaj u implementaciji strateških

³¹ Trenutno je u procesu izgradnje regionalni iznisi centar u Opštini Berane koji se odnosi na 5 JLS, a koji treba da obezbijedi podršku razvoju preduzetništva u 5 JLS. O vremenom može prerasti u regionalni razvojni centar ili regionalnu razvojnu agenciju

planova razvoja, kao i povećanja konkurentnosti preduzeća i cjelokupne privrede konkretnog regiona. Polazeći od sva tri analizirana modela, može se zaključiti da je **prvi model** u postojećoj situaciji preporučljiv kao najracionalniji i najučinkovitiji, zbog čega se preporučuje kao model unapređenja institucionalne infrastrukture za regionalni razvoj.

4.3 Koordinacija sprovođenja strategije

Imajući u vidu veliki broj ministarstava i institucija u čijoj nadležnosti je sprovođenje politike regionalnog razvoja, od velike važnosti je koordinacija tog procesa. Imajući u vidu da administrativni kapaciteti postoje na lokalnom i nacionalnom nivou, ali ne na regionalnom nivou, značaj koordinacije dobija još više na težini. Ministarstvo ekonomije, sa raspoloživim kapacitetima u okviru Direktorata za razvoja, uz savjetodavnu podršku Partnerskog savjeta za regionalni razvoj, je zaduženo da upravlja tim procesom, kako bi se obezbijedilo efikasno i efektivno sprovođenje Strategije regionalnog razvoja.

U tom cilju, neophodno je unapređivati odgovarajući sistem monitoring i informisanja, kako bi Ministarstvo ekonomije raspolagalo sa kvalitetnim i pouzdanim podacima o implementaciji strategije. Na tim osnovama je neophodno i razraditi odgovarajući sistem evaluacije ostvarenosti Strategije, kako bi se mogla izvršiti i procesna efekata realizovanih aktivnosti i ostvarenosti utvrđenih ciljeva.

Takođe, radi stvaranje uslova za efikasno i efektivno institucionalno i organizaciono usklađivanje koje omogućava saradnju svih nivoa uprave i kreiranje partnerstva u implementaciji razvojnih projekata, nophodno je:

- poboljšati i proširiti kapacitete Ministarstva ekonomije, odnosno Direktorata za razvoj, kako bi zadatke iz svoje nadležnosti, kao i one proistekle iz nadležnosti Partnerskog savjeta, mogli da obavljaju na najefikasniji i najefektivniji način;
- rad Partnerskog savjeta učiniti znatno efikasnijim i efektivnijim, kako bi se dijalog i partnerstvo predstavnika sva tri sektora odvijao kontinuirano u svim fazama kreiranja, implementacije i ocjene ostvarenosti Strategije regionalnog razvoja;
- unaprijediti međuopštinsku saradnju, posebno u procesu identifikovanja, kreiranja i privlačenja fondova za realizaciju i upravljanju realizacijom zajedničkih projekata na regionalnom nivou;
- podstaći unaprjeđenje uloge i rada zajednice opština, kako bi obezbijedili bolju komunikaciju i saradnju opština na regionalnom nivou, koja bi rezultirala konkretnim projektnim aktivnostima.
- intenzivirati podsticanje saradnje javnog i privatnog sektora u procesu kreiranja i implementacije razvojnih projekata;

- uspostaviti efikasan sistem monitoringa i informisanja, koji će uz elektronsku bazu podataka o razvojnim projektima, omogućiti Ministarstvu prometno prikupljanje potrebnih informacija i na tim osnovama biti u stanju da realizuje aktivnosti koje će podsticati efikasnu implementaciju Strategije.
- uspostaviti nedostajuću institucionalnu infrastrukturu koja bi mogla da omogući realizaciju integrisane podrške na regionalnom nivou, a koja bi bila posebno orijentisana na podršku preduzećima i jedinicama lokalne samouprave;
- unaprijediti saradnju između Ministarstva ekonomije, Partnerskog savjeta i Monstata sa ciljem boljeg praćenja efekata preduzetih mjera na nivou JLS i regiona, kroz definisanje indikatora poput BDP na nivou regiona i ostalih indikatora za praćenje politike regionalnog razvoja.

V FINANSIRANJE REGIONALNOG RAZVOJA

5.1 Tri scenarija finansiranja regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina

Finansiranje regionalnog razvoja, a time i realizacije Strategije regionalnog razvoja, definisano je Zakonom o regionalnom razvoju gdje se definiše da će se podsticanje regionalnog razvoja bazirati na »udruživanju finansijskih sredstava iz različitih izvora za sprovođenje strategije regionalnog razvoja i strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave«.

Finansiranje ključnih pravaca razvoja, ciljeva i prioriteta definisanih u Strategiji regionalnog razvoja do kraja 2020. godine će zavisiti od godišnjeg Zakona o budžetu Crne Gore, godišnjih budžeta jedinica lokalne samouprave, EU fondova i ostalih donacija, kao i kredita.

Finansijski nacrt Strategije regionalnog razvoja za 2014-2020. se zasniva na tri scenarija finansiranja. Svi su utemeljeni na realnim pretpostavkama u smislu konzistentnosti sa **Pretpristupnim ekonomskim programom Crne Gore za period 2014-2016. godina**, a razlika je u ambicioznosti i prioritetima, koje će Crna Gora dodijeliti regionalnom razvoju u posmatranom periodu. S obzirom da se Pretpristupni ekonomski program Crne Gore odnosi na period 2014-2016. godina, onda se istovremeno odnosi i na dio razdoblja trajanja Strategije regionalnog razvoja, koja je predviđena za razdoblje 2014-2020³², **tako da se najveći fokus u projekcijama realizacije Strategije odnosi na period 2014-2016. godina**. Tri scenarija finansiranja su:

1. Pozitivan scenario
2. Realni scenario
3. Pesimistički scenario

Pozitivan scenario se zasniva na sljedećim pretpostavkama:

- Da obim finansiranja iz državnog budžeta ostane jednak kapitalnom budžetu, što za period do kada važi Pretpristupni ekonomski program do kraja 2016. treba da iznosi oko 105 miliona EUR godišnje, a za period do kraja 2020. godine oko oko 730 miliona eura³³. Iz perspektive utemeljenosti i realnosti ove pretpostavke, treba imati u vidu, da: *(a) se finansiranje regionalnog razvoja ne odnosi samo na kapitalne izdatke, (b) da je regionalni razvoj u ovoj strategiji shvaćen na širi način i (c) da je dosadašnja realizacija rashoda za regionalni razvoj nadmašila realizaciju kapitalnog budžeta između 10 i 30%.*

³² U okviru Nove finansijske perspektive EU, umjesto Pretpristupnog ekonomskog programa (PEP), Crna Gora će pripremati Program ekonomskih reformi i Program konkurentnosti i rasta koji će biti konzistentni sa ciljevima i prioritetima ključnih strateških razvojnih dokumenata

³³ Projekcija je urađena shodno kapitalnom budžetu u 2014. godini

- Da obim kredita i IPA sredstava ostaje na istom nivou kao i do sada, odnosno prosječno 45 i 35³⁴ miliona eura godišnje, respektivno.
- Da se obim ostalih donacija se kreće od 6 do 15 miliona eura godišnje u prosjeku³⁵.
- Doprinos finansiranja regionalnog razvoja od strane jedinica lokalne samouprave iznosio bi 50% njihovog kapitalnog budžeta.

Po pozitivnom scenariju regionalnom razvoju *bilo bi namijenjeno najmanje 230 miliona eura prosječno godišnje* ili 6,2% BDP-a³⁶.

Realni scenario zasniva se na sledećim pretpostavci da se obim finansiranja regionalnog razvoja za period 2014-2020. zadrži na dosadašnjem nivou u poredjenju sa BDP, odnosno znači dosadašnjih 5% BDP, u prosjeku godišnje³⁷. Za period koji pokriva Prepristupni ekonomski program, 2014-2016. godina, to prosječno na godišnjem nivou znači, *187 miliona eura ukupno za regionalni razvoj*. Od toga bi 50% trebalo biti finansirano iz državnog budžeta ili 2,5% BDP, što je blizu dosadašnje realizacije, odnosno iz budžeta bi se trebalo obezbijediti u prosjeku 93 miliona eura godišnje. Istovremeno to predstavlja u prosjeku 89% kapitalnog budžeta godišnje.

Pesimistički scenario se zasniva na restriktivnim pretpostavkama, koje znače ostvarivanje nominalnog iznosa realizacije rashoda za regionalni razvoj iz perioda 2011-2012. i u periodu 2014-2016. godine, a poslije toga, ostvarivanje njihovog realnog obima do kraja 2020. godine. To bi značilo da bi ukupni iznos planiranih rashoda za regionalni razvoj za 2014-2016. trebao, biti oko 160 miliona eura godišnje, ili oko 1,1 milijarda EUR za period 2014-2020. Pri tome je preporučljivo da se ovaj scenario zasniva na pretpostavkama iz Pravaca razvoja Crne Gore, gdje se u tabeli 26 navodi da ukupno raspoloživa sredstava za razdoblje 2013-2016. godine koja u prosjeku iznose 150 miliona EUR godišnje ali u taj iznos nijesu uključene jedinice lokalne samouprave. Struktura finansiranja po pesimističkom scenariju bila bi sljedeća:

- Iz strukture finansiranja na državnom nivou, u dokumentu "*Pravci razvoja 2013-2016*" polazi se od toga da se za regionalni razvoj dodjeluje otprilike 75% svih razvojnih rashoda. Na osnovu te pretpostavke, a imajući u vidu raspoloživa sredstava državnog budžeta, moglo bi se zaključiti, da bi za regionalni razvoj trebalo biti na raspolaganju minimalno 60 miliona EUR godišnje za period 2014-2016. godina. To bi predstavljalo oko 57% kapitalnog budžeta na državnom nivou, šta se u poređenju sa dosadašnjom realizacijom čini vrlo niskim procentom. Na bazi prethodne pretpostavke o 75% udjela regionalnog razvoja u Pravcima razvoja Crne Gore, može se još procjeniti, da bi dodatno

³⁴ U vrijeme pripreme ovog poglavlja alokacija IPA sredstava za Crnu Goru još nije bila poznata, ali je procjena na oko 35 miliona EUR godišnje.

³⁵ Uz sistematičan pristup, po mogućnosti podržan tehničnom podrškom i investicijama u izgradnju institucionalnih kapaciteta iz donacija, a takva pretpostavka čini se realnom.

³⁶ Kada se tome dodaju investicije za izgradnju auto-puta, predviđeni iznos sredstava za regionalni razvoj je mnogo viši.

³⁷ Kada se tome doda iznos investicija u izgradnju auto-puta Bar-Boljare, ovaj iznos će biti mnogo viši.

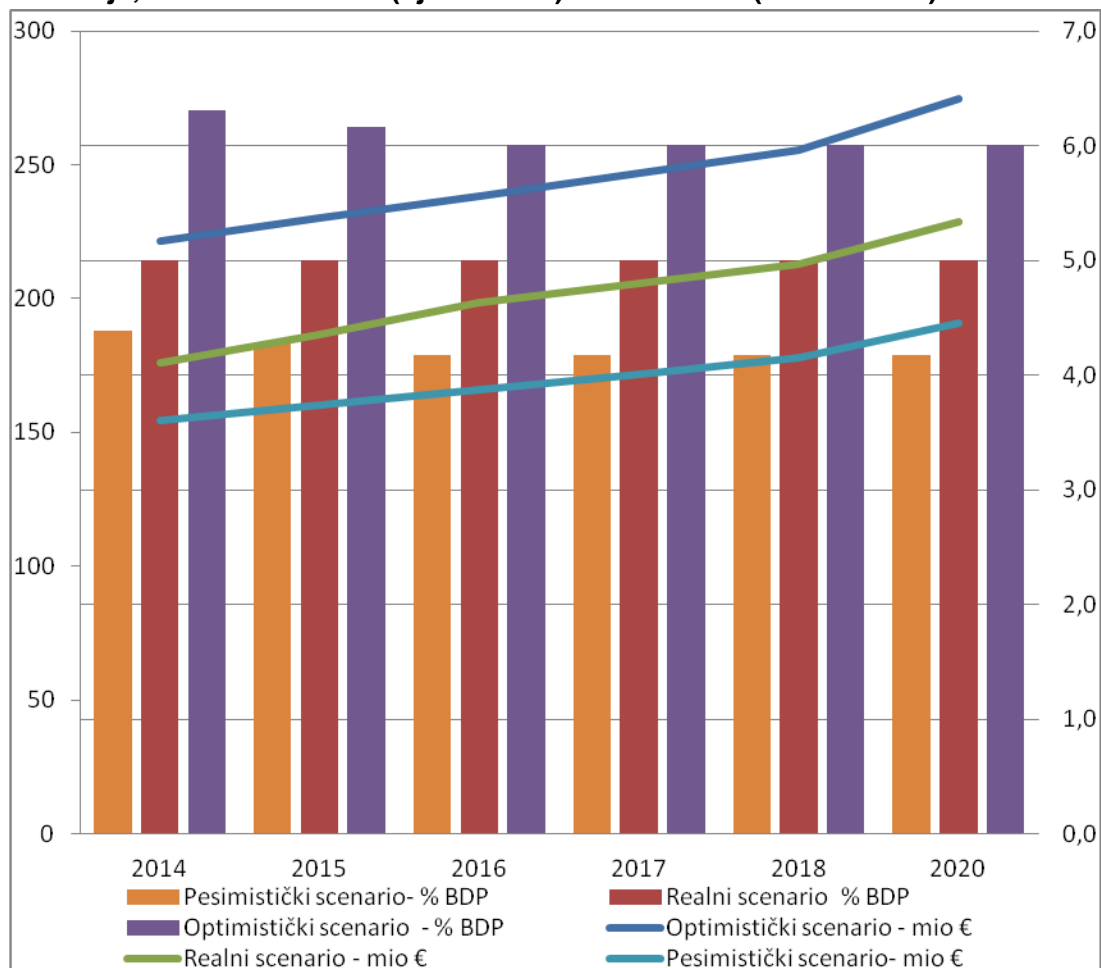
trebalo biti na raspolaganju još 25 miliona EUR kredita godišnje, za investicije u regionalni razvoj.

- Obim finansiranja iz IPA sredstava bi trebao biti na istom nivou kao do sada, ali iz drugih donacija bilo bi potrebno oko 15 miliona EUR, što je relativno nerealno, imajući u vidu da se donatori generalno povlače iz Crne Gore.
- Na lokalnom nivou, obim finansiranja opština iz njihovih sopstvenih budžeta i iz kredita trebao bi porasti za 40%, odnosno sa dosadašnjih 21 na 29 miliona EUR, da bi se mogao održati ukupni dosadšnji obim finansiranja regionalnog razvoja (u nominalnom iznosu).

U skladu sa navedenim scenarijima, okvirna procjena za period 2014-2020. godina je da bi za regionalni razvoj u Crnoj Gori trebalo imati na raspolaganju ukupno između 1,2 milijarde EUR po pesimističkom scenariju, do 1,43 milijarde EUR po realnom i 1,73 milijarde EUR po optimističkom scenariju³⁸.

³⁸ Pri čemu je ovaj iznos mnogo viši kada se uključi investicija izgradnje auto-puta Bar-Boljare, s obzirom daje vrijesnost izgradnje prve dionice 800 miliona EUR

Grafik 13: Scenariji finansiranja regionalnog razvoja u periodu 2014-2020 na osnovu tri scenarija; u milionima EUR (lijeva skala) i kao % BDP (desna skala)

Izvor: Projekcije GIZ-a i Ministarstva ekonomije na osnovu Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014., Pravaca razvoja CG 2013-2016. i PEP-a

5.2 Finansiranje regionalnog razvoja po pravcima razvoja i regionima³⁹

Prikaz finansiranja regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina, polazi **od realnog scenarija kao najutemeljenijeg**, koji se zasniva na pretpostavki izdvajanja najmanje 5% BDP-a godišnje za implementaciju Strategije regionalnog razvoja.

Jednu od polaznih pretpostavki za dalju analizu finansiranja realizacije Strategije regionalnog prema realnom scenariju, predstavlja dokument "Pravci razvoja Crne Gore za period 2013-2016. godina", koji u tabeli 29 opredeljuje ciljnu alokaciju investicija/razvojnih mjera izmedju tri oblasti na sljedeći način: **25% za pametni, 65% za održivi i 10% za inkluzivni rast**. Predložena struktura finansiranja ne može se direktno upotrijebiti za regionalni razvoj, koji ipak predstavlja mnoštvo ukupnih razvojnih mjera, ali daje usmerenje u kojem pravcu bi trebao da ide i regionalni razvoj. Istovremeno, **prioritetne oblasti u realizaciji vizije i cilja Strategije regionalnog razvoja 2014-2020. godina se direktno vezuju za pravce razvoja Crne Gore, što dodatno ukazuje na neophodnost konzistentnosti sa strukturom finansiranja iz Pravaca razvoja Crne Gore 2013-2016. godina (PRCG)**.

Tabela 16: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po oblastima politika; %

	PRCG predložena struktura Σ (a)	RR realizacija (b)	PRCG vs. RR (c) = (a) – (b)		Predložena struktura Strategije RR (d)	Predlog vs. Realizacija (e) = (d) – (b)
Pametan rast	25	11	14	↑↑	19	8
Održivi rast	65	84	-19	↓↓	73	-11
Inkluzivan rast	10	5	5	↑	8	3
Ukupno	100	100			100	

Izvor: Ministarstvo finansija; Ministarstvo ekonomije/GIZ –kalkulacije u okviru izrade Strategije

Prethodna tabela u kolonama (a) do (c) prikazuje poređenje između predložene strukture iz PRCG i strukture realizacije postojećih mjera u oblasti regionalnog razvoja. U **inkluzivni rast** se u dosadašnjem periodu investiralo 50% sredstava predloženih u PRCG, dok je **obim investicija** za pametan rast bio više nego dvostruko manji (od predloženih 25% godišnje je realizovano 11%). Obrnuta je slika na strani **održivog rasta i infrastrukture**, gdje je obim finansiranja za 19 procentnih poena iznad predloženog procenta u PRCG (84% u odnosu na 65% predloženih u PRCG).

U smislu optimalne strukture za finansiranje regionalnog razvoja pri tome ipak treba uzeti u obzir, **da će i u narednom periodu do kraja 2020. godine, investicije u infrastrukturu (koja se vezuje za održivi rast), u realizaciji Strategije regionalnog razvoja biti zastupljene**

³⁹ Ova projekcija je razvijena bez projekcije investicija koje se odnose na izgradnju prve dionice Auto-puta Bar-Boljare i još nekoliko ključnih kapitalnih investicija (uglavnom u turizmu) u narednim godinama, čija je vrijednost prema PEP-u oko 4 milijarde EUR. Time se realno može očekivati da će iznos sredstava za realizaciju Strategije regionalnog razvoja biti mnogo viši.

iznad prosjeka, ali bi se u isto vreme trebao povećati udio investicija usmjeren u **pametan kao i u inkluzivan rast**. Pri tome se proilazi od sljedećih pretpostavki:

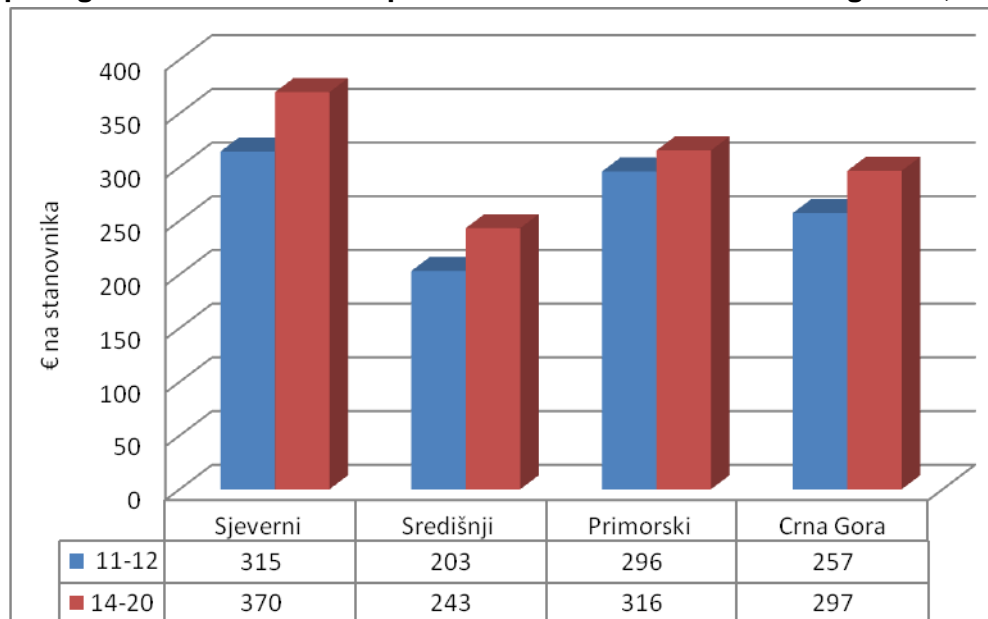
1. da se obim finansiranja za infrastrukturu na stanovnika održi na istom nominalnom nivou kao u periodu 2011-2012. godina;
2. dok se intenzitet investicija po stanovnika za pametni i inkluzivni rast poveća.

Iz toga proilazi **predložena struktura finansiranja** Strategije regionalnog razvoja iz kolone (d) tabele 16, po kojoj bi udio za pametan rast porastao za 8 procentih poena, odnosno na 19%, a za inkluzivni rast bi porastao za 3 procentna poena, to je na 8%, u ukupnoj strukturi finansiranja pravaca razvoja. Na drugoj strani, udio finansiranja za održivi rast bi se smanjio za 11 procentnih poena, ali bi za ovaj pravac razvoja još uvijek bilo alocirano 73% ukupnih sredstava za finansiranje razvoja, šta je između polazne i ciljne vrijednosti kada je riječ o finansiranju regionalnog razvoja u narednom periodu.

U smislu **alokacije sredstava po regionima**, projekcija u ovoj Strategiji je **da Sjeverni region ostane prioritet**, tako da bi intenzitet finansiranja po stanovniku, kao i u dosadašnjem periodu, **bio najmanje 25% iznad intenziteta na nivou Crne Gore**. Na drugoj strani, polazeći od definisane vizije, ciljeva i prioriteta ostala dva geografska regiona u Crnoj Gori, predlog je da se, smanji razlika u intenzitetu investicija između Središnjeg i Primorskog regiona. Za Središnji region intenzitet sredstava po stanovniku treba povećati sa sadašnjih 79 na 82% prosjeka na nivou Crne Gore, dok bi se u Primorskom regionu mogao ostati isti (112%) ili neznatno smanjen šta se, imajući u vidu stepen razvijenosti čini prihvatljivijim. Predloženi prosječni godišnji intenzitet sredstava za regionalni razvoj na stanovnika prikazuje grafik 14. U apsolutnom iznosu, to bi bilo 65,3 miliona eura prosječno godišnje za Severni region, 71,9 miliona EUR za Središnji region i 47,2 miliona EUR za Primorski region⁴⁰.

⁴⁰ Što predstavljanajmanje realno ostvarive iznose na koje se dodaju iznosi izgradnje velikih infrastrukturnih projekata, poput auto-puta Bar-Boljare

Grafik 14: Prosječni godišnji intenzitet sredstava za regionalni razvoj po stanovniku po regionima za referentni period 2011-2012 i za 2014-2020. godinu, u €

Izvor: Kalkulacije i projekcije u okviru izrade Strategije

Imajući u vidu predloženi obim finansiranja po regionima i prosječnu strukturu oblasti politika na nivou Crne Gore, važno je odrediti strateško usmjerenje **strukture pravaca razvoja odnosno razvojnih oblasti po regionima**. Činjenica da predložena struktura finansiranja regionalnog razvoja neće biti jednaka po regionima, proizlazi iz različitih prioriteta i potreba regiona, ali je definitivno da će **finansiranje održivog rasta** dominirati, u odnosu na druga dva pravca razvoja. Za pripremu scenarija finansiranja po regionu upotrebljene su sljedeće pretpostavke:

a) U Sjevernom regionu:

- **infrastruktura i održivi rast** i dalje predstavljaju prvi prioritet, pa se zato tome u narednom periodu treba namijeniti u prosjeku 75% svih sredstava ili približno 300 eura po stanovniku godišnje, šta predstavlja najviši intenzitet u svim regionima. Pri tome je važno napomenuti, da to predstavlja realno skoro isti intenzitet kao u dosadašnjem periodu.
- Sa druge strane sredstava za **pametani i inkluzivni rast** u Sjevernom regionu u periodu trajanja Strategije se po projekciji, nominalno udvostručavaju, ali sa vrlo niskog polaznog stanja, tako da u strukturi ona ipak čine 18% i 8% ukupnog finansiranja respektivno.

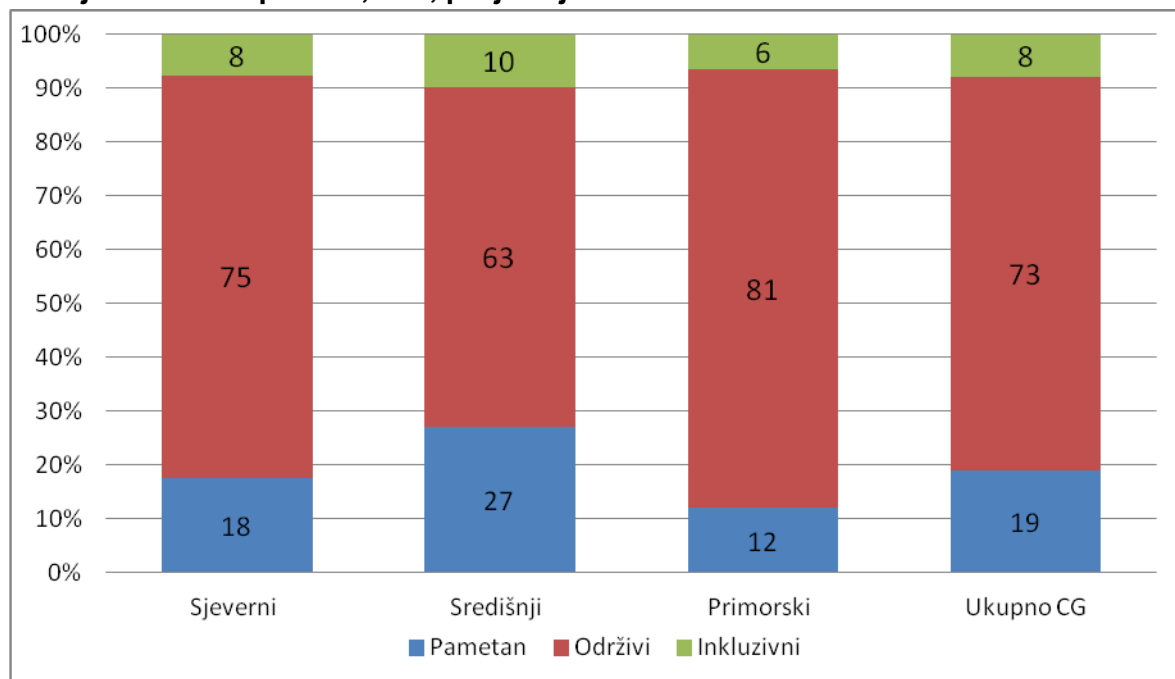
b) U Središnjem regionu, iako su infrastrukturne investicije ista tako važne, one ipak ne predstavljaju takav prioritet kao u Sjevernom regionu pa je zbog toga pretpostavljeno, da:

- se za **infrastrukturu i održivi rast** zadrži isti nominalni intenzitet investicija kao u dosadašnjem razdoblju, to je 153 eura po stanovniku.

- kao prvi prioritet treba postaviti **pametan rast**, zbog koncentracije nauke, obrazovanja i preduzeća u Središnjem regionu. Zbog toga je pretpostavljeno, da se sredstva za pametan rast nominalno udvostruče na 19,5 miliona eura ili 27% svih predviđenih rashoda.
 - investicije u ljudske resurse predstavljaju bitnu komplementarnu mjeru za regionalni razvoj, pa se zbog toga i intenzitet podrške za **inkluzivni rast** u projekciji izjednačava sa nacionalnim nivoom. To za Središnji region znači povećanje od 45%.
- c) Imajući u vidu podatke o strukturi finansiranja u 2011-2012. i prioritete regiona, u Primorskom regionu potreban je značajan preokret regionalne politike posebno u oblasti **investicija u ljudske resurse (inkluzivni rast)**, a do neke mjere i u **pametan rast**. Ipak, investicije u održiv rast će biti dominantne i u ovom regionu u narednom periodu činiće oko 80% ukupnih investicija. Tako je za Primorski region projektovano sljedeće:
- Povećanje investicija u ljudske resurse i inkluzivan rast na 3,6 miliona EUR godišnje, odnosno na isti nivo koji je prosječan u Crnoj Gori.
 - U dijelu **pametnog rasta** predlaže se povećanje investicija na 6,7 miliona godišnje, što bi ipak značilo najniži intenzitet finansiranja ove oblasti od sva tri regiona ili 45 eura na stanovnika.
 - Kao posljedica prethodne dvije mjere **dio održivog rasta** u strukturi finansiranja smanjio bi se od sadašnjih 92% na više umjerenih 81%.

Predloženu strukturu finansiranja po regionima i oblastima politika/pravcima razvoja prikazuje grafik 15.

Grafik 15: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po regionima i pravcima razvoja/oblastima politika, u %, projekcija do 2020.

Izvor: kalkulacije i projekcije u okviru izrade Strategije

5.3 Optimizacija međunarodnih i nacionalnih izvora finansiranja

Ključni izvori finansiranja realizacije Strategije regionalnog razvoja, kako je ranije navedeno su domaći i međunarodni. U domaće izbore finansiranja prvenstveno spada državni budžet (i to kapitalni budžet za kapitalne investicije, kao i državna pomoć), budžeti jedinica lokalne samouprave, krediti od domaćih finansijskih institucija (prvenstveno Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore, ali i komercijalnih banaka) i domaćih donatora.

U međunarodne izvore finansiranja regionalnog razvoja spadaju sredstva iz EU fondova i ostale donacije iz inostranstva od strane međunarodnih razvojnih organizacija ili kroz bilateralnu pomoć, krediti i grantovi od međunarodnih finansijskih institucija.

5.3.1 Domaći izvori finansiranja regionalnog razvoja i podsticajne mjere za regionani razvoj

Domaći izvori finansiranja relevantni za regionalni razvoj, odnosno implementaciju Strategije regionalnog razvoja u periodu do kraja 2020. godinu su:

- kapitalni budžet države i budžeti jedinica lokalne samouprave
- Podsticajne mjere za regionalni razvoj kroz državnu pomoć (subvencije, poreske olakšice, garancije i sl);
- Krediti Investiciono-razvojnog fonda, Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i ostali krediti iz domaćih izvora
- ostali izvori finansiranja regionalnog razvoja.

5.3.1.1 Kapitalni budžet države i budžeti jedinica lokalne samouprave

Kapitalni budžet Crne Gore u 2014. godini iznosi 105 miliona EUR . Projekcija za period do kraja 2020. godine, polazi od toga da će kapitalni budžet države na godišnjem nivou iznositi najmanje kao u 2014. godina, odnosno ukupno oko 730 miliona EUR (nominalno) za period 2014-2020. godina.

Budžeti jedinica lokalne samouprave se smatraju bitnim izvorom finansiranja regionalnog razvoja i očekuje se da će u narednom periodu biti najmanje na nivou iz 2013. godine, ili najmanje 230 miliona EUR godišnje. Pri tome, kada su u pitanju prihodi budžeta manje razvijenih jedinica lokalne samouprave, važno je istaći da u njihovoj strukturi značajan dio zauzimaju prihodi iz egalizacionog fonda (oko 10% ukupnih prihoda), i da je za očekivati da će daljim razvojem ovih jedinica lokalne samouprave i jačanjem njihovog fiskalnog kapaciteta, doći do povećanja sopstvenih prihoda, a smanjenja učešća prihoda iz Egalizacionog fonda u ukupnim prihodima budžeta.

5.3.1.2 Podsticajne mjere za regionalni razvoj kroz državnu pomoć

Realizacija novih, efektivnijih mjera za ravnomjerniji regionalni razvoj u narednom periodu, može se ostvariti kroz različite vidove podsticajnih mjera u okviru državne pomoći u skladu sa zakonom. Ove mjere će prvenstveno biti usmjerene na programe podsticaja u manje razvijenim opštinama i Sjevernom regionu, sa fokusom na prioritetne razvojne oblasti: turizam, energetiku, prerađivačku industriju, konkurentost i razvoj ljudskih resursa.

Ovi programi podsticaja bi, naročito u Sjevernom regionu trebalo da obuhvate:

-subvencije (kamatnih stopa na kredite, kao i grantovi do 70% vrijednosti investicije u skladu sa zakonom; subvencije na doprinose na zarade zaposlenih i sl.);

-poreske olakšice, uz mogućnost daljeg smanjenje poreza na dohodak fizičkih lica, poreza na dobit preduzeća, kao i PDV-a.

-garancije.

Određeni podsticaji bi se mogli realizovati, kako od strane države, tako i od strane jedinica lokalne samoprave. Podsticaji bi prvenstveno trebali biti usmjereni na mala i srednja preduzeća koja, odnosno domaće i strane investitore u oblasti prerađivačke industrije⁴¹, energetike i turizma koji povećavaju broj zaposlenih, kao i obim proizvodnje i prodaje. Takođe, u posebnom fokusu podsticaja trebaju biti proizvodna mala i srednja preduzeća iz Sjevernog regiona, koja povećavaju učešće u prodaju na crnogorskom tržištu, kao i izvoz.

Podsticaji prvenstveno treba da budu fokusirani na:

- Programe podrške otvaranju novih radnih mjesta;
- Programe podrške uvođenju standarda kvaliteta;
- Programe podrške umrežavanju preduzeća kroz razvoj klastera;
- Programe podrške za investicije u proširenje proizvodnih kapaciteta i sl.

5.3.1.3 Krediti iz domaćih izvora za podsticanje regionalnog razvoja

Kada su u pitanju domaći izvori finansiranja, na prvom mjesu je Investiciono-razvojni fond Crne Gore (IRF), koji će konkretno u 2014. godini plan podrške realizovati putem kredita i faktoringa. Iznos opredijeljan za kreditiranje u 2014. godini je 30 miliona EUR, a za faktoring 25 mil. EUR. Finansiranje će se nastaviti kako putem direktnih kreditnih linija, tako posredstvom i uz garancije poslovnih banaka. Najveći dio svojih sredstava IRF-a će, kao i do sada, usmjeravati na podršku MSP i preduzetnicima kroz 14 kreditnih linija. Iznos kredita je u rasponu od 10.000 - 1.000.000

⁴¹ Podsticaji obuhvataju i podršku malim i srednjim preduzećima u oblasti poljoprivrede, ali podsticaji u poljoprivredu ne spadaju u domen državne pomoći.

EUR za MSP i preduzetnike, a do 5.000.000 EUR ako se radi o finansiranju infrastrukturnih, ekoloskih i projekata obnovljivih izvora energije.

Posebno treba naglasiti stimulaciju za kreditiranje subjekata Sjevernog regiona i manje razvijenih jedinica lokalne samouprave u vidu niže kamatne stope od 1 procentni poen od važeće po određenom proizvodu.

I u 2014. godini IRF nastavlja sa saradnjom sa EIB-om u vidu dodatnih 25 miliona EUR (od toga iznosa 70% sredstava treba biti usmjereno za finansiranje MSP-a).

Sličan trend finansiranja od strane IRF-a, moguće je očekivati i narednih godina, u periodu realizacije Strategije regionalnog razvoja.

Ostali domaći izvori kreditne podrške se uglavnom odnose na poslovne banke.

5.3.2 Međunarodni izvori finansiranja regionalnog razvoja

Kada je riječ o međunarodnim izvorima finansiranja regionalnog razvoja, naročito izvorima finansiranja iz EU, njihova podjela se zasniva na tome:

- a) Da li su u pitanju centralizovani ili takozvani teritorijalni finansijski instrumenti EU i
- b) Da li su u pitanju nepovratna sredstva ili kreditne linije.

5.3.2 1 Međunarodni centralizovani izvori finansiranja

Za centralizovane programe EU je karakteristično, da je njihova suština odlučena na centralnom nivou EU, šta znači, da Crna Gora nema zanačajnijeg uticaja na politike i mjere tih programa, kao ni na to, pod kojim uslovima se programi finansiraju. Druga karakteristika ovih izvora finansiranja je da se fondovi dodjeljuju po principu takmičenja projekata, šta znači, da zemlja, region, grad ili preduzeće nijesu ograničeni posebnom alokacijom za neku teritoriju, nego je u pitanju takmičenje na nivou EU kao cjeline. Najvažniji centralizovani EU programi sa perspektive regionalnog razvoju za 2014-2020. su:

1. **Horizon 2020**; istraživanje i inovacije; vrijesnosti 80 milijardi eura; Crna Gora ima status pridružene zemlje tom programu; <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>
2. **COSME**: konkurentnost i poduzetništvo; vrijesnost ,3 milijarde eura; Crna Gora je već izrazila interes za učešće u programu; http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/cosme/index_en.htm
3. **Erasmus+**: obrazovanje, obuka, mladi; vrijesnoti 14,7 milijardi eura; kao partnerska zemlja programa, Crna Gora može učestvovati u određenim akcijama programa; http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm

4. **Life**: životna sredina, vrijesnoti 3,4 milijarde eura; zemlje kandidati mogu učestvovati u cjelini; <http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm>
5. **EaSI** - EU Programme for Employment and Social Innovation: zapošljavanje; vrijesnost 920 miliona eura; zemlje kandidati mogu učestvovati u cjelini; <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1081>
6. **Creative Europe** programme: kultura i kreativnost; <http://ec.europa.eu/creative-europe>; Crna Gora ima pristup potprogramu Kultura (ali ne i potprogramu Media); ukupna vrijesnost programama je 1,46 milijarde eura.

U narednom periodu je potrebno u najvećoj mogućoj mjeri iskoristiti mogućnosti koje pružaju ovi programi jer predstavljaju dodatna sredstva / investicije koje dolaze u zemlju, šta znači da kod njih nema nikakvih oportunitetnih troškova. Uz to, po pravilu su ta sredstva nepovratnog karaktera, a time još interesantnija za nosioce projekata.

Glavni teritorijalni finansijski instrumenti na nivou EU jesu **koheziona politika i zajednička poljoprivredna politika u djelu ruralnog razvoja**, koja se u kontekstu Crne Gore sprovodi u obliku IPA fondova. Bitna razlika u usporedbi sa centralizovanim fondovima jest, da je kod njih obim finansiranja dogovoren unaprijed, ali je suština da zemlja korisnica ili region u velikoj mjeri određuje za koje konkretne mjere i politike će se sredstva iz fondova alocirati.

Kroz IPA fondove, Crnoj Gori periodu 2007 - 2013. bila su na raspolaganju sredstva iz IPA-e, a ukupna vrijednost odobrenih sredstava u navedenom periodu je bila 235 miliona EUR. U prvom kvartalu 2014. godine su usvojeni Regulatorna o uspostavljanju IPA II za period 2014-2020. godina, kao i Regulatorna o implementaciji IPA II. Ukupna alokacija sredstava iz IPA II za Crnu Goru nije još uvijek poznata, ona bi trebala da bude najmanje na istom nivou kao I prethodnoj Finansijskoj perspektivi ili oko 35 miliona EUR godišnje. Pri tome, projekti koji će se finansirati iz IPA II će se realizovati u sistemu **decentralizovanog menadžmenta**⁴²

U cilju uspješnog doprinosa IPA fondova u postizanju ključnih razvojnih ciljeva Crne Gore i njenom ispunjenju obaveza iz pristupnih pregovora za članstvo u EU, izrađuje se zajednički dokument EU i Crne Gore – **Strateški dokument Crne Gore za period 2014-2020. godina.**

Ključni sektori koji su obuhvaćeni ovim dokumentom za buduće finansiranje iz IPA fondova su:

- **Demokratija i uprava**
- **Vladavina zakona i temeljna prava**
- **Živorna sredina**
- **Saobraćaj**
- **Konkurentnost i inovacije**

⁴² Po kojem će se tenderska procedura i ugovaraje projekata, kao i praćenje implementacije projekata raditi od strane akreditovanih institucija u Crnoj Gori, a ne od strane Delegacije EU u Crnoj Gori.

- **Obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike**
- **Poljoprivreda i ruralni razvoj**
- **Regionalna i teritorijalna saradnja**

Od navedenih sektora u okviru Strateškog planskog dokumenta (SPD) za IPA II; od najvećeg značaja za realizaciju Strategije regionalnog razvoja do kraja 2020. godine su sektori: *Životna sredina; Saobraćaj, Konkurentost i inovacije; Obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika; Poljoprivreda i ruralni razvoj; Regionalna i teritorijalna saradnja.*

Imajući u vidu činjenicu da se prioritetne oblasti koje su u funkciji dostizanja opšteg cilja Stratgeije regionalnog razvoja 2014-2020., kao i pravaca razvoja Crne Gore, kao i prioritetne oblasti razvoja na nivou tri geografska regiona u potpunosti konzistentne sa ključnim sektorima definsani u SPD, onda se finansiranje iz IPA II u periodu do kraja 2020. godine može smatrati jednim od najvažnijih izvora finansiranja regionalnog razvoja. Svakako, za uspješno korišćenje IPA fordova u narednom periodu je potrebno nastaviti sa jačanjem apsorpcionih kapaciteta na centralnom i lokalnom nivou vlasti kroz proces obuka, ali i pripremu što većeg broja „zrelih projekata” naročito projekata koji zahtijevaju pripremljenu projektnu dokumentaciju, dizajn, dobijanje dozvola i sl. kako bi na vrijeme bili pripremljeni za finansiranje iz IPA fondova. Pored navedenog, u budućem periodu, u kontekstu uspješnog korišćenja IPA fondova, je potrebno uspotaviti adekvatnu institucionalnu infrastruturu za programiranje i implementaciju IPA projekata koja bi bila komplementarna sa predloženim unapredjenjem insitucionalne infrastrukture za regionalni razvoj.

Oblici podrške iz IPA fondova, pored finansiranja tehničke pomoći za usaglašavanje sa EU acquis-em i ispunjavanjem ostalih obaveza iz pregovora za članstvo u EU, obuhvataju i finansiranje nabavke opreme (poput laboratorsjke opreme, metrološke opreme, itd), zatim finansiranje izvođenja građevinskih radova kada su u pitanju infrastrukturni objekti čiji je nosilac Vlada ili jedinice lokalne samouprave, kreditno-garantne šeme i grantovi.

Sa aspekta implementacije Strategije regionalnog razvoja iz IPA fondova, od posebnog značaja je i mogućnost podrške razvoju ***privantog sektora i povećanju njegove konkurentosti kroz kreditno-garantne šeme i grantove, kao i kroz povezivanje sa naučno-istraživačkom zajednicom.***

5.3.2.2 Povratna i nepovratna sredstva finansiranja iz međunarodnih izvora

Iz perspektive oblika finansiranja očito je, da su nepovratna sredstva puno atraktivnija, ali pri tome treba imati u vidu, da je obim potencijalno razpoloživih *povratnih* sredstava ipak puno veći, nego je to slučaj za nepovratne fondove. Na drugoj strani **kod povratnih sredstava problem mogu predstavljati garancije**, što je naročito važno u kontestu obezbjeđenja konstantne stabilnosti javnih finansija.

Među finansijskim institucijama, koje su orjentisane na pružanje povratnih sredstava, od psoebnog zančaja su:

1. EIB – Evropska investicion banka
2. EBRD – Evropska banka za obnovu i razvoj
3. Bilateralna pomoć pojedinih zemalja (GIZ - Njemačka agencija za međunarudnu saradnju i KfV Njemačku banku za obnovu i razvoj , USAID Američka agencija za međunarodni razvoj, SNV - Holandska razvojna organizacija, ADA - Austrian Development Cooperation, SIDA Swedish International Development Cooperation Agency,...);
4. EFSE - European Fund for SouthEast Europe
5. WBIF - Western Balkans Investment Framework
6. WB EDIF - Western Balkans Enterprise Development Facility:
7. Finansijske institucije koje su dio grupe Svjetske banke;
 - Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)
 - Međunarodno udruženje za razvoj (IDA)
 - Međunarodna finansijska korporacija (IFC)
8. UNDP - United Nations Development Programme
9. GEF - Global Environment Facility
10. CEB - Council of Europe Development Bank

U smislu optimizacije i maksimizacije fondova za regionalni razvoj to znači, da prvo treba jasno identifikovati one mjere iz Strategije regionalnog razvoj, koje barem u jednom dijelu mogu koristiti međunarodne izvore finansiranja, a u okviru toga, koje su nepovratnog karaktera. Finansiranje **pametnog rasta** iz centralizovanih programa EU je konkretan primjer toga.

Pored navedenog, sredstva od ostalih donatora treba maksimalno koristiti posebno u fazi pripreme planova, projekata i dokumentacije. U smislu samog sprovođenja politika, iz drugih donatorskih fondova je prilično teže računati na nepovratna sredstva. Kod kreditnih linija, Crna Gora će do određene mjere biti ograničena mogućnošću ukupnog zaduživanja. Ipak, finansiranje **održivog rasta** iz kreditnih sredstava će biti i dalje prisutno kao i do sada.

Drugom riječima, IPA fondovi će se trebati nužno usmjeriti u sva tri pravca razvoja Crne Gore i njenih regiona, ali pri tome treba voditi računa, koje mjere se ne mogu finansirati iz drugih izvora (npr. centralizovanih izvora finansiranja, bilateralne donatorske podrške itd). Finansiranje iz nacionalnih javnih sredstava treba da predstavlja tek zadnju mogućnost koja će se upotrebiti samo, kao kofinansiranje pojedinih mjera, odnosno ako druge opcije finansiranja uopšte neće biti moguće.

Konačno, za sprovođenje Strategije, poseban značaj imaju velike investicije, koje mogu značajno uticati na obim i strukturu finansiranja regionalnog razvoja. Pretpristupni ekonomski program Crne Gore **navodi devet investicija u ukupnom iznosu od blizu 4 milijarde EUR razvoja. Navedene investicije se odnose na projekat u Kumboru, na Plavim horizontima,**

HVDC podmorski kabl Crna Gora – Italija, Luštica bay resort, Porto Montenegro, Rudnik uglja "Maoče", TE Pljevlja, Drugi blok TE Pljevlja, Žičara Kotor – Lovćen - Cetinje, Prva dionica auto- puta Bar – Boljare), koje su od velike važnosti i za pitanje smanjenja regionalnih razlika. U vidu dinamike i uspješnosti sprovođenja ovih velikih projekta potrebna će biti uspješna realizacija predloženih struktura finansiranja, posebno kad je u pitanju struktura finansiranja po regionima.

VI MONITORING I EVALUACIJA REALIZACIJE STRATEGIJE

U cilju uspješne implementacije Strategije regionalnog razvoja do kraja 2020. godine, donosiće **se godišnji akcionim planovi**, kojima će se definisati konkretne aktivnosti koje će biti u funkciji realizacije navedenih prioriteta i mjera u Strategiji. Akcioni planovi će definisati indikatore ostvarenosti za svaku konkretnu aktivnost. Pored tih indikatora, sljedeći opšti pokazatelji, kao i pokazatelji po ključnim razvojnim sektorima će pratiti uspješnost realizacije Strategije na nacionalnom nivou :

Pokazatelj	2013	2020
Broj stanovnika		
BDP u tekućim cijenama u EUR		
Realni rast BDP u %		
BDP PPS u odnosu na EU (%)		
BDP po glavi stanovnika u EUR		
BDP PPS po glavi stanovnika		
Dohodak po glavi stanovnika		
Stopa nezaposlenosti (u%)		
Broj zaposlenih		
Brj mladih do 25 godina zaposlenih na sezonskim poslovima		
Stopa rasta industrijske proizvodnje u %		
Stopa rasta proizvodnje u prerađivačkoj industriji u %		
Stopa rasta proizvodnje električne energije u %		
Broj noćenja turista		
Prihodi od turizma (% rasta)		
Stopa rasta poljoprivredne proizvodnje u %		
Strane direktne investicije – neto u EUR		
Saldo trgovinskog bilansa % BDP		
Deficit tekućeg računa % u BDP		
Rang u Izvještaju SB Doing Business		
Rang prema Globalnom indeksu konkurentnosti		
Stepen konkurentnosti jedinica lokalne samouprave i regiona		
Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprave i regiona		
Broj malih i srednjih preduzeća		
Broj preduzetnika		
Broj zaposlenih u MSP		
Broj aktivnih malih i srednjih preduzeća		
Broj novoosnovanih preduzeća		
Broj zaposlenih u sektoru – poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo		
Broj zaposlenih u sektoru – prerađivačka industrija		

Proizvodnja el. energije iz obnovljivih izvora		
Gustina asfaltiranih puteva		
Prevezeni putnici na aerodromima		
Prevezeni putnici Prevezena roba- luke		

Pored indikatora praćenja realizacije Strategije na nacionalnom nivou, sljedeći pokazatelji će pratiti uspješnost realizacije Strategije na nivou regiona i to:

Pokazatelj	2013	2020
Stopa nezaposlenosti u regionu (u%)		
Broj stanovnika		
Broja aktivnih malih i srednjih preduzeća		
Broj turista u regionu		
Indeks razvijenosti		
Indeks konkurentnosti		
Broj zaposlenih u sektoru - poljoprivreda šumarstvo i ribarstvo		
Broj zaposlenih u sektoru – prerađivačka industrija		
Proizvodnja el. energije iz obnovljivih izvora		
Gustina asfaltiranih puteva		
Prevezeni putnici na aerodromima		
Prevezeni putnici Prevezena roba LUKE		

Prema Zakonu o regionalnom razvoju, jedinice lokalne samouprave su obavezne da Ministarstvu ekonomije jednom godišnje (do kraja aprila) dostave podatke o realizaciji strateških planova razvoja. Navedeni izvještaji su inputi za pripremu Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja, koji se takodje priprema na osnovu realizovanih aktivnosti iz Akcionog plana za implementaciju Strategije. Takođe, svi ostali organi i organizacije koji obavljaju poslove od značaja za regionalni razvoj, u obavezi su da dostave izvještaj o realizaciji aktivnosti iz svojih nadležnosti u okviru Akcionog plana za implementaciju Strategije regionalnog razvoja.

Pored navedenog, važan alat za monitoring realizacije Strategije regionalnog razvoja je elektorska baza o razvojnim projektima, koju prema Zakonu o regionalnom razvoju uspostavlja i vodi Ministarstvo ekonomije. Ova baza sadrži sve razvojne projekte na centralnom i lokalnom nivou, koji su od značaja za regionalni razvoj.

Na osnovu prethodno navedenog, Ministarstvo ekonomije, na osnovu Zakona o regionalnom razvoju, u tekućoj godini sačinjava izvještaj o realizaciji Strategije regionalnog razvoja za prethodnu godinu, i šalje ga Vladi na razmatranje i usvajanje, a Vlada, ukoliko ga usvoji, Izvještaj šalje Skupštini Crne Gore.

VII ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Strategija regionalnog razvoja definiše ključni cilj regionalnog razvoja do kraja 2020. godine na osnovu vizije razvoja Crne Gore i ključnih pravaca razvoja države: *pametnog, održivog i inkluzivnog rasta*, kao i strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave. Za postizanje pravaca razvoja i opštih razvojnih ciljeva na nacionalnom i regionalnom nivou, Strategija definiše ključne prioritetne sektore razvoja i to su: i) saobraćaj i ostala javna infrastruktura; ii) poljoprivreda i ruralni razvoj; iii) energetika; iv) zaštita životne sredine; v) konkurentnost i inovacije; vi) industrija vii) turizam i kultura; viii) obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike. Realizacija mjera u okviru ključnih prioritetnih sektora razvoja, uz predloženo unapređenje institucionalnog okvira za regionalni razvoj i mogućnosti finansiranja regionalnog razvoja, treba da doprinese efikasnijoj i efektivnijoj valorizaciji raspoloživih resursa, naročito na Sjeveru, odnosno ostvarenju opštih razvojnih ciljeva regiona i države u cjelini i njenih pravaca razvoja.

Drugim riječima, realizacija navedenih mjera, koje će se dalje detaljno razrađivati kroz godišnje akcione planove za realizaciju Strategije regionalnog razvoja, treba da doprinese ubrzanom razvoju Sjevernog regiona, ali i povećanju stepena razvijenosti i konkurentnosti svih regiona i države u cjelini. Predloženi indikatori u dijelu Strategije koji se odnosi na monitoring će najbolje reflektovati efekte implementacije ove Strategije do kraja 2020. godine.

Aneks

Ciljevi i prioriteti jedinica lokalne samouprave u Strateškim planovima razvoja

NAZIV JLS	STRATEŠKI CILJ	PRIORITETI
Bijelo Polje	Balansirani održivi razvoj Opštine, kao privrednog, obrazovnog, zdravstvenog, kulturnog i administrativnog centra sjevera Crne Gore.	Obezbjedivanje uslova za kvalitetniji život lokalnog stanovništva; Razvoj prioriternih privrednih djelatnosti; Zaštita i očuvanje životne sredine; Jačanje institucija i međuopštinska saradnja
Berane	Opštinu Berane vidimo kao opštinu multietničkog sklada, brzog i dinamičnog privrednog rasta koji se ostvaruje kroz valorizaciju prirodnih resursa, u skladu sa principima održivog razvoja.	Jačanje administrativnih kapaciteta i razvoj ljudskih resursa; Ubrzani ekonomski razvoj kroz unaprijeđenje poslovnog ambijenta, čime će se stvoriti pozitivna klima za privlačenje direktnih investicija; Razvoj javne infrastrukture uz poštovanje principa održivosti, energetske efikasnosti i očuvanja životne sredine; Unaprijeđenje kvaliteta života i zaštita životne sredine
Rožaje	Uz pomoć konkurentnih ljudskih resursa i kvalitetne infrastrukture treba razvijati prioritne sektore - poljoprivreda, šumarstvo i turizam - za postizanje boljeg životnog standarda u gradu i na selima uz održivo korišćenja prirodnih resursa.	Obezbjedivanje uslova za kvalitetniji život lokalnog stanovništva Razvoj prioriternih privrednih sektora Zaštita životne sredine Jačanje državnih institucija
Plav	Opština Plav, turistička destinacija međunarodno prepoznatog zaštićenog područja koji se ekonomski valorizuje kroz održivi razvoj i razvoj preduzetništva.	Razvoj i unaprijeđenje društvenih djelatnosti Razvoj i unaprijeđenje infrastrukture Razvoj i unaprijeđenje privrednih djelatnosti Unaprijeđenje i zaštita životne sredine
Andrijevica	Opštinu Andrijevica u narednih 5 godina vidimo kao srednje razvijenu opštinu sa niskim procentom nezaposlenih i boljim uslovima života koje obezbjeđuje povećana privredna aktivnost malih i srednjih preduzeća i održivo korišćenje i	Unaprijeđen ekonomsko proizvodni sistem i ostvaren rast životnog standarda. Andrijevica je infrastrukturno i prostorno uređena sredina. Očuvana životna sredina Unaprijeđeno funkcionisanje društvenih djelatnosti i poboljšan

	eksploatacija prirodnih resursa.	društveni život.
Pljevlja		Unaprjeđenje saobraćajne, javne i komunalne infrastrukture Unaprijeđena zaštita životne sredine Ruralni razvoj i unaprjeđenje konkurentnosti lokalne privrede Unaprjeđenje ambijenta za zadovoljenje potreba lokalnog stanovništva u oblasti kulture, obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite i sporta
Žabljak	U 2016. godini, Žabljak je prepoznatljiv planinski turistički centar sa očuvanim biodiverzitetom, koji zadovoljava raznovrsna interesovanja posjetilaca i obezbjeđuje visok kvalitet života svom stanovništvu.	Razvoj komunalne, javne i putne infrastrukture Zaštita biodiverziteta i održivo korišćenje raspoloživih resursa Razvoj privrede i lokalne ekonomije Unaprjeđenje turističke ponude Unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje
Šavnik	U 2016. godini Šavnik je opština u kojoj je stvoren ambijent i uslovi za kvalitetan život i rad ljudi, sa razvijenom poljoprivredom, raznovrsnom turističkom ponudom i očuvanim prirodnim okruženjem.	Stvaranje uslova za kvalitetan život ljudi Zaštita i očuvanje životne sredine Razvoj i unaprjeđenje privrednih djelatnosti (poljoprivreda, turizam, energetika i sl.) i lokalne ekonomije
Plužine	Koristeći dobar geostrateški položaj i prirodne resuse opština Plužine će postati atraktivna lokacija za život i biti privlačna za profitabilna i razvojna ulaganja.	Ekonomija Infrastruktura Životna sredina Administracija
Mojkovac	Uređen turističko – poljoprivredni centar sa očuvanom životnom sredinom, valorizovanim prirodnim resursima, konkurentnom prerađivačkom industrijom, pozitivnom poslovnom klimom, kvalitetnom infrastrukturuom, raznovrsnom ponudom obrazovnih, kulturnih i sportskih sadržaja koji zadovoljavaju potrebe građana.	Razvoj ljudskih kapaciteta Razvoj privrede Razvoj infrastrukture u funkciji poboljšanja privrednih i društvenih djelatnosti Održivo upravljanje prirodnim resursima Nadgradnja administrativnih kapaciteta u cilju razvoja zajednice

Kolašin	U 2016. godini, Kolašin je vodeći turistički centar Zapadnog Balkana, sa razvijenim privatnim sektorom, očuvanim prirodnim okruženjem i visokim standardom življenja.	Unaprjeđenje kvaliteta turističkih usluga i razvijanje raznovrsne turističke ponude Održivi razvoj lokalne privrede Zaštita i očuvanje životne sredine Opštinske usluge građanima i privredi
Nikšić	Opština Nikšić – moderna, razvijena lokalna zajednica, dinamičnog ekonomskog rasta, demokratskog prosperiteta, visokih kulturnih i moralnih vrijednosti, sa zavidnim životnim standardom i kvalitetom života građana, uz adekvatan obrazovni, zdravstveni i socijalni sistem i zaštitu osnovnih ljudskih vrijednosti i prava.	1: Revitalizacija postojeće i izgradnja nove infrastrukture. 2: Kako razviti privredu zajednice. 3: Kako unaprijediti kulturni i javni život zajednice. 4: Kako unaprijediti i očuvati zdravu životnu sredinu. 5: Kako učiniti efikasnijim rad lokalne uprave:
Danilovgrad	Stvaranje povoljnog ambijenta za ostvarivanje bržeg ekonomsko-socijalnog, kulturnog, ekološkog i etičkog razvoja kroz aktivnu i sistematsku saradnju i koordinaciju sa svim činiocima i nosiocima razvoja koji djeluju u opštini Danilovgrad i u Crnoj Gori.	Razvoj ekonomije i privlačenje direktnih investicija. Razvoj infrastrukture. Socijalni razvoj. Kulturni razvoj. Ekološki razvoj. Urbanističko planiranje i uređenje prostora. Međuopštinska saradnja Podrška razvoju državnih institucija na području opštine.
Podgorica		Stvaranje uslova za rad i kvalitetan život građana Razvoj privrede i lokalne ekonomije Unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje, šumarstva, lova i ribolova Održivi razvoj turizma Zaštita životne sredine
Cetinje	Cetinje kulturna i istorijska Prijestonica Crne Gore sa održivom privredom, očuvanom životnom sredinom i kvalitetnim uslovima za život.	Unaprjeđenje i razvoj javne infrastrukture i usluga Valorizacija kulturno- istorijskih potencijala na održivi način Unaprjeđenje i razvoj turizma Unaprjeđenje uslova za razvoj sektora MSP, zanatske djelatnosti, poljoprivrede i preduzetništva Zaštita i očuvanje životne sredine i održivo upravljanje prirodnim resursima

Tivat	<p>Vizija opštine Tivat bila bi: « U 2016-oj godini Tivat je moderna, razvijena, lokalna zajednica, nautički i kulturni centar, prepoznatljiva turistička destinacija sa očuvanom tivotnom sredinom, dinamičkog, ekonomskog i održivog razvoja, privlačna za investitore, sa lokalnom samoupravom, javnim službama i OCD sektorom kao efikasnim servisima u službi građana koje im pružaju optimalne usluge u oblasti obrazovanja, zdravstva, sporta i socijalne zaštite, uz obezbjeđivanje i poštovanje osnovnih ljudskih vrijednosti i prava.«</p>	<p>Uravnotežen i održiv razvoj Razvoj komunalne infrastrukture u oblasti vodosnadbjevanja, fekalne i atmosferske kanalizacije i čvrstog otpada Modernizacija postojeće i razvoj nove putne infrastrukture, izgradnja novih, rekonstrukcija i sanacija postojećih objekata Konkurentna privreda, privlačenje investicija i stvaranje stimulatnog ambijenta za dalji razvoj turizma i komplementarnih djelatnosti Poboljšanje kvaliteta života kroz dalji razvoj kulture, sporta, obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite</p>
Kotor		<p>Unaprjeđenje lokalne samouprave Razvoj ekonomskih aktivnosti Unaprjeđenje urbanističkog planiranja i uređenja prostora Razvoj infrastrukture Zaštita i valorizacija kulturne i prirodne baštine i životne sredine Poboljšanje kvaliteta života kroz razvoj kulture, sporta, obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite</p>
Herceg Novi	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	
Bar	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	
Ulcinj	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	
Budva	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	